KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA BEBYGGELSEMILJÖER I CENTRALA MÖNSTERÅS SAMHÄLLE

Mönsterås kommun
Kalmar län
Antagen av Kommunfullmäktige 2017-11-27

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING 1
Syfte och målgrupp 1
Metod och genomförande 1
Avgränsning 3

VAD INNEBÄR DETTA FÖR MIG SOM FASTIGHETSÄGARE 4

MÖNSTERÅS FRAMVÄXT 5
Landskapet formas 5
Samhället grundas och växer 6

MÖNSTERÅS HISTORISKA KÄRNA - DELOMRÅDE 11
Beskrivning av delområdet 11
Kulturhistoriska värden 15
Befintliga skydd 15
Riktlinjer 16

NORRA INFARTEN - DELOMRÅDE B 19
Beskrivning av delområdet 19
Kulturhistoriska värden 23
Befintliga skydd 23
Riktlinjer 24

INRE KUGGÅS - OMRÅDE C 26
Beskrivning av delområdet 26
Kulturhistoriska värden 30
Befintliga skydd 31
Riktlinjer 31

BEDÖMNINGSKRITERIER/URVALSPROCESSEN 33

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA BYGGNADER 36
Kulturhistoriskt särskilt värdefulla byggnader 37
Kulturhistoriskt värdefulla byggnader 58

UNDERLAG OCH KÄLLOR 77

Projektet har samfinansierats mellan Mönsterås kommun och Länsstyrelsen i Kalmar län.

Arbetsgrupp:
Henrik Eriksson, plan- och byggchef, Mönsterås kommun
Emma Bensköld, planarkitekt, Mönsterås kommun
Lotta Lamke, byggnadsantikvarie, Kalmar läns museum

Länsstyrelsen Kalmar län

INLEDNING

SYFTE OCH MÅLGRUPP

Detta arbete syftar till att underlätta ett bevarande och utvecklande av den värdefulla bebyggelsemiljön i centrala Mönsterås samhälle. Arbetet ska fungera som underlag till kommunens arbete med bygglovshantering, förhandsbesked, detaljplaner och fastighetsregleringer, samt kunna användas av övrig offentlig förvaltning, fastighetsägare och allmänhet.

Rapporten syftar också till att Mönsterås samhälles kulturmiljöer tas tillvara och utvecklas på ett hållbart sätt. Vi har alla ett ansvar för att förvalta och föra vidare våra kulturmiljöer till kommande generationer då våra kulturmiljöer tillhör oss alla. Rapporten riktar sig därför mot såväl politiker och tjänstemän, som fastighetsägare, boende och verksamma inom utredningsområdet, samt alla andra som har ett intresse av ortens bebyggelsemiljöer. Det är viktigt att varje enskild fastighetsägare får tillgång till vilka kulturvärden som finns på fastighet. Det underlaget kommer vara viktigt för hur fastighetsägaren sedan väljer hur exempelvis renoveringar eller tillbyggnader sker. Det kommer därför vara viktigt att denna information om miljöerna sprids till de som lever, vistas och arbetar i Mönsterås.

Det är viktigt att påpeka att kulturhistoria inte ska vara ett hinder i utvecklingen, utan snarare ska ses som en utgångspunkt för utveckling. Mönsterås har utvecklats och omformats sedan samhället grundlades. Avtryck från olika tider inverkar på helhetsbilden. För att de tillägg som görs i den befintliga miljön ska berika och inte motverka värden, är det viktigt att det finns kunskap om vilka gemensamma karaktärsdrag den byggda miljön har. På så sätt kan tillägg utveckla bebyggelse i samma anda. Likaså är det viktigt att det finns kunskap om vilka karaktärsdrag som är viktiga att bevara på enskilda byggnader när de ska renoveras eller byggas till.

Den nu gällande byggnadslagstiftningen, Plan- och bygglagen, stadgar att kulturhistoriskt särskilt värdefulla byggnader och bebyggelseområden får förändras, men inte förvanskas. Detta arbete har till stor del inriktats på att identifiera dessa byggnader och områden.

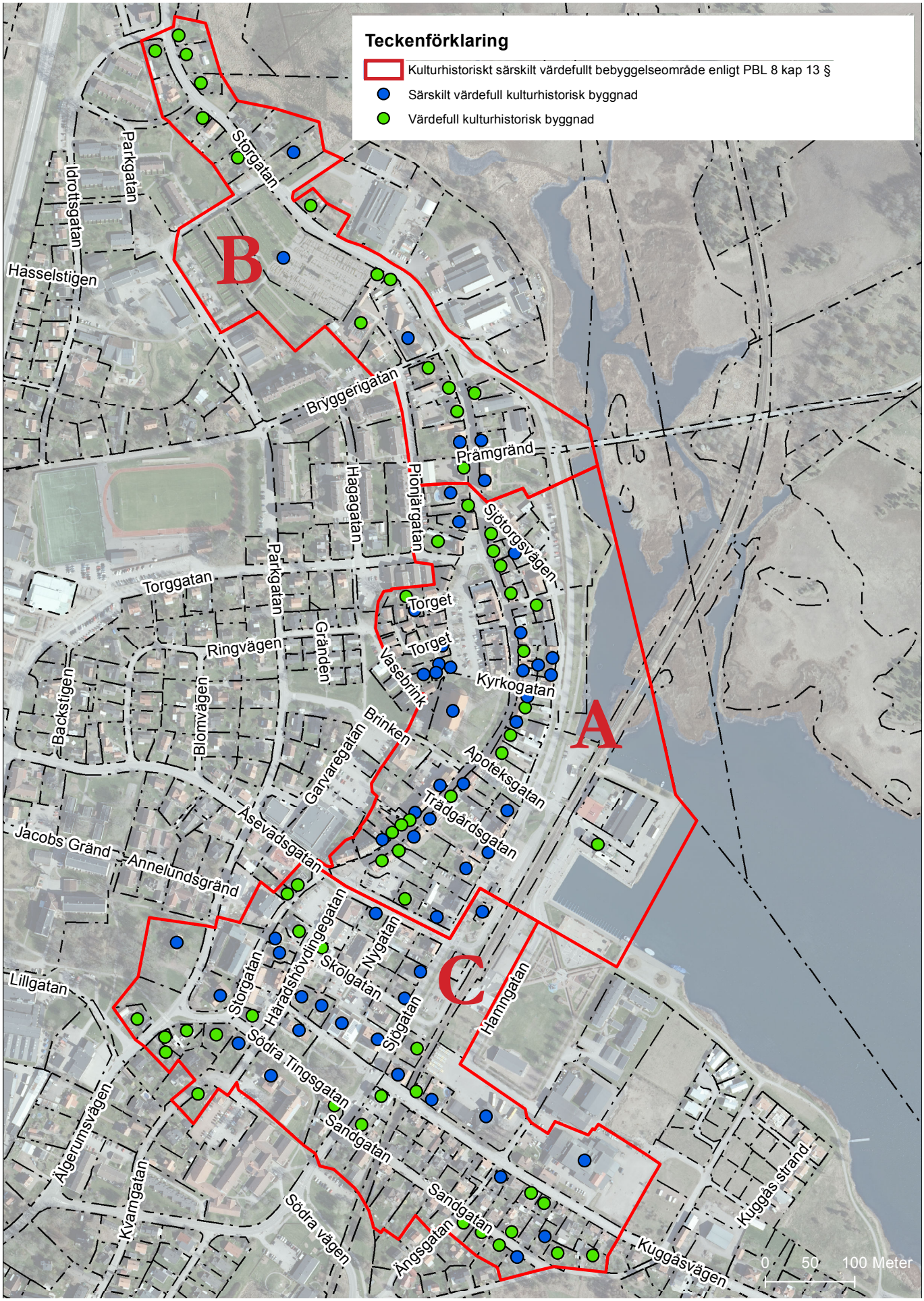
METOD OCH GENOMFÖRANDE

Rapporten har tagits fram genom fältinventering och arkiv-/litteraturstudier. Arbetet har skett maj - augusti 2017. Bebyggelsen har inventerats med utgångspunkt i 1983 års områdesplan samt även i den relativt nyligen reviderade beskrivningen för riksintresseområde H56 för kulturmiljövården (se bilder sida 3). Utifrån fältinventeringen, samt kompletterande studier av historiska kartor, litteratur, samt lokalhistorisk information på webben har ett område med mycket höga kulturmiljövärden avgränsats i centrala Mönsterås. Inom detta område har ett antal fastigheter med höga kulturmiljövärden pekats ut. Dessa fastigheter har indelats i två värdeklasser: fastigheter med kulturhistoriskt *särskilt värdefulla* byggnader och fastigheter med kulturhistoriskt *värdefulla* byggnader.

Det praktiska arbetet med att ta fram kulturmiljö-underlaget har gjorts av byggnadsantikvarie Lotta Lamke vid Kalmar läns museum under fem veckors tid. Emma Bensköld, planarkitekt vid Mönsterås kommun har tagit fram textavsnitten om landskapet, och hur landskapet har påverket förutsättningarna för Mönsterås samhälle. Stranda hembygdsförening har bidragit med de fördjupande faktarutor som finns i anslutning till några av de utpekade byggnaderna och har även faktagranskat texten i stort. Det avslutande arbetet, att redigera ihop de olika textavsnitten, har gjort av Henrik Eriksson, plan- och byggchef, Mönsterås kommun.

Arbetet har inriktats på en kulturhistorisk värde-bedömning av stadsmiljön och byggnaderna enligt en inventeringsmetod som utarbetats av Kalmar läns museum. Metoden kännetecknas av en ”snabbinventering” som framförallt fokuserar på det värderande momentet. Många byggnader kan då bedömas på kort tid genom en snabb exteriör besiktning. Traditionella byggnadsinventeringar är ofta mer dokumenterande genom exempelvis arkivstudier och detaljerad faktafångst i fält om varje byggnads material och arkitektur, men kan helt sakna värdering. En konsekvens av en ”snabbinventering” av detta slag är en ökad risk att förbise kulturhistoriska kvaliteter och/eller fastigheter som borde varit med i urvalet. För att minska risken har arbetsgången utformats så att materialet granskats av olika personer på kommunen och länsmuseet, samt av Stranda hembygdsförening.

På grund av arbetets översiktliga karaktär har en samlad bedömning av byggnadsbeståndet på varje fastighet gjorts. Bedömningarna gäller således fastigheter, inte byggnader. För varje fastighet finns en kortfattad motivering av vilken vanligen framgår vilken betydelse de enskilda byggnaderna har för fastighetens sammantagna kulturhistoriska värde. Fastigheterna har normalt endast besiktigats från gatan och bedömningarna grundar sig på det som kan uppfattas därifrån. I de flesta fall gäller bedömningen huvudbyggnaden. I vissa fall, som i den centrala köpingen där fastigheterna inrymmer flera större byggnader, har en sammanvägd värdebedömning gjorts. Den högsta byggnadsåldern har registrerats, vilket i normalfallet gäller huvudbyggnaden. Gällande uppskattningen av ålder på byggnaderna har dessa i efterhand kontrollerats mot historiska kartor. I några fall har uppgift om byggnadernas

Teckenförklaring
Kulturhistoriskt särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt PBL 8 kap 13 §
Särskilt värdefull kulturhistorisk byggnad
Värdefull kulturhistorisk byggnad
A
B
C
Storgatan
Parkgatan
Idrottsgatan
Hasselstigen
Bryggerigatan
Prästgränd
Hagagatan
Pionjärgatan
Sjötorgsvägen
Torggatan
Torget
Ringvägen
Gränden
Vasabrink
Kyrkogatan
Backstigen
Blomvägen
Garvaregatan
Brinken
Apoteksgatan
Trädgårdsgatan
Åsevadsgatan
Jacobs Gränd
Annelundsgränd
Lillgatan
Skolgatan
Nygatan
Häradshövdingegatan
Södra Tingsgatan
Sjögatan
Hamngatan
Sandgatan
Älgerumsvägen
Kvarngatan
Södra vägen
Ängsgatan
Kuggås strand
Kuggåsvägen
0
50
100 Meter

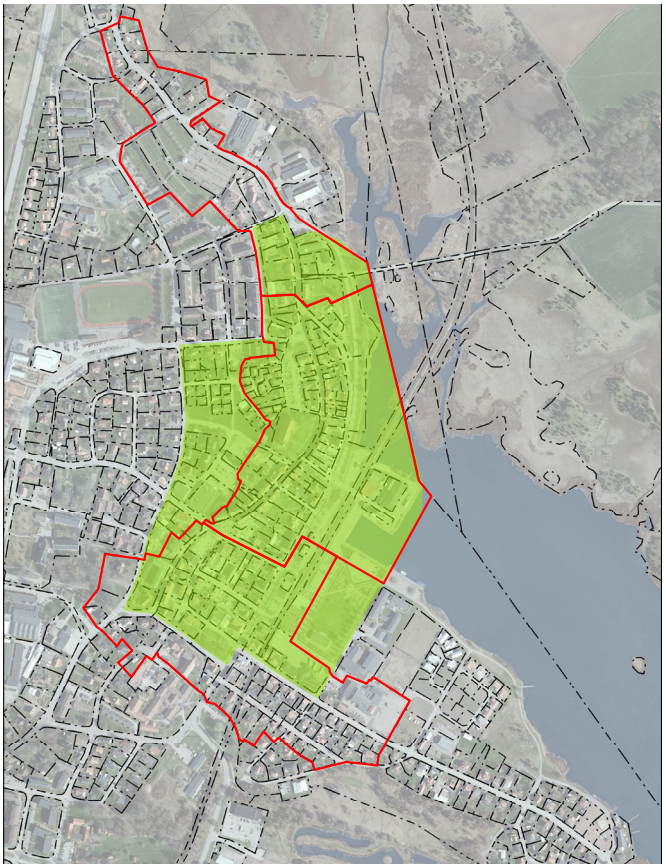
ålder kunnat hämtas från 1977 års inventering (*se vidare i kapitlet Kulturhistoriskt intressanta byggnader*). Uppgifterna om antal byggnader, samt ålder, värde etc. av de enskilda byggnaderna har i viss mån kunnat förtydligas i kapitlet om *Kulturhistoriskt värdefulla byggnader*. Där återfinns även en sammanfattande värdebeskrivning. Värdebeskrivningarna består dels av en punktlista med de centrala konstituerande värdeaspekterna, dels av en kortfattad beskrivning i löptext.

AVGRÄNSNING

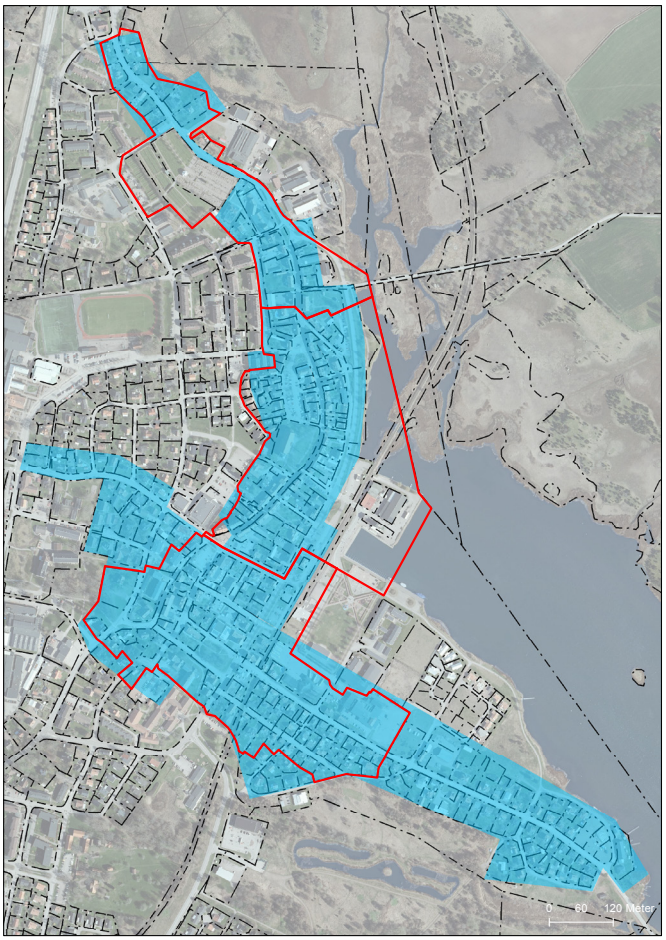
Under en inledande fältdag besiktigades den centrala tätortens miljö översiktligt, med särskild fokus på de avgränsningar som gjorts i 1983 års områdesplan och riksintressebeskrivningen (se bilder till höger). En preliminär avgränsning av delområden gjordes, utifrån miljöns kulturhistoriska karaktär. Under tre dagar genomfördes sedan den egentliga byggnadsinventeringen, som inriktades på att bedöma värdet av enskilda byggnader. Sedan denna gjorts modifierades delområdenas gränser.

Avgränsningen av området som pekats ut skiljer sig från 1983 års områdesplan. Den allra tydligaste skillnaden är att yttre Kuggås helt har utgått. Anledningen är att miljön inte bedömdes kunna leva upp till lagens epitet ”särskilt värdefullt bebyggelseområde”främst på grund av att en så stor del av de enskilda byggnaderna förändrats kraftigt sedan uppförandet i kombination med att bebyggelsen som helhet inte har så hög ålder.

Det bör tilläggas att det inom yttre Kuggås finns kulturmiljökvaliteter, både en samlad kulturhistorisk karaktär och enskilda byggnader som kan betecknas som ”särskilt värdefulla” eller ”värdefulla”. För dessa gäller lagstiftningens förvanskningsförbud och/eller varsamhetskrav, precis som för all annan bebyggelse. Skillnaden mot de utpekade delområdena är att förvanskningsförbudet inte behöver beaktas för miljön som helhet. För de oinventerade områdena i den övriga delen av tätorten kvarstår ovissheten om huruvida där finns samlade bebyggelsemiljöer som kan betraktas som särskilt värdefulla. Med säkerhet finns där enskilda byggnader som lever upp till detta epitet, men de har inte kunnat täckas in av 2017 års arbete.

Kartan ovan visar skillnaden mellan riksintresseområde H 56 för kulturmiljövården (grönt) och det område som pekats ut år 2017.

Kartan ovan visar skillnaden i omfattning mellan 1983 års områdesplan (blått) och det område som pekats ut år 2017

VAD ÄR ETT RIKSINTRESSE FÖR KULTURMILJÖVÅRD?

Ett område av riksintresse ska vara av nationellt intresse och spegla samhällets historia. Det är det statliga Riksantikvarieämbetet som avgör vad som är ett riksintresse. Ett område av riksintresse får förändras men inte påtagligt skadas.

Riksintressets motivering och uttryck lyder:

Köping med småstadskaraktär som i nära samband med vattnet utvecklats på en ås, något som sedan 1700-talet präglar både bebyggelse, gator och tomtstrukturer.

Storgatan som sedan medeltiden följer en rullstensås med branta tvärgator och utblickar mot hamnen och havet. Långsmala tomter utmed Storgatan och Sjögatan. Bebyggelse och trädgårdar i samma läge sedan tidigt 1800-tal. Puts- och trähusbebyggelse utmed Stor- och Sjögatan målade i ljusa färger och med 1½ till 2½ våningars höjd.

VAD INNEBÄR DETTA FÖR MIG SOM FASTIGHETSÄGARE?

Detta dokument är ett kunskapsunderlag och inte ett juridiskt skydd. Det är först vid en juridisk prövning som det ställs på sin spets huruvida den miljö eller byggnad kommunen pekat ut som särskild värdefull är just detta. Vid ärenden som prövats juridiskt har dock dokument som detta visat sig vara viktiga underlag för sådana bedömningar.

Att ett område pekas ut som särskild värdefull miljö enligt PBL 8 kap 13 § innebär följande:

• Alla s k Attefallsåtgärder är bygglovspliktiga.

• Även icke bygglovspliktiga ändringar kan vara ovarsamma eller förvanska byggnaden. Särskilt värdefulla miljöer får enligt lag förändras men inte förvanskas. För att säkerställa att detta inte sker uppmanas fastighetsägare ta kontakt med kommunens plan- och avdelning för godkännande av alla exteriöra ändringar (ex kulörförändringar, byte av yttertak, fasader, dörrar eller fönster, samt uppsättning av skyltar). Vill fastighetsägaren ändå göra ändringar som bedöms vara ovarsamma eller förvanskar byggnaden kan det prövas i ett frivilligt bygglov för att inte hamna i en situation där det blir ett tillsynsärende i efterhand.

• Vid höga kulturhistoriska värden kombinerat med planer på stora förändringar kan krav på kompletterande kulturhistoriska underlag från antikvarisk expertis krävas.

• Utpekade särskilt värdefulla byggnader bör inte rivas eller flyttas.

• 1 juli 2017 trädde ändringar i PBL i kraft som bl. a innebär att vissa åtgärder inte längre kräver bygglov. Dessa undantag gäller inte för områden utpekade som särskilt värdefull miljö. Exempel på dessa åtgärder är små tillbyggnader (ex burspråk), vissa typer av skyltar samt väderskydd för kollektivtrafiken.

• Enskilda personer, kommuner, stiftelser och bolag kan ansöka hos Länsstyrelsen om ett statligt bidrag för att vårda kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, ett så kallat byggnadsvårdsbidrag. Upprustning som blir dyrare än normalt kan delvis finansieras genom bidraget, länsstyrelsen kan ge 50–90 procent av den överkostnad som är kulturhistoriskt motiverad.

• Att äga en byggnad som pekas ut som kulturhistorisk värdefull kan innebära att värdet på fastigheten ökar. I studier från Halland 2005-2012 som omfattar ca 40 000 fastighetsöverlåtelser visade det sig att det förväntade marknadsvärdet (köpesumman/taxeringsvärdet) i medel ligger 7 % högre för kulturhistoriskt värdefulla byggnader än övrig bebyggelse. (Källa: Kulturmiljö Halland)

• Utöver ovan nämnda konsekvenser nämner även rapporten för varje delområde vilka kulturmiljöskydd som finns, samt vilka riktlinjer som ska följas.

MÖNSTERÅS FRAMVÄXT

LANDSKAPET I MÖNSTERÅS

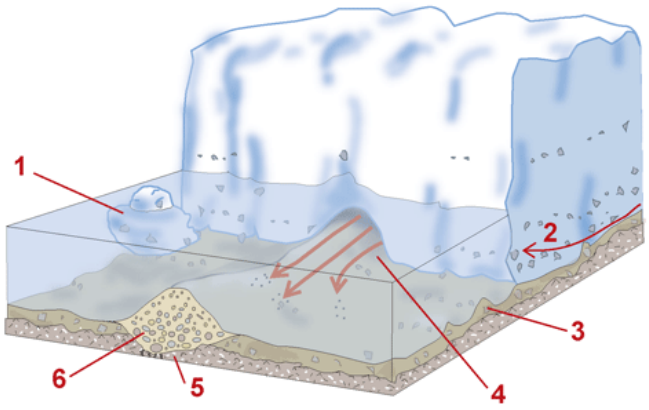
En av de historiskt viktigaste förutsättningarna till att människor väljer att bosätta sig på en plats är närheten till viktiga kommunikationsvägar. Lokaliseringen av samhället Mönsterås vid en skyddad vik intill kusten, nästan mitt emellan två forntida vattenburna farleder, Emån och Alsterån, måste ses som historiskt intressant. Här fanns möjligheten till snabba kontakter från inlandet, över havet och längs kusten. Mönsterås ligger dessutom på en rullstensås, vilket knappast är en slump.

Rullstensåsarna är torra, hållfasta och lättframkomliga och utgör bra naturliga landvägar som underlättar orienteringen för den som rör sig genom landskapet. Många vägar som idag följer åsryggar kan sannolikt ha ett ursprung som förhistoriska stigar. Den tidiga bebyggelsen knöts naturligt till dessa färdvägar. Grusåsarna erbjuder en god överblick över omgivningarna, de är lätta att forma och passar bra som underlag för byggnation. Åsarna fungerar som naturliga reningsverk och vattenmagasin. Vattnet tränger ofta upp i källor i anslutning till dem och därför har det funnits god tillgång till gott dricksvatten för människor och djur vid åsarna.

Åsbebyggelsen är karaktäristisk för Mönsterås kommun med omgivningar. På grund av grusets användning som anläggnings- och byggnadsmaterial har många rullstensåsar brutits ut, men i centrala Mönsterås framträder åsens form fortfarande väl. Bebyggelsen breder ut sig längs sidorna av Storgatan som löper utmed åskrönet.

Likt andra rullstensåsar bildades Mönsteråsåsen under avsmältningen av den senaste inlandsisen. De stora mängder vatten som bildades när isen smälte bildade isälvar som ofta följde dalgångar i berggrunden. Vattnet tog med sig löst material, stenar, grus, sand mm. som avsattes som isälvssediment under den yttre delen och framför den yttre delen av inlandsisen. Isälvsavlagringar, som Mönsteråsen, byggs alltså till största delen upp av sand och grus. Den minskande strömhastigheten när vattnet närmade sig iskanten sorterade materialen i kornstorlek. Gemensamt för de åsar som kallas rullstensåsar är att de ligger under högsta kustlinjen och har, under den period de befunnit sig i strandzonen, svallats av vågor. Svallningen har gett dem en flackare och bredare form än motsvarande getryggsåsar ovan högsta kustlinjen.

Finkornigare material som lera och silt transporterades längre ut från iskanten och sedimenterades på botten av sjöar och hav. De finkorniga sediment som avsattes i samband med inlandsisens avsmältning kallas glaciala.

Inlandsisens avsmältning i ett område som täcks av vatten. 1) Isberg som brutits loss från den smältande isen, 2) Isens rörelseriktnig, 3) Morän, 4) Isälv som bildas av smältvatten från isen, 5) Dalgång i berggrunden, 6) Isälvssediment som i detta fall bildar en rullstensås.
Illustration: Anna Åberg." © Sveriges geologiska undersökning.

De glaciala lerjordarna utnyttjas ofta som jordbruksmark pga. dess goda odlingsegenskaper. En del av marken närmast Mönsteråsåsen utgörs av sådan glacial lera, vilken ligger växelvis med morän, d.v.s. grus och sten som plockats upp och transporterats av själva isen, inte av isälvar. I de lägsta landskapspartierna finns gyttja som bildats då organiskt material, d.v.s. växt- eller djurdelar, avsatts på bottnarna av de forna havsvikar som omgivit åsen. Den bördiga jordbruksmarken intill Mönsteråsåsen, som fanns tack vare den glaciala leran, har utgjort ytterligare en omständighet som påverkat bosättning på platsen i positiv riktning. Även de mindre bäckarna och åarna som finns i ortens närhet lär ha utgjort en tillgång.

För 14 000 år sedan låg Mönsterås under inlandsisen. Iskanten låg då vid Kalmar som ännu låg under vatten. Tusen år senare var Mönsterås avtäckt, men orten låg fortfarande under strandlinjen. Först för ca 3000 år sedan, d.v.s. under bronsåldern (1 800 f.kr.- 500 f. Kr.), steg Mönsteråsåsen upp ur havet som en slingrande orm med start omkring där Storgatan och Bryggerigatan möts, och slut en bit in på Kuggåsvägen. Övriga landområden i de tre delområdena låg ännu under strandnivån. För omkring 2000 år sedan, under järnåldern (500 f.Kr.-1050 e.Kr.), förbands åsen med fastlandet i norr, ännu låg större delen av Kuggås under havsnivån. Landmassorna mellan dagens E22 och åsen låg också till största delen under vatten. För ca 1500 år sedan förbands även åsens södra delar med fastlandet och markerna innanför hade höjts ur vattnet med undantag av tre små sjöar. För 1000 år sedan, vid ingången till medeltiden (1050-1520), befann sig hela landområdet som omfattas av utredningen ovan strandlinjen (dock med undantag för de områden öster om Storgatan som fyllts ut senare).

SAMHÄLLET GRUNDAS OCH VÄXER

Marken på åsen brukades under slutet av 1300-talet och fram till 1500-talet som klosterjord under Vadstena kloster och klostergården Åsevad. Om det redan då fanns bebyggelse på själva åsen är oklart, men det är troligt att handelsverksamhet pågick. 1505 härjades och brändes Mönsterås efter att ha blivit inblandat i striderna mellan Unionspartiet och Sturepartiet.

Den goda hamnen och det rika upplandet bidrog snart till handelsaktiviteter. Detta ledde till ett förbud av Gustav Vasa på 1520-talet mot ”olaga hamnar”. 1532 påbjöds att köpmännen skulle flytta till stapelstaden Kalmar, vilket dels visar att Mönsterås var bebott av köpmän och dels att de var konkurrenskraftiga. Förbuden till trots växte Mönsterås och framemot 1600 räknades samhället som en stad. Invånarna bestod av hantverkare, köpmän och folk som sysslade med seglation. Under Kalmarkriget 1612 brändes Mönsterås helt. Detta ledde till att Mönsterås blev lydköping under Kalmar år 1620. Det innebar att det bara var Kalmars borgare som hade rätt att bedriva hantverk eller en stadigvarande handel med allmogen i Mönsterås.

Karta över Stranda härad från år 1652

Ovan visas ett utsnitt ur en karta över Stranda härad från år 1652. Mitt i kartan syns Mönsterås kyrka med rött kyrktak. Troligtvis har Mönsterås kyrka legat på samma plats åtminstone sedan 1200-talet, men ingen kan säga hur länge här funnits en handelsplats. Kanske sedan medeltid eller ännu längre. Kartan visar de landskapliga förutsättningar som gjorde Mönsterås till en idealisk handelsplats. Strandavägen, den långväga landtransportleden utmed Smålandskusten följde i görligaste mån landskapets höjdpartier som strandvallar och rullstensåsar.

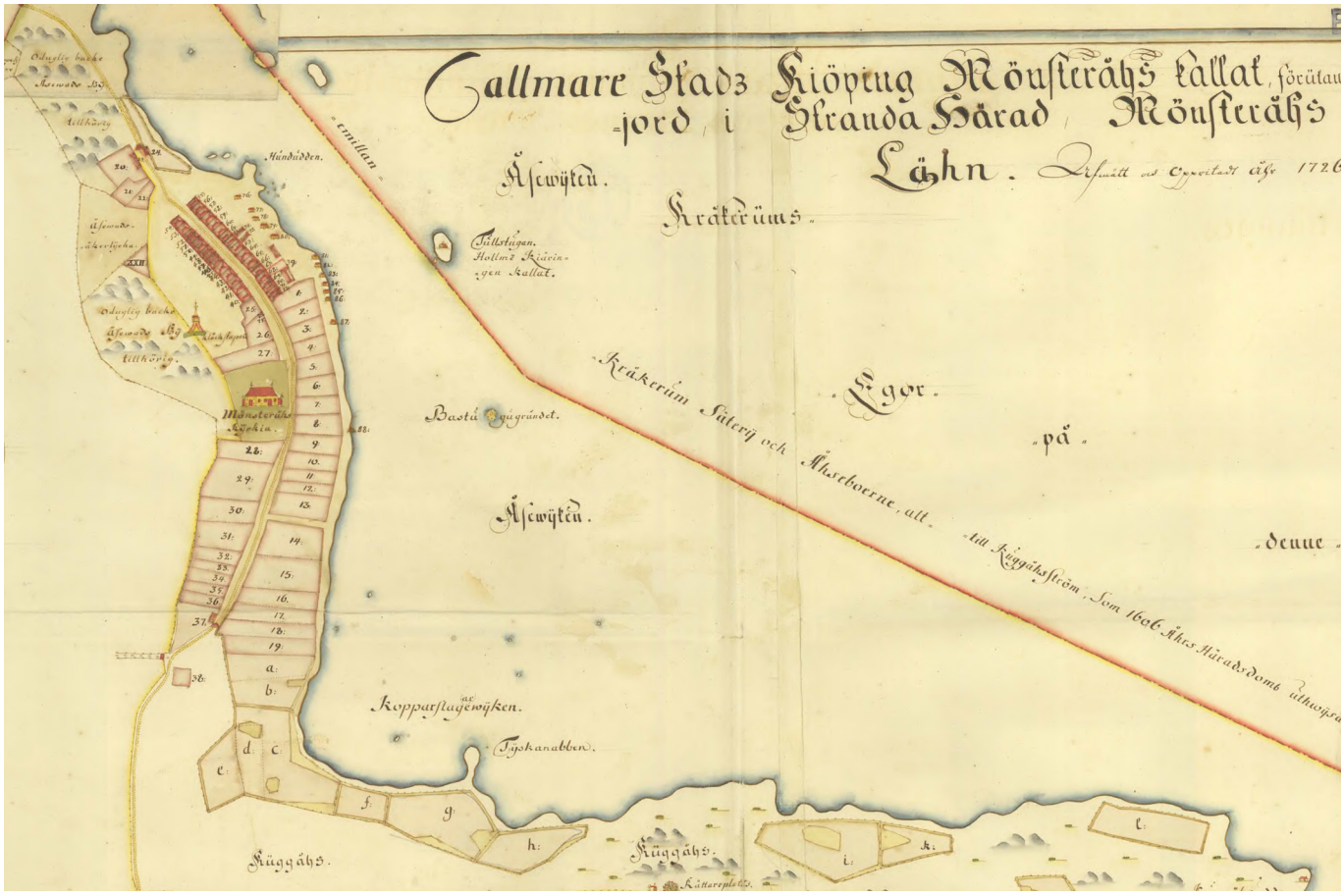
Efter att ha följt åsen mellan Pataholm och Ålem, vände vägen ut mot kusten och gick sedan via Gissemåla/ Timmernabben och Kronobäck upp på åsen vid Mönsterås. Där gick vägen alldeles intill den skyddade Mönsteråsviken. I mötet mellan landstransport och sjötransport bytte godset ägare.

På nästa sida visas ett utsnitt ur 1726 års karta över Mönsterås köping. Kartan är den äldsta mer detaljerade karta som visar Mönsterås köping. Storgatan går ännu idag i samma lopp som Strandavägen gjorde då. Längst i norr och längst i söder, vid Storgatans korsningar med nuvarande Sjötorgsvägen respektive Åsevadsgatan, låg tullstugor. Mellan dem fanns den egentliga köpingen med marknadsplats och 36 numrerade gårdstomter. Nästan alla gårdstomter kan kännas igen i dagens fastigheter, men tomterna öster om Storgatan har senare kunnat förlängas ned mot vattnet genom utfyllnader. Även kyrkotomten känns igen, men var vid denna tid mindre än idag. Strax söder om kyrkan låg krogen, eller gästgiveriet. På gästgiveriet hölls också ting under 1700-talet. Själva marknadsplatsen låg i köpingens norra del. Marknadsbodarna stod tätt intill varandra utmed Storgatan och delade av marknadsplatsen i två torg: Landtorget i väster vid kyrkan och Sjötorget i öster ned mot vattnet. Landtorget kallades även Klockarebacken eftersom där stod en klockstapel.

Köpingens gamla gräns gick i den västra kanten av torget, där byn Åsevads ägor tog vid med ett par steniga backar och en liten åkerlycka. Åsevads område togs med på kartan eftersom fyra tomter hade anlagts där, varav en för den norra tullstugan. Ned mot stranden fanns några friliggande bodar och några sjöbodar, vilka sannolikt främst fungerade som varumagasin. Privata sjöbodar och bryggor tog alltså delvis upp strandlinjen, men ingen av gårdarna hade sjötomt. Stranden var allmänt tillgänglig och sannolikt fanns där en primitiv, allmän väg. Denna väg, Sjögatan, har kommit att bestå över tid, men på grund av uppgrundning och utfyllnader har den successivt förskjutits åt öster.

Till köpingens område räknades även kronoparken Kuggås, ett lantligt område utmed åsen söder om själva köpingen. Där fanns ett antal åkerlyckor och en avrättningsplats, men i stort sett ingen bebyggelse innan ett (ännu befintligt) tingshus byggdes där omkring år 1800. Vägen ut på udden följde åsen, och motsvaras idag ungefär av Södra Tingsgatan Kuggåsvägen.

Fram till mitten av 1800-talet behöll köpingen samma gränser som den haft vid början av 1700-talet, men sannolikt uppfördes fler och större hus på de gamla tomterna. Bebyggelsen tätnade också på marknadsplatsen i norr och då framförallt på Sjötorget, där bodar byggdes ut till permanentbostäder, nya bostadshus och ekonomibyggnader uppfördes och små gårdar inhägnades

1726 års karta över Mönsterås köping

mellan husen. I början av 1800-talet fanns inte mycket kvar av Sjötorgets öppna torgyta. Också Landtorget togs i anspråk, men i mindre omfattning. År 1852 noterades om den gamla marknadsplatsen: ”*Stället för de i fordna tider vid landsvägen eller köpingens stora gata varande marknadsbodar, hvaraf knappast något spår igenfinnes, hafva nu blifvit uppförda prydliga boningshus, flera till tvenne våningars höjd,...*”.

Systemet med inhemska tullar och tullstaket vid köpingar och städer slopades år 1810. Under 1800-talets första hälft expanderade köpingen något åt nordväst utmed Landtorget och landsvägen (Storgatan). Nya tomter hade även tagits upp utmed landsvägen söderut på Kuggås, på köpingens egna marker. Kontinuerliga utfyllnader i strandzonen hade dessutom utökat köpingens yta. Vid mitten av 1800-talet hade en rad av bostadstomter och bebyggda upplagsplaner växt fram utanför Sjögatan.

Under 1800-talets första hälft gjordes olika framställningar till myndigheterna för att Mönsterås skulle få en utökad frihet, men inte förrän 1862, i samband med den stora kommunreformen, blev Mönsterås en självständig köping och kommun. Vid samma tid löstes den funktionella gränsen upp mellan städer, köpingar och landsbygd sedan näringsfrihet införts i landet i två steg, år 1846 och 1864. Mönsteråsborna blev mer självständiga, mer självmedvetna och lyckades troligen även skapa ett ekonomiskt uppsving - allt detta gjorde avtryck i köpingens stadsbild och byggnader.

Viktiga åtgärder för den nyblivna köpingskommunen var dels att förbättra hamnen, dels att få ordning på den rådande och framtida fastighetssituationen. Det var i detta sammanhang som 1868 års regleringskarta (se höger) upprättades, som både visar befintliga och planerade förhållanden.

Redan under 1700-talet fanns problem med att angöra vid marknadsplatsen p.g.a. det ringa vattendjupet vilket ledde till att lastning och lossning skedde på Kuggås istället, både vid udden och vid ”Hinsegubbens brygga” något längre in. Men omkring år 1860 hade en ny, generöst tilltagen och allmänt tillgänglig hamnplan (p) skapats rakt nedanför kyrkan. Med 1868 års regleringskarta föreslogs vidare utfyllnader och kajer i viken. I planerna ingick även att Sjötorgsvägen skulle förlängas söderut och förbindas med Kuggåsvägen.

Tomt- och gatureglering berörde framförallt de delar av marknadsplatsen och de områden söder om köpingen som bebyggts under slutet av 1700-talet och 1800-talets första hälft. En stor del av marknadsplatsen föreslogs ändras till gårdstomter och kvarter. Kvar blev en yta som i princip motsvarar dagens torg. Mitt på torget hade ett skolhus uppförts och i den södra änden ett sockenmagasin (2). Den nuvarande kyrkan hade uppförts på 1840-talet, varvid kyrkogården också utökats. Gårdstomterna i den gamla köpingen ändrades inte, utan fick i stort sett förbli som de varit. Förslaget innebar även att ett antal mindre områden (rosafärgade) skulle föras till köpingen

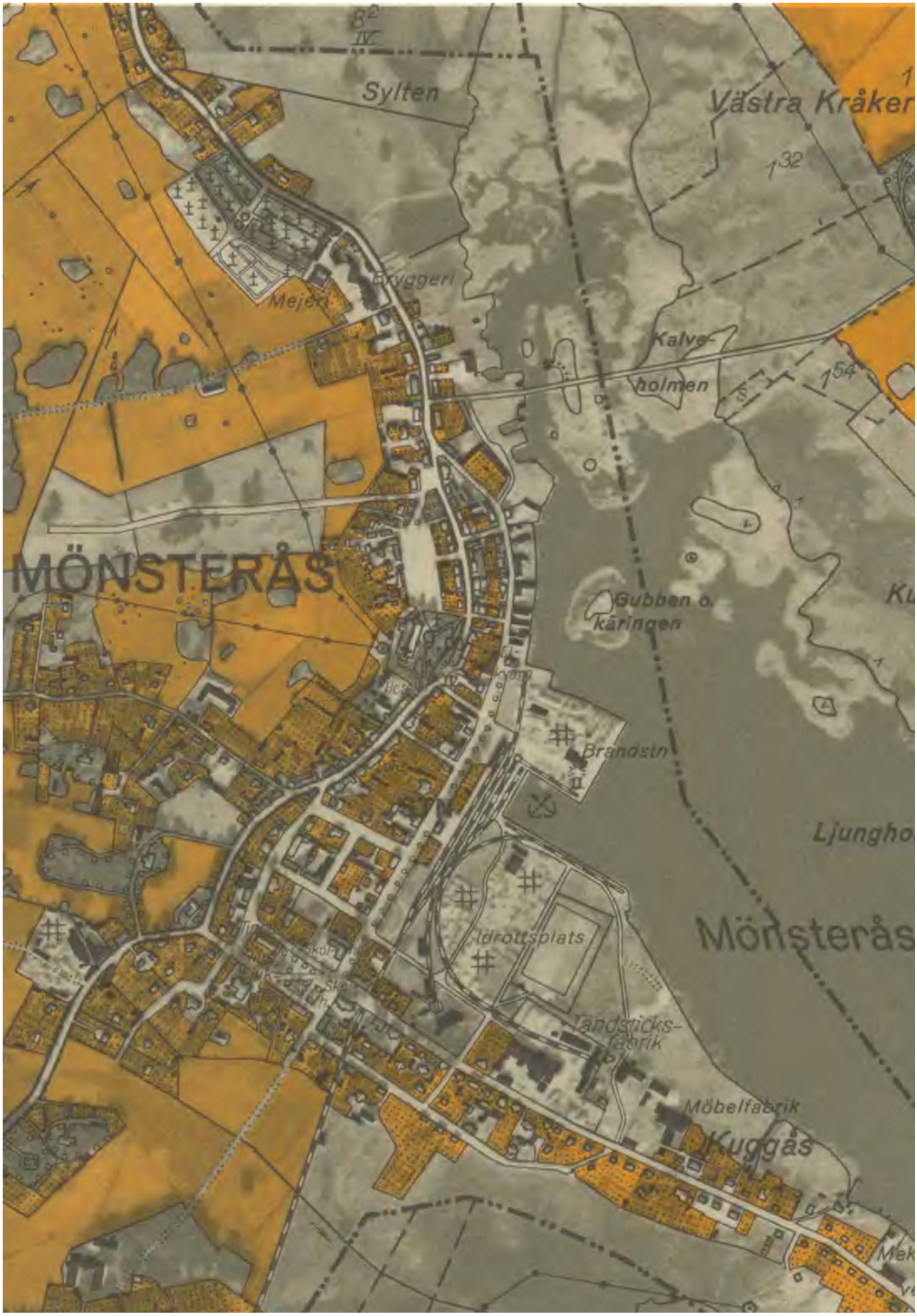
1867-1868 år tomtregleringskarta över Mönsterås köping, stadsfäst 1871

från de omgivande byarna, bl.a. för att anlägga en ”promenadplats” (c), en park med slingrande gångar, väster om kyrkan. Den stora bebyggelseexpansionen tänktes ske över det då ännu i huvudsak obebyggda Kuggås. Efter att Kuggås genomgått laga skifte 1868-1869, upprättades en plan för utbyggnaden i början av 1880-talet. År 1885 antogs regleringsplanerna för den gamla köpingen och Kuggås i ett sammanhang som Mönsterås första egentliga stadsplan (se karta under delområde C).

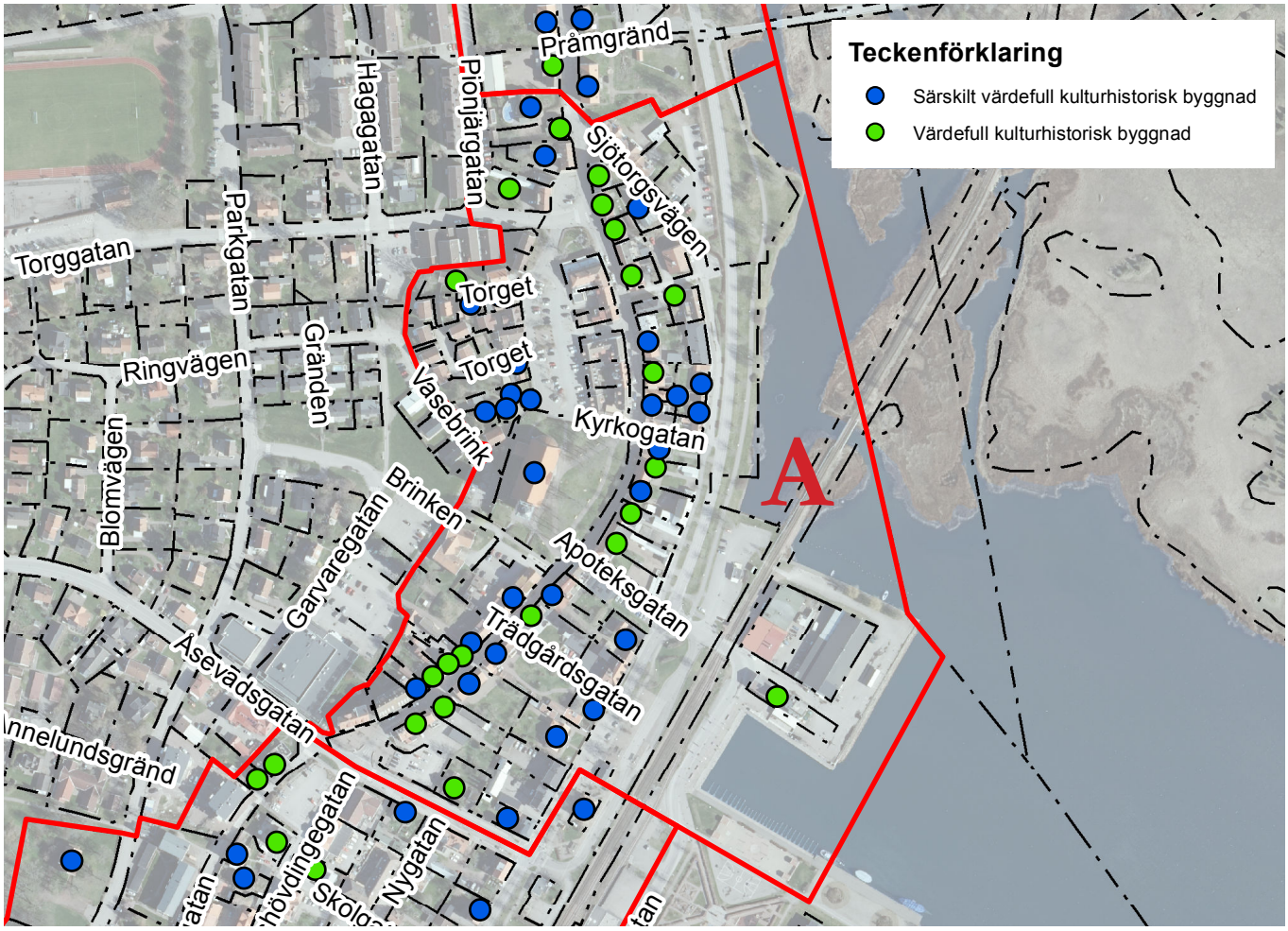
På nästa sida visas ett utsnitt ur 1941 års ekonomiska karta. Efter att 1860-talets tomtregleringar genomförts i den gamla köpingen gjordes i stort sett inga fastighetsändringar där, frånsett att Mönsteråsviken fortsattes att fyllas ut. Bebyggelsen i centrum kompletterades och moderniserades. I dagens stadsbild kan tydliga avtryck ses av förändringsvågor vid sekelskiftet 1900 och kring 1940-talet. Kuggås, som lagts till köpingen och planerats år 1885, skulle räcka till för köpingens expansionsbehov fram till efterkrigstiden. Inledningsvis följdes 1885 års stadsplan (se karta under delområde C), men likt de flesta stadsplaner från tiden tog planen inte hänsyn till befintliga förhållanden, som topografi eller existerande bebyggelse, vilket gjorde den både svår och kostsam att följa. Med 1900-talet kom nya planideal som förespråkade en större följsamhet och ett mjukare formspråk.

Kring sekelskiftet 1900 uppstod också ett behov i Mönsterås av större fastigheter för järnvägen, industrier och institutioner som inte förutsetts på 1880-talet. Gång efter annan fick avsteg göras från 1885 års plan och 1917 upprättades en ny stadsplan, som fastslog de ändringar som redan gjorts och som anpassade de fortsatta utbyggnadsplanerna bättre efter verkligheten. Några utvidgningar av köpingens område gjordes inte år 1917, men den 1 januari 1926 utökades köpingen betydligt över de angränsande byarna. Köpingsgränsen tecknas på 1941 års karta med streck och dubbla prickar. De nya områdena bestod främst av jordbruksmark, men utmed infartsvägarna till köpingen fanns på 1940-talet en storleksmässigt varierad bostadsbebyggelse av småstugor och större villor, men också enstaka industrier. Hemmansägarna hade sålt tomter och småägor kring infarterna sedan slutet av 1800-talet. Norr om köpingen hade en ny kyrkogård anlagts för socknens behov år 1872.

Fram till mitten av 1900-talet höll sig köpingens bebyggelse i stort inom det område som köpingen haft att disponera sedan 1600-talet: åsen väster och söder om Mönsteråsviken. Men på 1950-talet inleddes en expansiv fas då flera industrier etablerade sig på orten, inte minst Södra skogsägarnas massafabrik, Mönsterås Bruk, som byggdes vid kusten en mil utanför köpingen år 1957. Med de nya industrierna uppstod ett skriande behov av nya bostadsområden och jordbruksmarken nedanför åsen fylldes snart av hyreshus, radhus och villor. 1952 slogs Mönsterås köping och Mönsterås landskommun samman. Nuvarande kommun bildades 1974.

1941 års ekonomiska karta

DELOMRÅDE A
MÖNSTERÅS HISTORISKA KÄRNA
"Den gamla lydköpingen"

INLEDNING

Delområde A utgörs av Mönsterås historiska kärna och motsvarar i princip köpingens område som det framträder på 1700-talets kartor, inklusive Torgbacken just väster om torget. I detta parti är åsen som mest markant och stadsplanestrukturen har en mycket ålderdomlig, närmast medeltida, karaktär. Storgatan löper längs åsryggen i en oregelbunden båge, från vilken långsmala tomter strålar ut på båda sidor. Tydligast är detta tomtmönster öster om Storgatan, delvis på grund av att kyrkotomten och torget ligger på den västra sidan. Kyrkotomten har en trolig kontinuitet sedan 1200-talet och även torget går sannolikt tillbaka till medeltid. Stora delar av delområdets gatunät och de flesta öst-västliga fastighetsgränser har varit desamma sedan 1700-talet, troligen längre.

I kvarteren på och kring den gamla marknadsplatsen i norr (kv Kyrkbacken, Kaninbacken, Korpen, Flagen, Kronan och Höjden, se karta s 38) har fastigheterna skapats kring 1800- talets mitt. Många av byggnaderna utmed Storgatan är i grunden mycket gamla, 150 år eller äldre, men präglas idag av ombyggnader gjorda kring 1900-talets mitt. Även utmed Sjögatan och på Torgbacken finns en stor andel äldre byggnader som vanligen är något yngre än de vid Storgatan, men som ofta har en tydligare bevarad historisk karaktär. Delområdet är till topografi, och stadsplanemönster, samt även sett till bebyggelsens karaktär, väl avgränsat mot sin omgivning.

GATUNÄT (ALLMÄNNA PLATSER, TORG, PARK)

Storgatan är köpingens historiska ”ryggrad” , ett avsnitt av Strandavägen, den stora landsvägen mellan Kalmar och Västervik. Dagens torg utgör återstoden, den västra delen, av den stora historiska marknadsplan som ännu på 1700-talet bredde ut sig kring landsvägen och ned till stranden/hamnen. Torget, Storgatan, det centrala partiet av Sjötorgsvägen/Sjögatan och Trädgårdsgatan representerar köpingens äldsta gatunät. De centrala delarna av Sjögatan har dock successivt förskjutits något åt öster, vilket möjliggjorts av hamnutfyllnader, framförallt gjorda vid 1800-talets mitt. Sjögatans södra del, förbindelsen med Kuggåsvägen, skapades på utfyllnadsmark på 1870-talet. Sjögatans norra parti anlades först omkring år 2000, varvid den norra delen av den historiska Sjögatan namnändrades till

1852 års karta över Mönsterås köping, lätt beskuren. De äldsta kartor som visar köpingens enskilda byggnader är en ofullständig karta från 1813 och denna kompletta karta från år 1852. De visar i stort sett samma byggnadsmönster. Redan 1813 hade många av köpingens tomter sina förmodade mangårdsbyggnader längs med Storgatan, varav inte så få upptog hela tomtbredden, medan ekonomibyggnaderna låg med gavlarna mot Sjögatan. På 1852 års karta hade detta mönster förstärkts sedan bebyggelsen förtätats, inte minst genom att bostadshus ersatt de flesta marknadsbodar i köpingens norra del. Huvudbyggnaderna/boningshusen tecknas på denna karta med skuggade tak. Många av husen på kartan kan finnas bevarade i dagens byggnader. Kartan visar även det gatunät som fanns vid tiden: Storgatan, Sjögatan, Trädgårdsgatan och Västgötagränd.

Sjötorgsvägen. Trädgårdsgatan utgör den äldsta tvärgatan eller ”vattugatan” (gata ned till vattnet). Övriga tvärgator skapades under 1800-talets senare del, men Västgötagatan hade då funnits som en smal gränd mellan de s.k. ”Västgötabodarna” - sannolikt bodar som användes av Västgötaknallarna - åtminstone sedan det tidiga 1800-talet.

FASTIGHETSMÖNSTER

Mittemot kyrkan (kv Väderkvarnen) och i sydväst (kv Kyrkan, Vita Hästen) har fastigheterna ännu sin ålderdomligt långsmala form. På dessa fastigheter framgår också den rumsliga och funktionella ordning som funnits i köpingen åtminstone sedan cirka år 1800, där huvudbyggnaderna är placerade vid Storgatan medan bakgårdarnas uthus, magasin och hantverkslokaler ligger ”utåt”, mot vattnet respektive mot Åsevads åkrar. I sydost (kv Mältan, Apoteket), där tomterna var särskilt djupa, har fastigheterna delats under 1900-talet så att kvarten blivit ”dubbelsidiga”, d v s fått huvudbyggnader även ut mot sjösidan. I norr (kv. Höjden) härrör det dubbla tomtdjupet från 1860-talets reglering då tomterna skapades ur den bebyggelsestruktur som uppkommit sedan Sjötorget bebyggts.

BEBYGGELSE

En stor andel av delområdets byggnader är i grunden mycket gamla, vilket särskilt gäller byggnaderna vid Storgatan. Ofta är det omöjligt att avgöra deras exakta ålder, eftersom de hunnit byggas om och moderniseras i många omgångar. Bodar och hus från 1700-talet kan ha byggts samman och förhöjts under 1800-talet, varefter de utökats ytterligare och fått nya fasader på 1900-talet. Timmerstommar kan också ha återanvänts och återuppförts i nya lägen. Genom byggnadernas skala och proportioner kan byggnadernas ålder ofta anas. Grund, takfot och skorstenar är byggnadsdelar som ofta bevarats och kan ge ledning om byggnadshistorien. Många fasader präglas idag av funktionalistiska ombyggnader gjorda kring 1900-talets mitt, med vissa ännu senare ändringar.

Huvudbyggnaderna utmed Storgatan framhäver gatans dignitet och markerar dess funktion som centralt handels- och servicestråk. Denna funktion spreds från marknadsplatsen i norr utmed hela gatan i slutet av 1800-talet. Gatan kantas av en tät rad av affärs- och boningshus, vanligen timrade och uppförda i 1½ - 2½ våningar, som ger gaturummet en småskaligt stadsmässig karaktär. Det ålderdomliga fastighetsmönstret med sina smala tomter markeras ut mot gatan av de begränsade husbredderna och av att husen ofta åtskiljs av ”prämmor” (mycket smala brandgator) eller gårdsentréer. Även förekomsten av gavelvända byggnader, ett ålderdomligt byggnadsskick, vittnar om tomternas ringa bredd. De flesta byggnader ligger dock med långsidan utmed Storgatan.

Vid Storgatan har byggnadernas huvudentréer traditionellt varit vända ut mot gatan, men dagens bottenvåningar med stora skyltfönster, butiksentréer och bostadsentréer har

normalt skapats från 1940- till 1960-talet. Mot gatusidan kan en en viss restriktivitet anas mot större ombyggnader, exempelvis takkupor, som troligen bottnat i hänsyn till den historiska gatubilden. De flesta tak är ännu belagda med traditionellt lertegel. Byggnadernas fasader är idag vanligen putsade och ljust avfärgade. Husen vid Storgatan började troligen reveteras under 1800-talets andra hälft och fasadbehandlingen bör ha blivit mera spridd under 1900-talets första hälft. En del byggnader har istället ljusmålad locklistpanel. Mer sällan rör det sig om äldre paneler, utan oftare om nya paneler på tilläggsisolering. Mot gårdssidan har husen ofta byggts ut i många omgångar från sekelskiftet 1900 fram till idag.

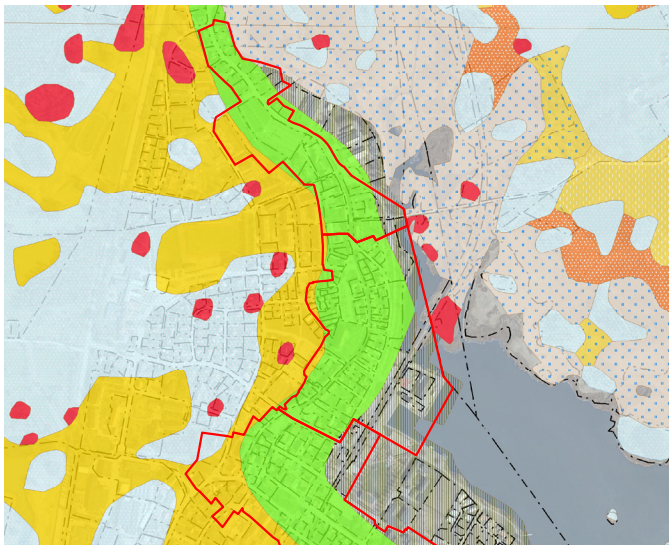
Inne på gårdarna har åssluttningarna ofta tagits upp i stödmurar, terrasser och trappor, samt genom att byggnaderna fått en hög stenfot mot ”dalsidan”. De flesta av de ursprungliga, stora gårdstomterna har av historiska kartor att döma, alltid varit relativt sparsamt bebyggda med något uthus/mindre ekonomibyggnad närmast huvudbyggnaden och, i synnerhet ned mot hamnen, långsmala hantverkslokaler, magasin och ibland även boningshus, ställda utmed tomtgränserna i gårdens nedre del. Gårdarna har i äldre tid troligen kunnat rymma både prydnads- och nyttoträdgårdar, arbets- och uppställningsytor. På de mindre tomter som skapades ur marknadsplatsen i norr har utrymmet varit mer begränsat och gårdsbilderna betydligt trängre. Historiskt sett har köpingens gårdar troligen varit mer välavgränsade från varandra än idag. Rivningar av gårdsbebyggelse och plank, i kombination med att gårdarna asfalterats och ställts om till parkeringsytor har på sina ställen trasat sönder stadsbilden och otydliggjort de historiska stadsrummen.

Det äldre skiktet av byggnader inne på gårdarna, vid Sjögatan och på Torgbacken framstår överlag som något yngre än Storgatans bebyggelse, tillkommet decennierna kring sekelskiftet 1900. Några av byggnaderna har dock uppförts redan innan 1800-talets mitt. Av den äldre bebyggelsens skala och karaktär framgår att dessa områden historiskt sett haft en lägre social dignitet än Storgatan. Bebyggelsen i dessa områden utgörs av en blandning av äldre stugor och tidigare arbetslokaler eller magasin, samt småskaliga flerbostadshus från 1930 till 1980-talet. I många fall har den yngre bebyggelsen tillkommit efter rivningar. Kring 1980-talet genomfördes särskilt omfattande rivningar kring torget (kv Kaninbacken och Klockstapeln) och intill Mönsteråsviken i norr, vid den s.k. Sillbryggan. Kring torget uppfördes nya bostadshus i en historiserande, anpassad stil. Vid Sillbryggan fick de sista kvarstående byggnaderna i den gavelvända rad av magasin/sjöbodar som kantat viken ge vika för den nya Sjögatan.

De äldre byggnaderna inne på gårdarna, samt vid Sjögatan och på Torgbacken, har generellt sett kvar mer av sin historiska karaktär jämfört med dem vid Storgatan, vilket delvis beror på att de är något yngre, delvis på att många av dem inte utgjort boningshus och därmed inte moderniserats i samma omfattning. Byggnaderna är oftast små, uppförda i 1 - 2½ våningar och inte sällan i sluttningsläge så att våningsantalet varierar i byggnaden. De flesta har rödfärgade eller ljusmålade fasader av locklistpanel eller fältindelad fasspontpanel, den senare kännetecknande för tiden kring sekelskiftet 1900. Det förekommer att fasaderna överspikats med eternitplattor kring mitten av 1900-talet. Mer sällan har de tilläggsisolerats och försetts med en sentida panel. De äldre boningshusen har ofta lertegeltak, men byggnader av ”överloppskaraktär” , som arbetslokaler, ekonomibyggnader/uthus och magasin, vars ursprungliga funktion försvunnit, har ofta belagts med tak av korrugerad plåt. De mer sentida boningshusen utmed Sjögatan har vanligen putsade/reveterade fasader.

LANDSKAP OCH ARKEOLOGI

Det är tydligt att den första bebyggelsen etablerades här på grund av landskapets goda förutsättningar. I detta delområde är åsen som högst med kyrkan och dagens torg belägna på åsens högsta punkt, ca 11 meter över nollplanet. Denna äldsta del av Mönsterås kommuncentra ligger mitt för viken och har historiskt synts på långt håll både från havsvägen och landvägarna. Det höga läget erbjuder även en god överblick över slättlandskapet och vikens inlopp vilket lär ha varit en viktig förutsättning för den tidiga bebyggelsen. Storgatan, tidigare Strandavägen, löper ännu längs åsryggens oregelbundna båge. Nästan all bebyggelse inom detta område ligget på åsens lättarbetade isälvssediment. Landområdet har växt österut genom utfyllnader ut mot havsviken under 1800-talet. Markområdet väster om åsen, d v s väster om delområdet är idag bebyggt. Historiskt har dessa marker som till stora delar består av glacial lera brukats som jordbruksmark.

Jordartskarta från SGU. Grön färg = isälvsediment, gul färg = lera, röd färg = urberg, linjerat = fyllning, grå färg med blå prickar = gyttja, ljusblå färg = morän.

Detta fotografi skall vara det äldsta kända gatufotografiet från Mönsterås och taget cirka år 1875. Gatan hade då ännu inte några stensatta trottoarer och många hus var försedda med en fritrappa utanför entrén. Några av byggnaderna tycks ha fasader av rödfärgat (eller möjligen tjärat) timmer, andra är försedda med ljusmålad panel eller revetering.
(Foto ur Stranda hembygdsförenings arkiv)

Inom delområde A finns en registrerad fornlämning, lokaliserad där Mönsterås torg ligger. Under 2000 och 2004 har två arkeologiska förundersökningar gjorts på platsen. Flertalet fynd gjordes i form av keramik, kritpipor, fönsterglas, mynt, kniv, tegel och djurben. (För mer info, och en helhetsbild angående det arkeologiska kunskapsläget finns ett kommunövergripande kulturminnesvårdsprogram för Mönsterås kommun, fastställt 2003.)

KULTURHISTORISKA VÄRDEN, DELOMRÅDE A
MÖNSTERÅS HISTORISKA KÄRNA

SAMMANFATTNING, VÄRDEBESKRIVNING

Hela delområde A ligger inom riksintresseområde H 56 för kulturmiljövården. Det är ett nationellt intresse att värna delområdets kulturmiljövärden. I riksintressebeskrivningen identifieras såväl gatu- och fastighetsstrukturen som den småskaliga bebyggelsen som viktiga för kulturmiljön. Även den nära kontakten med vattnet och hamnen poängteras. I delområdet finns således synnerligen höga kulturhistoriska värden i såväl planstruktur som bebyggelse. Det allmänna intresset av en försvarad kulturmiljö skall därmed väga tungt i beslut gällande planläggning och lovgivning.

Delområde A, Mönsterås historiska kärna, utgörs av ett större sammanhängande område med en mycket ålderdomlig stadsplanestruktur. Områdets historiska dimension framträder ovanligt tydligt på grund av de markanta topografiska grunddragen: i mötet mellan landsvägen utmed åsen och den skyddade hamnen längst in i en av Östersjöns vikar har en handelsplats och ett gudshus anlagts på åsens högsta krön. Med en närmast osannolik kontinuitet har områdets centrala kulturmiljökomponenter: hamnen, torget, kyrkan, landsvägen och de långsmala tomterna kommit att bestå genom många hundra år. Endast sällsynt har liknande stadsplanestrukturer bevarats till vår tid över ett så stort område.

Delområdets bebyggelse uttrycker som helhet ännu med tydlighet köpingens centrala historiska funktioner av handel och hantverk. De byggnader, affärslokaler och byggnadsdelar utmed Storgatan som visar gatans och köpingens handelsfunktion kan därmed tillskrivas ett särskilt kulturhistoriskt värde. Detsamma gäller för byggnader och byggnadsdelar på gårdarna och mot Sjötorgsvägen-Sjögatan som visar funktionen av varumagasin eller hantverkslokaler/småindustrier. I delområdet finns ett stort antal byggnader med höga exteriöra äkthetsvärden som på ett utmärkt sätt belyser olika aspekter av äldre tiders byggnadsskick och köpingsliv. Många av delområdets byggnader äger genom sin höga ålder ett enskilt högt kulturhistoriskt värde.

Bebyggelsens främsta kulturhistoriska värde ligger dock i att byggnadsmassan över ett så pass stort område och med tydlig utgångspunkt i platsens topografi och historia, är så konsekvent i skala, utseende och rumslig organisation. Det kulturhistoriska värdet av bebyggelsen i Mönsterås historiska kärna överstiger således summan av de enskilda byggnadernas kulturhistoriska värden. I denna helhet är Storgatan, Torget och Kyrkparken lika viktiga som bakgårdsmiljöerna och smitvägarna. Storgatans affärshus är lika viktiga som innergårdarnas komplementbyggnader, magasin och arbetslokaler eller Torgbackens stugor. Tillsammans tydliggör de köpingens historiska stadsplan och ger kulturmiljön dess speciella atmosfär.

KULTURMILJÖSKYDD INOM DELOMRÅDE A

• Hela delområdet ligger inom riksintresseområde H 56 för kulturmiljövården. Enligt Miljöbalken skall det skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön (MB 3 kap 6 §). För mer info, se 79-80.

• Torget (Mönsterås 290:1) och kyrkotomten (Mönsterås 464) är registrerade som s.k. bevakningsobjekt i fornlämningsregistret. Länsstyrelsen ska underrättas då markingrepp planeras.

• Modéerska handelsgården (Korpen 4) utgör byggnadsminne. Byggnadsminnen skyddas av Kulturmiljölagen (KML 3 kap). För varje byggnadsminne finns särskilda skyddsbestämmelser som anger på vilket sätt de skall vårdas samt i vilka avseenden de inte får ändras.

• Mönsterås kyrka med kyrkotomt skyddas av Kulturmiljölagen (KML 4 kap). Kyrka och kyrkotomt får inte ändras utan tillstånd från länsstyrelsen, samt skall vårdas och underhållas så att de inte förvanskas.

• Hela delområde A betraktas enligt Kommunfullmäktiges beslut 2017-11-27 som ett kulturhistoriskt särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt Plan- och bygglagen (PBL 8 kap 13 §). Området får förändras, men inte förvanskas. Berörda fastighetsägare har informerats om detta och vad det innebär (se sida 3 under rubrik *Vad innebär detta för mig som fastighetsägare?*).

• De kulturhistoriskt särskilt värdefulla byggnaderna får förändras men inte förvanskas. Dessa byggnader ska underhållas så att de särskilda värdena bevaras (PBL 8 kap 14 §).

• Kulturhistoriskt särskilt värdefulla eller värdefulla byggnader bör inte rivas eller flyttas. (PBL 9 kap 34 §).

• Utöver ovanstående skydd omfattas alla byggnader i Sverige av varsamhetskravet i Plan- och Bygglagen (PBL 8 kap 17 §). Detta innebär att ändring av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara dess kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).

RIKTLINJER KULTURMILJÖ INOM DELOMRÅDE A

• Delområdets gatu-, kvarters och fastighetstruktur bör bevaras. Fastighetssammanslagningar och avstyckningar bör motverkas.

• Kyrkotomtens utbredning och parkkaraktär bör bevaras.

• Torgets yta bör inte minskas. Torget bör ej bebyggas, asfalteras eller schaktas ur. Brunnen och pumpen bör bevaras.

• Den nära relationen mellan köpingen och Mönsteråsviken bör värnas och framhävas. Utblickarna mot vattnet från Storgatan och tvärgränderna bör inte byggas för. Ytterligare utfyllnader i Mönsteråsviken bör undvikas.

• Områdets topografi och åssluttningarna bör inte otydliggöras genom byggnation eller urschaktning. Exempelvis bör helt överbyggda gårdar inte tillåtas, eller att byggnadshöjden inom fastigheten ökas markant från Storgatan och utåt.

• Nya byggnader bör inordnas i den befintliga fastighetsstrukturen och placeras utmed fastighetsgränserna. Nya byggnader bör anpassas till den befintliga bebyggelsens skala i fråga om byggnadernas höjd, bredd och djup.

• Fastighetsindelningen kan med fördel framhävas mot Storgatan, i fasadgestaltningen och/eller genom smala, obebyggda mellanrum mellan husen.

• Fastighetsindelningen kan med fördel framhävas på gårdarna genom att byggnader eller plank uppförs i tomtgränserna.

• Byggnader bör inte överstiga 2 ½ våningar i höjd. Byggnads- och takfotshöjderna i delområdet bör anpassas till den omgivande miljön.

• Mot Storgatan bör byggnaderna helst ges genomgående bostadsentréer som vetter både mot gatan och mot gården.

• Gårdarna bör inte byggas igen helt mot omgivningen, utan bör kunna nås via gårdsinfarter.

• Byggnaderna bör ha en traditionell fönstersättning med ett fåtal fönstertyper som omsluts av byggnadernas fasadmaterial. Skyltfönster bör ej göras så stora att byggnadernas fasadmaterial utraderas i bottenvåningen.

• Fasader kan med fördel utföras i ljust avfärgad puts, alternativt oljefärgsmålad eller rödslammad träpanel.

• Mot Storgatan bör de fönster som ej utgör skyltfönster vara av trä och av traditionell modell med sidohängda bågar.

• Mot Storgatan bör varken balkonger, vindfång, skärmtak, eller andra störande utbyggnader tillåtas. Permanenta anordningar för uteserveringar bör tillåtas först efter höga krav på gestaltning har tillgodosetts.

• Yttertak bör utföras som sadeltak eller som brutna tak. Yttertak bör beläggas med lertegelpannor, så tillvida taket ej av tradition haft ett annat material, som falsad plåt eller papp, vilket då kan vara att föredra.

• Mot Storgatan bör byggnaderna ha en i huvudsak obruten takfot, samt takkupor och större takfönster undvikas.

• Befintliga gatu- och gårdsbeläggningar, kajkanter m.m. i natursten bör bevaras. Vid nyanläggning bör användande av natursten uppmuntras och övervägas.

• Handel, service och publika verksamheter bör främjas utmed Storgatan.

• Nya detaljplaner inom delområdet bör beakta och skydda bebyggelsens kulturhistoriska värden, exempelvis genom bestämmelser av byggrätten, utökad lovplikt, rivningsförbud och/eller särskilda varsamhets- eller skyddsbestämmselser.

Ovan. Storgatan i Mönsterås har gått i exakt samma lopp i 300 år - och sannolikt mycket längre. Vägen utmed åskrönet kan mycket väl ha utgjort en viktig färdled redan under förhistorisk tid. En stor andel av husen kan härröra från 1700-talet.

T.v: Ytterst få historiska träfasader finns idag på Storgatan, men Klingbergska husets fasad (Vita Hästen 3) visar hur vackra detaljerna kunde vara på 1800-talet. Snickeriernas höga konstnärliga och hantverksmässiga kvalitet går tyvärr inte igen i de detaljfattiga, fabrikstillverkade fönstren. T.h: Mycket av den speciella atmosfären i Mönsterås beror på kontrasten mellan Storgatans "finrum" och Sjögatans "vardagsrum". Sjögatan, ut mot hamnen, var köpingens praktiska sida med magasin och verkstäder. Här syns den forna garverifastigheten och bortom den Mönsterås valskvarn, uppförd som spinneri på 1890-talet.

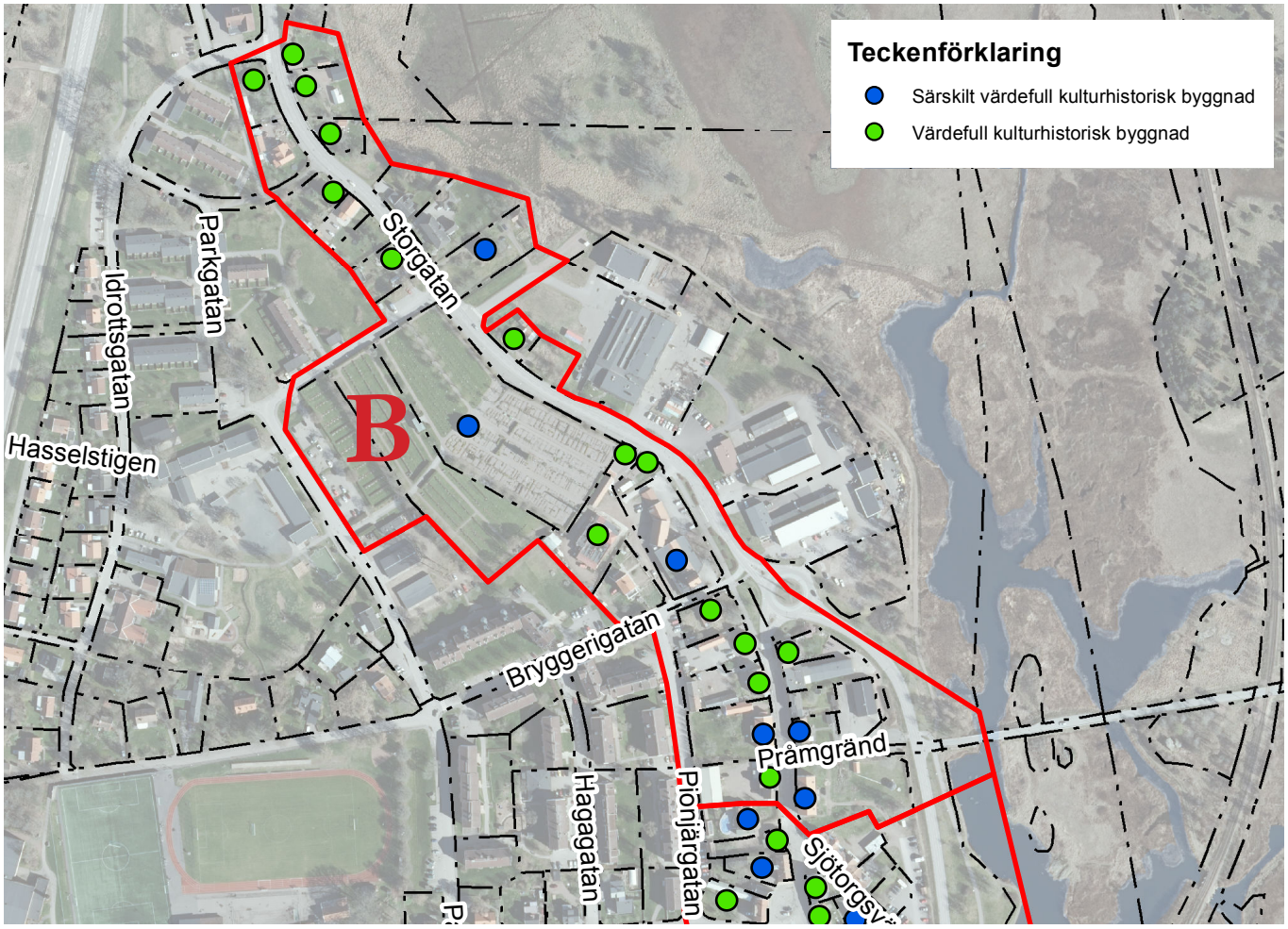
T.v. Småskaliga hus, oregelbundet placerade där terrängen tillåtit det, kännetecknar Torgbacken (Kaninbacken). Trots omfattande rivningar på 1980-talet, finns ännu ett par riktigt ålderdomliga stugor kvar.

Ovan. Många gårdar i centrala Mönsterås har förlorat sin slutna rumslighet när gårdsbyggnader och plank rivits. Gårdarna har inte sällan blivit hårdgjorda parkeringsplatser. De intima och genuina gårdsmiljöer som ännu finns kvar har ett mycket högt kulturhistoriskt värde, som denna på Apoteket 1.

Ovan. I köpingens unika struktur ingår inte bara Storgatan, utan hela fastighetsmönstret med långsmala gårdar som strålar ut från huvudgatan De plank och uthus som står i tomtgränserna gör tomtmönstret tydligt.

DELOMRÅDE B
NORRA INFARTEN
"I köpingkommunens utkant"

INLEDNING

Delområde B sträcker sig längs den norra infarten fram till Mönsterås historiska kärna (delområde A). Partiet präglas till stor del av processer med sin tyngdpunkt i 1800-talets senare hälft, d.v.s. sedan Mönsterås blivit en egen köpingskommun år 1862. Delområdet har en mycket enkel planstruktur som i princip består av en tomtrad på vardera sidan av Storgatan, den forna landsvägen. Den enkla strukturen framhäver den sekvens av historiska miljöer med sinsemellan helt olika karaktär som finns utmed vägen inom delområdet. Närmast den gamla köpingen (delområde A) finns en mer stadsmässig bebyggelse med flera stora handelsgårdar från mitten-slutet av 1800-talet som kantar gatan.

Därefter, på Mölstads historiska marker just utanför den dåvarande köpingen, följer ett öppnare och mer storskaligt parti där en ny begravningsplats och ett par industrier anlades perioden 1860-1885. Utanför dem följer ett avsnitt med en lösare sammansatt bebyggelse av fristående, ibland mycket småskaliga bostadshus, som visar hur människor slagit sig ned utmed infarten till köpingen från 1800-talets andra hälft. Liknande miljöer har funnits, och finns i viss mån ännu idag, vid köpingens andra infartsvägar, men framstår där inte längre lika tydligt, främst på grund av att infartsbebyggelsen kringränts av modernare bebyggelse.

Delområdet avgränsas tydligt mot omgivningarna i öster och väster. I söder går gränsen i en linje som ungefärligen motsvarar köpingsgränsen innan 1800-talts mitt. I norr har avgränsningens gjorts utifrån den befintliga bebyggelsens ålder och karaktär.

GATUNÄT (ALLMÄNNA PLATSER, TORG, PARK)

Inom delområde B löper åskrönets höjdrygg löper precis väster om Storgatan, eller den gamla Strandavägen. Där anlades socknens nya begravningsplats år 1872 med ett kapell i nygotisk stil placerat på krönet. Den mycket tidstypiska "Gamla kyrkogården", som anläggningen kallas idag vittnar inte minst om 1800-talets befolkningstillväxt. Belägen utanför den dåvarande köpingsgränsen utgör den också ett avtryck av 1862 års kommunreform, då köpingen inte bara blev självständig gentemot Kalmar stad utan även gentemot sockenkommunen. Just norr om delområdesgränsen har

sedan gammalt varit ett vägskäl. Fliserydsvägen fortsätter utmed åsen åt väster, medan Mölstadsvägen viker av norrut längs den forna strandlinjen. Den enda tvärväg inom delområdet som möjligen går långt tillbaks i tiden är Bryggerigatan. Den kan ha existerat som en enkel stig utmed gärdesgården mellan Åsevads och Mölstads byar, även om det äldre kartmaterialet inte indikerar detta. Under 1900-talets första hälft fanns den som markväg. Kråkerumsvägen med bro anlades omkring år 1910, medan Idrottsgatan och Kyrkogårdsgatan tillkom först omkring år 1960.

FASTIGHETSMÖNSTER

Marken kring Storgatan söder om Bryggerigatan hörde i äldre tid till Åsevads by, men lades till köpingen redan vid 1800-talets mitt. Fastighets- och bebyggelsestrukturen påminner här om den äldre köpingens, men tomterna är ungefär dubbelt så breda och byggnaderna ligger därmed inte lika tätt. Vattnet gick vid mitten av 1800-talet nästan ända upp till gatan och det smala strandområdet väster om vägen upptogs då främst av vedgårdar, d.v.s. handelsmännens upplag för virke och trävaror. Under 1800-talets andra hälft gjordes utfyllnader, så att fastigheterna på denna sida av gatan förstorades. Vedgårdarna med sina bryggor och kajer försköts åt öster, vilket lämnade plats för boningshus och trädgårdar vid Storgatan.

Norr om Bryggerigatan vidtar Mölstads forna marker. De blev en del av köpingen först år 1926. Det var där kyrkogården anlades 1872, norr om det bryggeri som etablerats just utanför köpingsgränsen år 1860. Bryggeribyggnaden ligger fortfarande kvar, liksom mejeriet från 1884. Båda dessa anläggningar hör till köpingens första industrier. Fabriksområdet (som långt senare kompletterades med fler verkstadsbyggnader belägna på motsatt sida om Storgatan, utanför delområdet) och kyrkogården löser upp stadsrummet till en öppnare och mer storskalig miljö.

Utanför kyrkogården kantas Storgatan av villatomter. Flera av dem är bebyggda med små stugor och sannolikt anlagda som s k ”lägenheter”, tomter som under 1800-talets andra hälft arrenderades eller friköptes från Mölstads hemmansägare. Läget utmed infarten till köpingen var naturligtvis fördelaktigt, inte minst för den som ville bedriva en egen småskalig handels- eller hantverksrörelse. Näringsfriheten, införd i två steg år 1846 och 1864, hade gjort det möjligt för alla och envar att driva näringsverksamhet även utanför städer och köpingar.

BEBYGGELSE

Delområdets yta upptas till stor del av Gamla kyrkogården, samt det område som hört till bryggeriet och mejeriet. Antalet byggnader är därmed inte så stort

Utsnitt ur tomtavstyckningskarta utmed Storgatan-Mölstadsvägen från år 1904. Längst ned i bild syns mejeriet och bryggeriet, därefter kyrkogården. Små bostadshus hade byggts utmed vägen och fler skulle tillkomma. Flera av de hus som syns på kartan har bevarats, men kring vägskälet, som ligger just norr om delområdet, finns idag bara en äldre stuga kvar.

Storgatan, norra infarten närmast köpingen år 1925 (foto daterat av Stranda hembygdsförening). Husen närmast i bild (Braxen 18 och Korpen 8) finns kvar men har idag en annan gestalt. Ett par byggnader på vänster sida av gatan har ersatts av nyare hus, medan de Rosénska, Fornanderska och Modéerska handelsgårdarna ännu har kvar sina historiska exteriörer.

och i denna begränsade grupp finns som helhet en relativt stor åldersmässig spridning. Söder om Bryggerigatan ligger en handfull gårdar från 1800-talet, samt ungefär lika många bostads- och affärshus eller hyresfastigheter från 1900-talet. Norr om Bryggerigatan ligger, frånsett industribyggnaderna, femton småhus varav tio troligen är uppförda under sent 1800-tal eller tidigt 1900-tal.

Partiet söder om Bryggerigatan framstår som en fortsättning av den centrala köpingens bebyggelse. Gatan kantas av renodlade bostadshus eller kombinerade bostads- och affärshus. De flesta av dem är uppförda i 2 - 2 ½ våningar i trä eller tegel och i stort sett alla är idag putsade/reveterade. Åtminstone några av de äldre husen har tidigare haft fältindelade fasspontpaneler och snickeridetaljer, kännetecknande för tiden kring sekelskiftet 1900 (se foto ovan). Likt i den mer centrala köpingen präglas exteriörerna idag överlag av tiden kring 1900-talets mitt. Fasaderna är modernistiskt släta och bildar fond till de två byggnader som dominerar intrycket av detta stadsparti. De uppfördes av grosshandlarna J L Rosén och C E F Fornander omkring år 1870, är byggda i tegel och har rikt dekorerade putsfasader i en stil som snarast kan betecknas som senempire. På dessa två fastigheter finns många påkostade och för tiden typiska detaljer och komplementbyggnader.

Trots tomternas större bredd överstiger gathusens bredd och djup endast marginellt de större husen i köpingens centralare delar. Husen står därmed luftigt placerade utmed gatan, även om ett par luckor täppts igen med sentida hus. Samma stadsmässighet finns som i köpingens historiska kärna. Byggnaderna ligger i gatuliv och vänder sina entréer och butiksfönster ut mot gatan. Flera av husen har ett förflutet som handelsgårdar under 1800-talet. De hade sina vedgårdar, bryggor och bodar vid Mönsteråsviken. Även i detta avseende utgjorde miljön, fram till omkring år 2000, en förlängning av den centrala köpingens funktionella ordning och bebyggelsestruktur. Området ned mot vattnet var en praktiskt betingad ”baksida” med upplagsytor och magasin. Dessa miljöer försvann då den nya Sjögatan byggdes. På motsatt sida av Storgatan finns ännu några få äldre ekonomibyggnader/uthus bevarade innanför gathusen. De, liksom senare tillkomna garage och uthus, ligger traditionellt placerade i tomtgränserna.

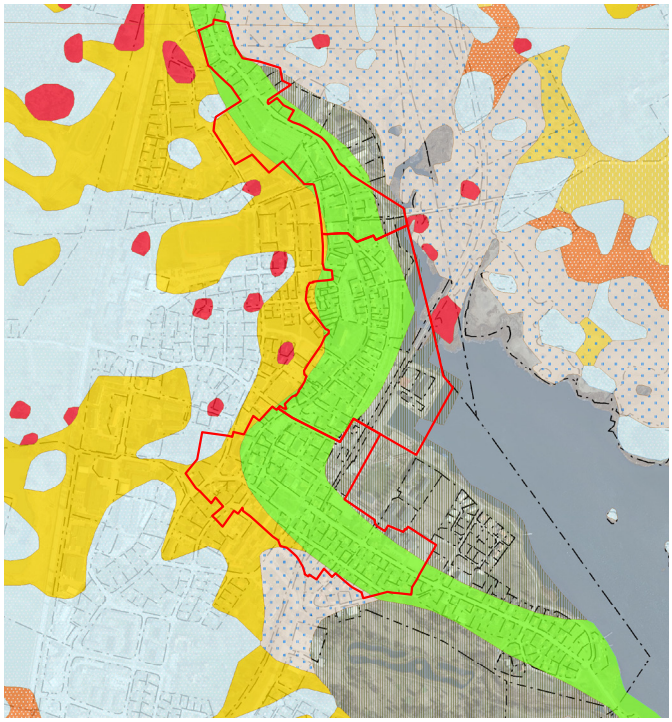
Norr om Bryggerigatan ligger dels mejeriet och bryggeriet, båda med den för industrier så typiska ”additativa” arkitektur där ny teknik och nya ytbehov lett till ständiga om- och utbyggnader av fabrikerna, dels begravningsplatsen med sitt tidstypiska och välbevarade begravningskapell. De bostadshus som finns i detta parti

är vanligen uppförda i trä, en del av dem knuttimrade, i 1½ våning, många med en mycket låg loftvåning. Flera av byggnaderna röjer sin historia som gamla stugor, men liksom den centrala köpingsbebyggelsen finns en stark påverkan av ombyggnader gjorda kring mitten av 1900-talet. De något större äldre husen har vanligen inrymt två bostäder. De flesta hus är klädda med locklistpanel och har troligen varit så under början av 1900-talet. Dagens träpaneler döljer säkert i flera fall en revetering från mitten av 1900-talet. Husen ligger luftigt spridda utmed vägen, där terrängförhållandena varit fördelaktiga. (Ett stort dike skar tidigare mellan några av husen, se historisk karta från 1904). De ligger nära vägen, men vanligen inte ända ut mot denna och troligen har de äldre byggnaderna ursprungligen vänt entréerna mot gatan. Luftigheten, det faktum att utrymmet mellan husen inte bebyggts i senare tid, tydliggör det historiska skikt som denna infartsbebyggelse utgör.

LANDSKAP OCH ARKEOLOGI

Den större delen av det avgränsade området ligger på åsen med dess isälvssediment. I öst tangerar området våtmarken Sylten där jordarten består av gyttja. Landområdet öster om vägen har utökats med utfyllnader i Sylten under 1800-talets andra hälft. Väster om åsen består jordarten framförallt av glacial lera. Gamla kyrkogårdens yngre delar ligger på dessa lerjordar. Norr om den historiska köpingen planar åsen ut, men Storgatan eller den gamla Strandavägen mot Västervik fortsätter att följa åsens sträckning i ett svagt slingrande lopp. Nivåskillnaden framgår tydligt mot de låglänta markerna österut, Sylten, som en gång utgjort en del av Mönsteråsviken.

Inom delområdet finns inga registrerade fornlämningar. (För mer info, och en helhetsbild angående det arkeologiska kunskapsläget finns ett kommunövergripande kulturminnesvårdsprogram för Mönsterås kommun, fastställt 2003.)

Jordartskarta från SGU. Grön färg = isälvsediment, gul färg = lera, röd färg = urberg, linjerat = fyllning, grå färg med blå prickar = gyttja, ljusblå färg = morän.

KULTURHISTORISKA VÄRDEN, DELOMRÅDE B
NORRA INFARTEN

SAMMANFATTNING, VÄRDEBESKRIVNING

Den del av delområde B som ligger söder om Bryggerigatan ingår i riksintresseområde H 56 för kulturmiljövården. Det är ett nationellt intresse att värna delområdets kulturmiljövärden. I riksintressebeskrivningen identifieras såväl gatu- och fastighetsstrukturen som den småskaliga bebyggelsen som viktiga för kulturmiljön. Även den nära kontakten med vattnet och hamnen poängteras. I delområdet finns således synnerligen höga kulturhistoriska värden i såväl planstruktur som bebyggelse. Det allmänna intresset av en försvarad kulturmiljö skall därmed väga tungt i beslut gällande planläggning och lovgivning.

Bebyggelsen i delområde B, Norra infarten, visar och representerar flera olika, och med varandra sammanhörande, historiska processer som har sin tyngdpunkt i 1800-talets andra hälft. På ett avsnitt av några hundra meter utmed en och samma gata speglas här flera olika aspekter av utvecklingen under denna period, som tidens nyvunna näringsfrihet, handelsexpansion och ekonomiskt uppsving, befolkningsökning, industrialisering och urbanisering, samt ökade sociala klyftor.

Delområdets mest grundläggande kulturhistoriska värde står att finna i kontrasten mellan ”innanför” och ”utanför” den gamla köpingsgränsen. Närmast 1700-talets köping speglar bebyggelsen den funktionella och rumsliga kontinuitet som fanns på orten även sedan man frigjort sig från Kalmar och där handeln fortsatte att utgöra navet i köpingens liv. De Rosénska och Fornanderska handelsgårdarna uttrycker med all sin prakt den växande borgarklassens ökade ekonomiska, politiska och sociala makt och står i bjärt kontrast till de små stugorna utmed infartsvägen till köpingen. Bebyggelsen norr om Bryggerigatan, utanför köpingsgränsen, är talande för hur industrier och enklare bostadshus växte fram utmed livligt trafikerade stråk, gärna utmed infarterna till städer och köpingar, under det sena 1800-talet.

Delområdets miljö är särskilt illustrativ dels på grund av att området varit relativt förskonat från rivningar, dels på grund av att bebyggelsen inte förtätats nämnvärt. Merparten av delområdet låg fram till slutet av 1920-talet utanför köpingsgränsen och omgavs till omkring år 1960 av ren landsbygd. När omgivningarna togs i anspråk för tätortens behov blev bebyggelsen av en helt annan karaktär än den som redan fanns där. Genom att delområdet delvis fortfarande gränsar mot fri natur, delvis mot modernistiskt planerade områden, framgår den historiska miljön ovanligt tydligt, jämfört med utmed köpingens övriga äldre infartsvägar. Området kan exempelvis jämföras med ”Kroken” söder om köpingen som under slutet av 1800-talet och 1900-talets början hade en liknande bebyggelse, men där de gamla industribyggnaderna försvunnit och de gamla stugorna införlivats i villakvarteren.

I delområdet finns några byggnader med höga exteriöra äkthetsvärden, men merparten av byggnaderna har genomgått många förändringar, inte minst i den småskaliga infartsbebyggelsen. Bebyggelsens kulturhistoriska värden är därför i hög utsträckning knuten till kvaliteter som ålder, skala, täthet och struktur. Den inbördes likheten utmed vägens olika bebyggelsesekvenser, liksom kontrasten mellan de olika sekvenserna och mot omgivningarna är viktiga att värna.

KULTURMILJÖSKYDD INOM DELOMRÅDE B

• Partiet söder om Bryggerigatan ligger inom riksintresseområde H 56 för kulturmiljövården. Enligt Miljöbalken skall det skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön (MB 3 kap 6 §). För mer info, se 79-80.

• Mönsterås gamla begravningsplats (”Gamla kyrkogården”) med kapell skyddas av Kulturmiljölagen (KML 4 kap). Begravningsplats och kapell får inte ändras utan tillstånd från länsstyrelsen, samt skall vårdas och underhållas så att de inte förvanskas.

• Hela delområde B betraktas enligt Kommunfullmäktiges beslut 2017-11-27 som ett kulturhistoriskt särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt Plan- och bygglagen (PBL 8 kap 13 §). Området får förändras, men inte förvanskas. Berörda fastighetsägare har informerats om detta och vad det innebär (se sida 3 under rubrik *Vad innebär detta för mig som fastighetsägare?*).

• De kulturhistoriskt särskilt värdefulla byggnaderna får förändras men inte förvanskas. Dessa byggnader ska underhållas så att de särskilda värdena bevaras (PBL 8 kap 14 §).

• Kulturhistoriskt särskilt värdefulla eller värdefulla byggnader bör inte rivas eller flyttas. (PBL 9 kap 34 §).

• Utöver ovanstående skydd omfattas alla byggnader i Sverige av varsamhetskravet i Plan- och Bygglagen (PBL 8 kap 17 §). Detta innebär att ändring av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara dess kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).

RIKTLINJER KULTURMILJÖ INOM DELOMRÅDE B

• Storgatans dragning bör inte ändras. Gatan bör inte stängas av permanent.

• Nya tvärgator till Storgatan bör inte anläggas, annat än som infarter eller kortare återvändsgränder.

• Kyrkogårdens äldsta del bör bevaras till utbredning och karaktär.

• Bebyggelsen utmed Storgatan bör inte förtätas inom delområdet.

• Öppna, obebyggda områden öster om delområdet bör inte bebyggas annat än med mindre byggnader av komplementkaraktär och bör ej heller trädplanteras eller växa igen. Ytterligare utfyllnader i Sylten bör undvikas.

• Byggnadernas bredd och djup, samt byggnads- och takfotshöjder i delområdet bör anpassas till den omgivande miljön.

• Huvudbyggnader bör läggas närmast Storgatan och komplementbyggnader placeras bakom dessa.

• Mot Storgatan bör byggnaderna ha en traditionell fönstersättning med ett fåtal fönstertyper som omsluts av byggnadernas fasadmaterial.

• Mot Storgatan bör byggnaderna ha en i huvudsak obruten takfot, samt takkupor och större takfönster undvikas.

• Yttertak bör utföras som sadeltak eller som brutna tak. Yttertak bör beläggas med lertegelpannor, så tillvida taket ej av tradition haft ett annat material, som falsad plåt eller papp, vilket då kan vara att föredra.

• Fasader kan med fördel utföras i ljust avfärgad puts, alternativt i oljefärgsmålad eller rödslammad träpanel.

• Entréer kan med fördel vändas mot Storgatan.

• Söder om Bryggerigatans linje bör fastighetstrukturen bevaras. Fastighetssammanslagningar och avstyckningar bör där motverkas.

• Söder om Bryggerigatans linje bör nya byggnader inordnas i den befintliga fastighetsstrukturen och placeras utmed fastighetsgränserna.

• Söder om Bryggerigatans linje bör byggnaderna inte överstiga 2 ½ våningar i höjd.

• Söder om Bryggerigatans linje bör varken balkonger, vindfång, skärmtak, eller andra störande utbyggnader tillåtas. Permanenta anordningar för uteserveringar bör tillåtas först efter höga krav på gestaltning har tillgodosetts.

• Söder om Bryggerigatans linje bör de fönster som ej utgör skyltfönster vara av trä och av traditionell modell med sidohängda bågar.

• Norr om Bryggerigatans linje bör byggnaderna inte överstiga 1 ½ våning i höjd.

• Norr om Bryggerigatans linje bör byggnadernas fasadliv mot Storgatan anpassas efter omgivande bebyggelse. Fastigheterna bör mot Storgatan avgränsas med staket eller lägre häckar, ej med plank eller höga häckar.

• Norr om Bryggerigatans linje bör inga tillbyggnader tillåtas ut mot Storgatan. Tillbyggnader bör göras så att de äldre byggnadskropparna fortfarande framträder tydligt mot Storgatan.

• Nya detaljplaner inom delområdet bör beakta och skydda bebyggelsens kulturhistoriska värden, exempelvis genom bestämmelser av byggrätten, utökad lovplikt, rivningsförbud och/eller särskilda varsamhets- eller skyddsbestämmelser.

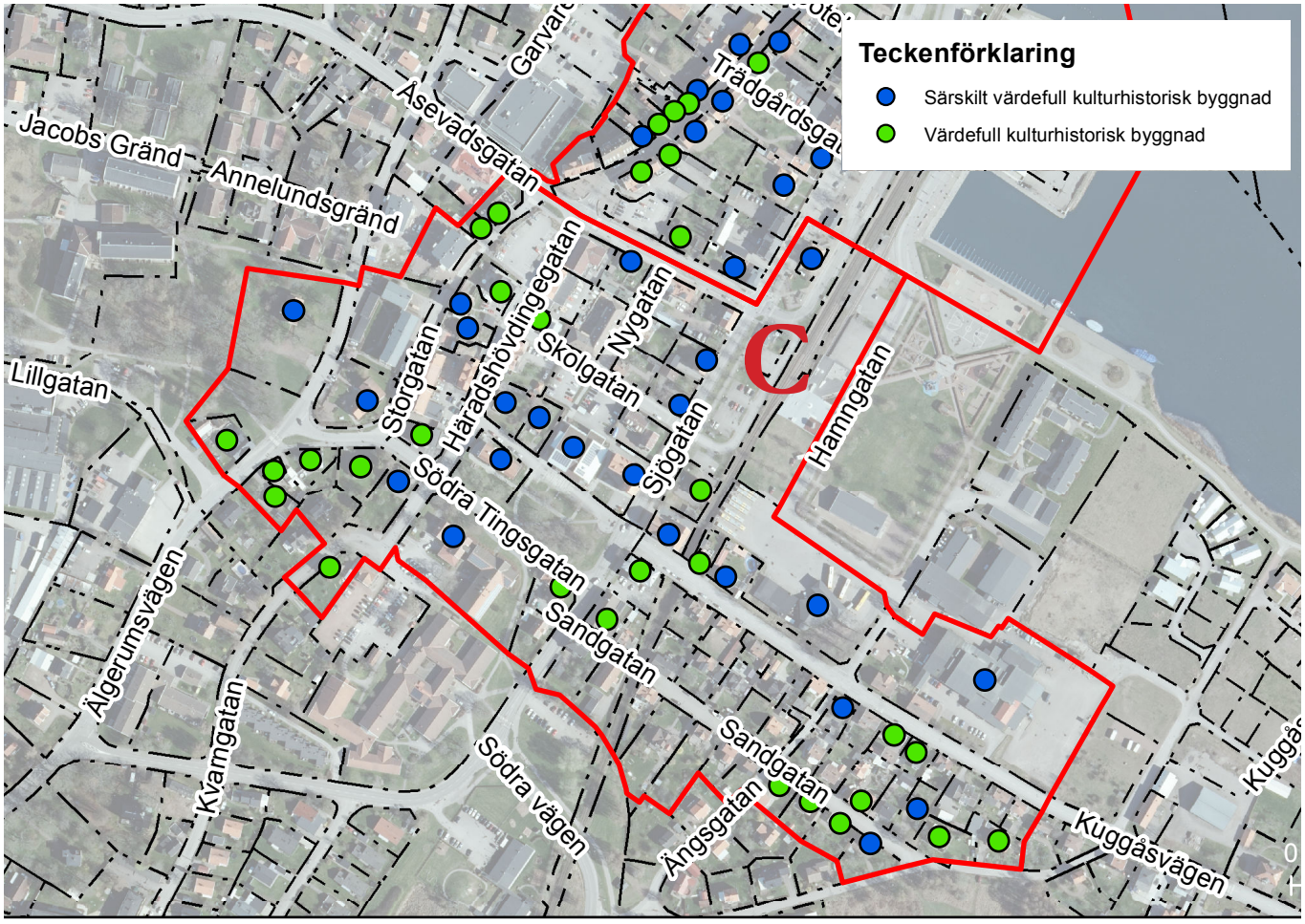
Ståtliga handelsgårdar och stadsmässighet präglar omgivningarna i den södra delen av delområde B, som införlivades med köpingen redan kring mitten av 1800-talet.

I den norra delen av delområde B kantas Storgatan av luftigt ställda äldre småstugor, en typisk infartsbebyggelse. Husen är påverkade av moderniseringar i flera omgångar, likt ortens Filadelfia-/Pingstkapell som ligger just utanför delområdesgränsen.

Mönsterås Bryggeri har en för äldre tätortsindustrier typisk placering, just utanför den historiska köpingsgränsen, och en karaktäristisk fabriksarkitektur bestående av många successivt adderade byggnadsvolymer.

DELOMRÅDE C
INRE KUGGÅS
"Sekelskiftets köping"

INLEDNING

Delområde C, de inre eller västra delarna av Kuggås, präglas framförallt av köpingens utbyggnad decennierna kring sekelskiftet 1900. Delområdet har emellertid en mycket sammansatt utbyggnadshistoria. Stadsplanemönstret bildar en epokmässig blandning av äldre vägar och tomter, 1885 års och 1917 års stadsplaner. Av dessa tidsskikt sätter 1885 års plan den starkaste prägeln, genom Tingsparken och de tidstypiskt raka och breda gatuavsnitt som ansluter till Tingsparken. Delområdets bebyggelse har en stor åldermässig spridning, men tyngdpunkten ligger i det tidiga 1900-talet. Järnvägen, anlagd 1902, klyver delområdet i en västlig och en östlig del. Väster om järnvägen, kring Tingsparken, ligger många karaktärsfulla institutionsbyggnader från början av 1900-talet, flera av dem relativt välbevarade. Öster om järnvägen, finns dels en miljö av friliggande bostadshus från ungefär samma tid söder om Kuggåsvägen, dels den öppna och storskaliga hamnplanen på den norra sidan av Kuggåsvägen. På den senare ligger järnvägsstationen, lokstallet och tändsticksfabriken ännu kvar som viktiga markörer av ortens kommunikations- och industrihistoria.

Utmed Kuggåsvägen är delområdet relativt väl avgränsat ur bebyggelsehänseende. Kring Tingsparken är utbyggnadshistorien mer sammansatt med en stadsplanestruktur och byggnader från många olika epoker. Gränsen mot omgivningarna är där mindre tydlig och de enskilda byggnadernas kulturhistoriska ålder och skick har fått styra delområdesavgränsningen.

GATUNÄT (ALLMÄNNA PLATSER, TORG, PARK)

Storgatans södra del (tidigare Köpingsgatan), Häradshövdingegatan, de båda Tingsgatorna och Kuggåsvägen följer alla åssträckningen och utgör den historiska stommen i delområdets gatunät. De två förstnämnda gatorna har kvar sin ålderdomligt oregelbundna kurvatur. Den gamla landsvägen Strandavägen, dagens Storgatan, sneddar ned längs åsens västra sida för att sedan fortsätta söderut i Älgerumsvägen. Häradshövdingegatan utgör en del av den väg som gick längs åskrönet ut till Kuggås udde i ett slingrande lopp. Delområdets övriga gatunät har byggts ut successivt med tydlig utgångspunkt från den historiska stommen av vägar, vilket gett gatunätet dess

tydligt topografiskt betingade orientering. Den nuvarande, uträtade Kuggåsvägen anlades sannolikt omkring 1870 (reglerad genom laga skifte 1869) och försågs då troligen även med en dubbelsidig allé, åtminstone i delen närmast köpingen. Sjögatans södra del anlades på utfyllnadsmark vid ungefär samma tid. 1885 års stadsplan har avsatt tydliga avtryck i delområdet främst genom den rektangulära Tingsparken, delområdets centrala platsbildning, samt de båda Tingsgatorna, men även Sandgatan och Repslagaregatan härrör från denna plan. Som helhet blev 1885 års plan dock svår att genomföra och flera gator eller gatuavsnitt i delområdet har skapats utifrån den efterföljande stadsplanen som antogs år 1917. Parkgatan, i områdets västligaste del, tillkom först på 1960-talet.

FASTIGHETSMÖNSTER

De äldsta tomterna i delområdet utgörs av den enkla raden av tomter mellan Storgatan och Häradshövdingegatan (kv Storken) vilka anlades under 1800-talets första hälft. Raden fortsatte tidigare längre norrut, men flera fastigheter utraderades i början av 1960-talet för att ge plats åt gaturätning och åt den parkeringsplats som finns där idag. På 1870-talet tillkom många små tomter utmed den uträtade Kuggåsvägen, vilka snart därefter reglerades för att kunna inordnas i 1885 års stadsplan. Denna plan delade in Kuggås i ett strikt rutnätsmönster med små, närmast kvadratiska tomter. Tomtmönstret kan anas söder om Kuggåsvägen (kv Båten, Arken, Fräsen och Svarven).1885 års plan fick dock en begränsad betydelse. Dels på grund av att den inte tog hänsyn till befintlig bebyggelse, dels på grund av att den inte förutsåg det behov av stora tomter och friytor för järnvägen, institutioner och industrier som skulle komma att uppstå inom en snar framtid. Området norr om Kuggåsvägen kom i början av 1900-talet att utvecklas till ett storskaligt och öppet transport- och industriområde, där fabrikerna fick generösa upplagsytor på utfyllnadsmarken, samt närhet till både järnväg och hamn.

BEBYGGELSE

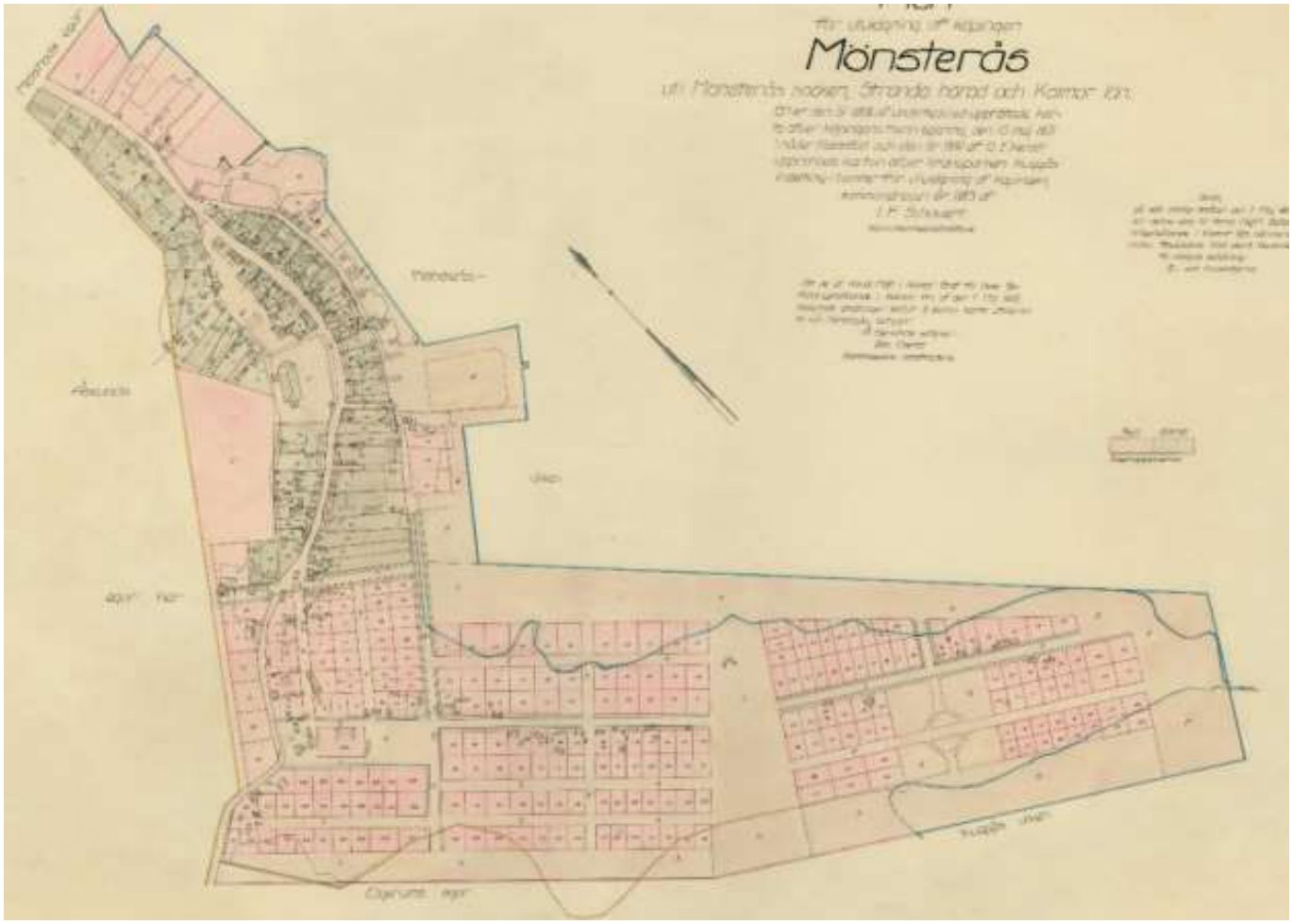
Som helhet är delområdets bebyggelse tämligen brokig, med en stor åldersmässig spridning och många olika typer av byggnader: stugor, villor, flerfamiljshus, offentliga byggnader och industribyggnader. Byggnaderna är i 1 till 2½ våningar och de flesta av dem är uppförda i trä, men bland institutions- och industribyggnaderna finns även de som är i tegel. Liksom i den övriga köpingen dominerar putsade/reveterade fasader. Ytterst få äldre träfasader är idag synliga, de döljs av puts och/eller moderna träpaneler. Många av byggnaderna, både bostadshus och andra, har även moderniserats genom att takmaterial, fönster och dörrar bytts ut. Inom hela delområdet finns emellertid även ett icke föraktligt antal exteriört välbevarade representanter för olika tider och stilideal. Där finns dessutom många byggnader med särskilda kulturhistoriska kvaliteter, genom att de haft en speciell funktion i lokalsamhället.

Bebyggelseutvecklingen inom delområdet kan i viss mån avläsas av bebyggelsens karaktär. I delområdets nordvästra del, utmed Storgatan och Häradshövdingegatan hittar man enstaka riktigt gamla hus, uppförda under 1800-talets första hälft. Under denna period expanderade köpingsbebyggelsen söderut till det ännu befintliga tingshus och häradshövdingeboställe som år 1797 uppförts på Kuggås, just där åsen byter riktning. Samtidigt löstes gränsen mellan köpingen och dess omgivning i någon mån upp sedan den s k ”lilla tullen” slopats år 1810. Idag finns en åldersmässigt mycket varierad bebyggelse vid dessa båda gator. De äldsta byggnaderna skiljer oftast ut sig genom skala och proportioner, men har bara i något enstaka fall kvar sitt historiska yttre.

Marken närmast Tingshuset bör redan från början ha utgjort en viktig publik plats. Sedan Tingsparken fått sin form omkring år 1890 utvecklades området decennierna kring sekelskiftet till köpingens ”institutionsområde” med många offentliga byggnader. Redan på 1860-talet byggdes där missionskapell och folkskola. Den nuvarande Missionskyrkan uppfördes 1916 på samma plats som två tidigare generationer av missionskapell (Tunneln 2) och en ny folkskola år 1924 på samma plats som den gamla (Skolan 7). År 1897 byggdes en godtemplarloge, ”Arken” (Mönsterås Bio) vid torget (Båten 2). Samma årtionde köpte köpingen ett boningshus i närheten som ändrades till epidemisjukhus och senare blev BB (Kroken 7, 1870-tal, ombyggt cirka 1930). Kring sekelskiftet 1900 uppfördes ett sjukhus (1909, kommunhusets gamla del, Sjukstugen 16) och en samrealskola (1906) som båda finns kvar vid torget, samt ett barnhem strax intill 1892 (Tunneln 1). Ett stycke västerut ligger Prästgården (Ringlomman 1), uppförd 1905 och Gamla församlingshemmet från 1936 (Gladan 4). Alla dessa institutionsbyggnader finns kvar och flera av dem har, trots vissa förändringar, ett bevarat och särpräglat uttryck. År 2013 kompletterades Tingsparken med ett bibliotek (Skolan 7).

Tingsparken, omkring år 1910.

1885 års stadsplan för Mönsterås köping (kopia på kopia). År 1882 upprättades en tomtregleringsplan för hela Kuggås vilken tillsammans med 1871 års regleringsplan för köpingen antogs som köpingens första egentliga stadsplan, fastställd 1885. Planen delade in hela Kuggås i ett rätvinkligt kvartersmönster av mindre bostadstomter, uppbrutet av breda, trädplanterade gator och allmänna platser på ett för det sena 1800-talet typiskt manér. Planen föreslog också omfattande utfyllnader av vattenområdet kring Kuggås.

Utmed Kuggåsvägen finns ännu en handfull bevarade bostadshus från den första utbyggnadsperioden på 1870-talet. Sedan området planlagts år 1885 kompletterades kvarteren söder om vägen med alltfler bostäder. De små, närmast kvadratiska tomterna i 1885 års plan har här resulterat i en mycket tät, men ordnad, bebyggelse av fristående hus. De flesta ligger placerade i gatuliv, eller endast lätt indragna (ca 1-1,5 m) från detsamma och med komplementbyggnader i kvarterets inre. De flesta boningshus har en enkel, symmetrisk form, men storleken varierar från små stugor upp till mindre hyreshus med flera lägenheter.

De minsta (och förmodat äldsta) stugorna liknar själva arketypen av ett ”hus”. De är i en våning och med ett stort sett ostört sadeltak, någon gång med en mindre och sekundärt upptagen kupa. På framsidan finns en dörr i mitten och ett fönster på vardera sida av dörren. Materialen är idag moderna, men formen mot gatan har bestått, även om husen undantagslöst byggts ut på gårdssidan. Husen är byggda i trä och de flesta har säkert varit klädda med locklistpanel. Andra hus har sekelskifteshusets typiska yttre med en centralt placerad frontespis och tidstypiskt utskjutande takfötter med taktassar. Säkerligen har många av dem varit klädda med fasspontpanel. Några av dem har ”arbetarkasernens” högresta form och kan sannolikt ha koppling till industriella verksamheter som funnits på Kuggås.

Idag är de flesta fabriksbyggnader på Kuggås försvunna, men Mönsterås Tändsticksfabrik, anlagd av familjen Kreuger år 1892 och i drift till 1968, ligger ännu kvar. År 1892 inleddes också planer på att få järnväg till köpingen, vilket blev verklighet 1902 då bandelen Mönsterås - Sandbäckshult kunde öppnas. Järnvägen drogs in till hamnen och köpingen genom en djup urschaktning i Kuggåsen. Alldeles intill denna genomskärning ligger ett litet, ursprungligt och välbevarat lokstall, ett stycke längre norrut det likaledes välbevarade stationshuset.

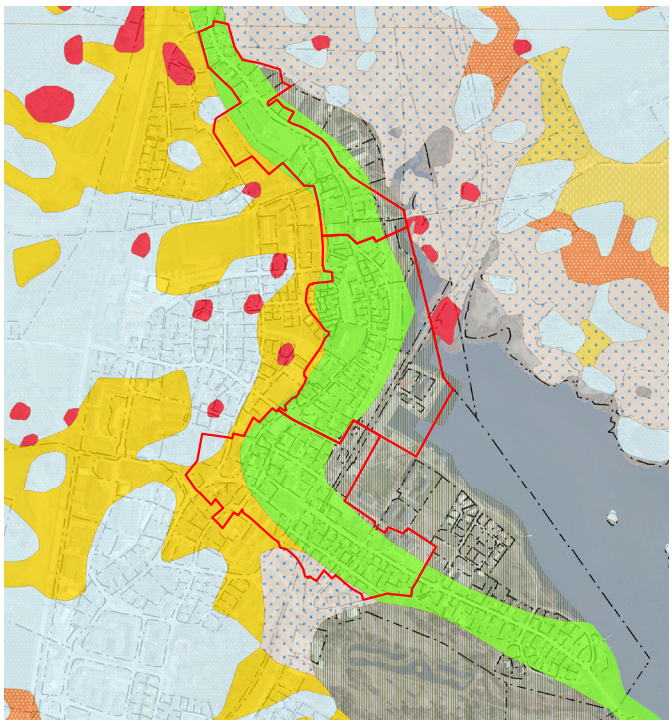
I delområdet, främst mot ytterkanterna, finns även tydliga avtryck av 1920- och 1930-talens byggnation, både i form av institutionsbyggnader, mindre hyresfastigheter och villor (ofta tvåfamiljshus från början). Det är 1920-talets och det tidiga 1930-talets villor med sina tidstypiskt brutna tak. Det är också funktionalismens villor i 1 ½ våning och enstaka mindre hyreshus från samma period. Utmed Sandgatan tillkom omkring 1935 - 1945 en rad av

sinsemellan liknande villor som ligger i gatuliv och ger gatan en enhetlig stadsmässighet. I detta senare tidsskikt är exteriörerna generellt sett mer välbevarade.

LANDSKAP OCH ARKEOLOGI

Söder om den gamla köpingen viker rullstensåsen tvärt österut, där den sedan gammalt benämns Kuggås. I äldre tid bildade Kuggås en udde. Formen finns kvar även sedan udden byggts samman med det utanförliggande Nynäslandet och Älgerumsviken söderut har grundats upp genom utfyllnad under 1900-talets andra hälft. Gyttja längst in i den tidigare Älgerumsviken vittnar ännu om platsens historia. I sydväst består jordarten inom delområdet av glacial lera nedanför åsens isälvssediment, med undantag av den gamla prästgården som är byggd på en sandig moränbacke. Hela landområdet nordöst om åsen utgörs av utfyllnader som gjordes under 1800-talet. Innan 1800-talet var Kuggås en i stort sett obebyggd kronopark (statligt ägt område) utanför köpingsgränsen som disponerades av köpingsborna för deras åkerlyckor och som betesmark

Inom delområdet finns två registrerade fornlämningar. Båda två från nyare tid. I Tingsparken står en nästan tre meter hög minnesten över Carl Boberg, kompositör från Mönsterås. Texten på minnestenen tillkom så sent som 1976. Vid korsningen Åsevadsgatan/Storgatan, på fastigheten Gladan 12 står en milsten, uppförd på 1700-talet, men flyttad till nuvarande plats 1977. En milsten var en avståndsmarkör förr i tiden. (För mer info, och en helhetsbild angående det arkeologiska kunskapsläget finns ett kommunövergripande kulturminnesvårdsprogram för Mönsterås kommun, fastställt 2003.)

Jordartskarta från SGU. Grön färg = isälvsediment, gul färg = lera, röd färg = urberg, linjerat = fyllning, grå färg med blå prickar = gyttja, ljusblå färg = morän.

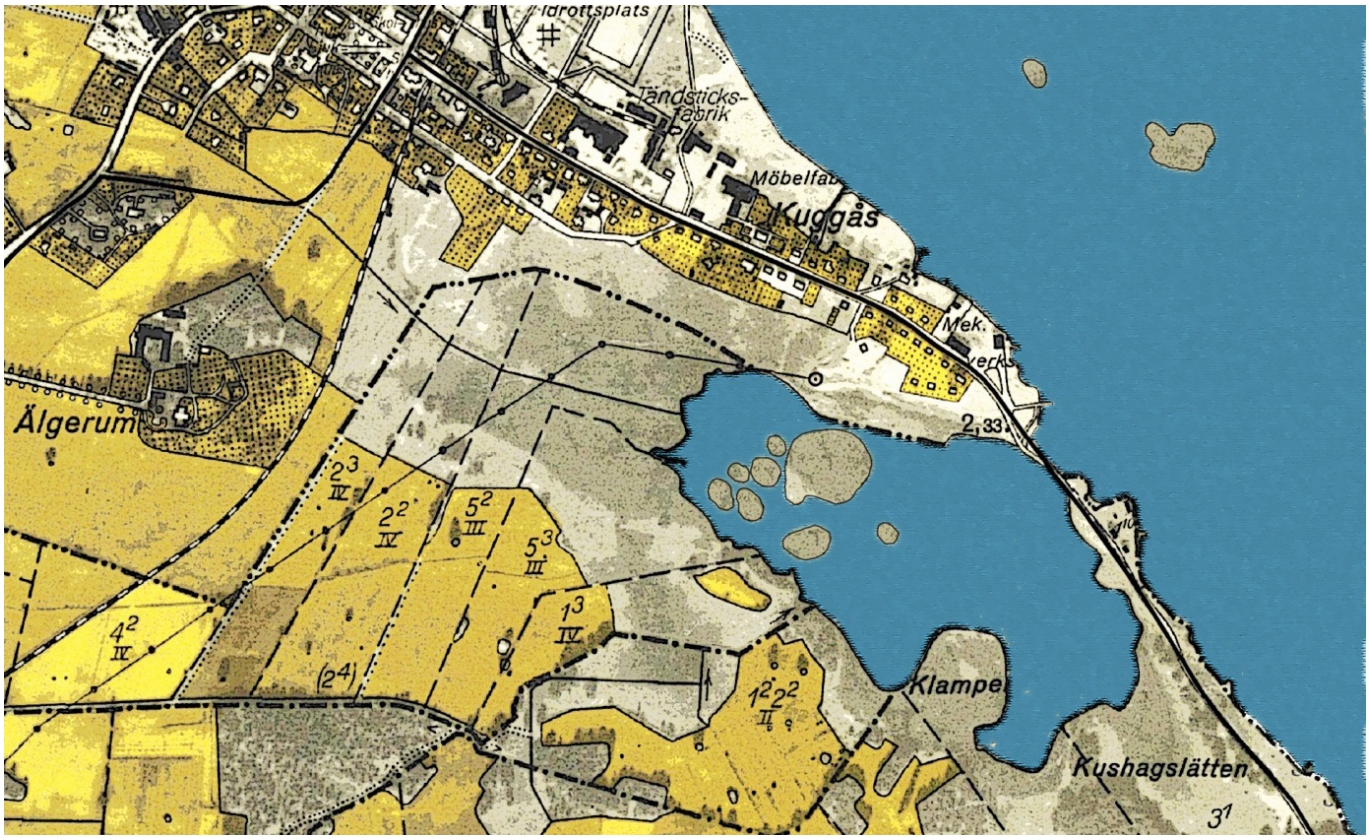

Illustration över vattennivån söer om Kuggås på 1941 år ekonomiska karta.

KULTURHISTORISKA VÄRDEN, DELOMRÅDE C
INRE KUGGÅS

Det parti av delområde C som ligger öster om Parkgatan och norr om Södra Tingsgatan - Kuggåsvägen ingår i riksintresseområde H 56 för kulturmiljövården (frånsett f d tändsticksfabriken). Det är ett nationellt intresse att värna delområdets kulturmiljövärden. I riksintressebeskrivningen identifieras såväl gatu- och fastighetsstrukturen som den småskaliga bebyggelsen som viktiga för kulturmiljön. Även den nära kontakten med vattnet och hamnen poängteras. I delområdet finns således synnerligen höga kulturhistoriska värden i såväl planstruktur som bebyggelse. Det allmänna intresset av en försvarad kulturmiljö skall därmed väga tungt i beslut gällande planläggning och lovgivning.

Inom delområde C, Inre Kuggås, finns en bebyggelsemiljö som spänner över drygt 200 år, från sekelskiftet 1800 fram till 2010-talet. Medan de nordvästra delarna av delområdet inte har någon enhetlig tidskaraktär, präglas delområdets centrala och östra delar starkt av perioden kring sekelskiftet 1900 (ca 1880-1920).

I nordväst, där stadsplanen utgör ett successivt tillkommet konglomerat av gator och fastigheter från olika tider, kan de högsta kulturhistoriska värdena knytas till stommen av riktigt gamla vägar: Storgatan, Älgerumsvägen, Häradshövdingegatan och Åsevadsvägen. I den åldersmässigt mycket blandade bebyggelsen kring dessa vägar, där stugor från 1800-talets förra hälft står intill små hyreshus från 1800-talets slut och sentida punkthus, återfinns delvis mycket ålderdomliga byggnader som vittnar om köpingens expansion under 1800-talets första hälft.

I de centrala och östra delarna av delområde C finns en långt mer enhetlig kulturmiljö, där stadsplanemönster och bebyggelse samverkar till att ge delområdet en stark tidsprägel. Kring Tingsparken och Kuggåsvägen speglas många aspekter av det sena 1800-talets och det tidiga 1900- talets samhälle och stadsbyggande. Epokmässigt och sett till byggnadstyper finns delvis paralleller med delområde B, men om Norra infarten visar det oplanerade 1800-talet, så visar Inre Kuggås det planerade. I den lilla skalan kan man här uppleva en typ av miljö som återfinns just utanför den historiska stadskärnan i många äldre städer. I slutet av 1800-talet skapades där generöst tilltagna rutnätsplaner genomkorsade av träplanterade breda gator, esplanader, och allmänna platser. Esplanaderna skulle både försköna, ge en sundare luft och förhindra större stadsbränder. Tingsparken och de anslutande breda och raka gatorna representerar detta ideal, liksom de små närmast kvadratiska tomterna söder om Kuggåsvägen. Norra och Södra Tingsgatan, Sjögatan och Kuggåsvägen, skulle alla trädplanteras enligt 1885 års plan.
I denna typ av områden, formade av 1800-talets stadsbyggnadstankar, hittar man ofta många offentliga byggnader från slutet av 1800-talet och det tidiga 1900-talet, inte minst skolor och sjukhus. Där ligger vanligen även järnvägen som nådde orterna vid samma tid. Kring Tingsparken är antalet offentliga/halvoffentliga byggnader slående. De samverkar med den strikta stadsplanen till att ge stadsbilden en representativ karaktär som ändå är provinsiellt småskalig och grön. En del av institutionsbyggnaderna är exteriört välbevarade, andra kraftigt förändrade. Vanligen har de ändå en särpräglad arkitektur som ger en antydan om deras ursprungliga funktion. Som helhet representerar de en mångfald viktiga samhällsfunktioner och utvecklingslinjer och tillsammans ger de en tydlig karaktär åt området. Dessa institutionsbyggnader har därför generellt tillmätts ett högt kulturhistoriskt värde.

Stationshuset och det bevarade lilla lokstallet intill Kuggåsvägen är båda viktiga historiska markörer och byggnader med ett särpräglat och omsorgsfullt utformat yttre från det tidiga 1900-talet. Typiskt för tiden kring sekelskiftet 1900 är också den tilltagande industrialismen. Fabriksbyggnaden till Mönsterås Tändsticksfabrik har ett högt kulturhistoriskt värde som en långlivad och för regionen viktig industri, dessutom en av få bevarade äldre industribyggnader i köpingen. Den är även den enda komplett bevarade tändsticksfabriken i Kalmar län, ett län som industrihistoriskt kännetecknats av denna typ av anläggningar.

KULTURMILJÖSKYDD INOM DELOMRÅDE C

• Stadspartiet öster om Parkgatan och norr om Södra Tingsgatan - Kuggåsvägen ligger inom riksintresseområde H 56 för kulturmiljövården. Enligt Miljöbalken skall det skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön (MB 3 kap 6 §). För mer info, se 79-80.

• Inom delområdet finns en fornlämning som utgörs av en milsten, ursprungligen rest på annan plats år 1737 och flyttad till hörnan Åsevadsgatan/Storgatan 1977 (Mönsterås 100:1). Fornlämningar skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). De får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Detta gäller även de s k fornlämningsområde som omger varje fornlämning. Länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.

• En minnesten över Carl Boberg och hymnen ”O store gud” rest i Tingsparken år 1977 är registrerad som s k ”övrig kulturhistorisk lämning” i fornlämningsregistret (Mönsterås 232:1)

• Hela delområde C betraktas enligt Kommunfullmäktiges beslut 2017-11-27 som ett kulturhistoriskt särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt Plan- och bygglagen (PBL 8 kap 13 §). Området får förändras, men inte förvanskas. Berörda fastighetsägare har informerats om detta och vad det innebär (se sida 3 under rubrik *Vad innebär detta för mig som fastighetsägare?*).

• De kulturhistoriskt särskilt värdefulla byggnaderna får förändras men inte förvanskas. Dessa byggnader ska underhållas så att de särskilda värdena bevaras (PBL 8 kap 14 §).

• Kulturhistoriskt särskilt värdefulla eller värdefulla byggnader bör inte rivas eller flyttas. (PBL 9 kap 34 §).

• Utöver ovanstående skydd omfattas alla byggnader i Sverige av varsamhetskravet i Plan- och Bygglagen (PBL 8 kap 17 §). Detta innebär att ändring av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara dess kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).

RIKTLINJER KULTURMILJÖ INOM DELOMRÅDE C

• Storgatan, Häradshövdingagatan, Älgerumsvägen, Norra Tingsgatan, södra Tingsgatan, Sjögatan, Sandgatan och Kuggåsvägen bör bevaras till sin sträckning.

• Fastighetsindelningen i kvarteren Storken bör bevaras, liksom de i nord-sydlig riktning dragna fastighetsgränserna i kvarteren Arken och Kasernen.

• Tingsparkens utbredning och parkkaraktär bör bevaras. Parken bör inte hårdgöras, schaktas ur eller bebyggas annat än med mindre kiosker eller paviljonger.

• Planen framför f.d. tändsticksfabriken (Tändstickan 6) bör inte bebyggas, utan fabriksbyggnaden vara tydligt exponerad mot Kuggåsvägen.

• Områdets topografi och åssluttningar bör inte otydliggöras genom byggnation eller schaktning.

• Nya huvudbyggnader på fastigheterna bör som regel läggas i eller nära gatuliv och komplementbyggnader placeras bakom dessa.

• Byggnadernas bredd och djup, samt byggnads- och takfotshöjder i delområdet bör anpassas till den omgivande miljön.

• Öster om järnvägen bör byggnader inte överstiga 2 ½ våningar i höjd. Byggnaderna bör här inte sluta gatulivet helt.

• Väster om järnvägen bör byggnader inte överstiga 3 ½ våningar i höjd inom delområdet.

• Utskjutande balkonger bör inte byggas på gatufasaderna.

• Yttertak bör utföras som sadeltak eller som brutna tak. Yttertak bör beläggas med lertegelpannor, såtillvida taket ej av tradition haft ett annat material, som falsad plåt eller papp, vilket då kan vara att föredra.

• Fasader kan med fördel utföras i ljust avfärgad puts, alternativt oljefärgsmålad eller rödslammad träpanel.

• Kuggåsallén kan med fördel återskapas.

• Offentliga byggnader och publika verksamheter bör främjas kring Tingsparken.

• Nya detaljplaner inom delområdet bör beakta och skydda bebyggelsens kulturhistoriska värden, exempelvis genom bestämmelser av byggrätten, utökad lovplikt, rivningsförbud och/eller särskilda varsamhets- eller skyddsbestämmselser.

T.v. Det gamla tingshuset (Lagboken 1) som uppfördes kring sekelskiftet 1800 och ännu står kvar vid Tingsparken med bevarad historisk karaktär. T.h. Gamla "Spetan", Mönsterås tändsticksfabrik

Tingsparken med offentliga byggnader.

T.v. Järnvägsstationen, idag resecentrum. T.h. Kuggåsvägen jämnades till på 1920-talet. En del av de då befintliga byggnaderna, byggda på den naturliga marknivån, fick då stödmurar mot vägen.

BEDÖMNINGSKRITERIER/ URVALSPROCESSEN

Riksantikvarieämbetet ger följande definition av ”kulturhistoriskt värde”, som inte gäller byggnader specifikt, utan är mer generell och utan skala:

Kulturhistoriskt värde består i de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang - samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag.

Applicerat på byggnader, och med ett vardagligare språk, kan en byggnads kulturhistoriska värde sägas bero av den historiska kunskap som finns ”lagrad” i byggnaden, både sådant som är synligt och sådant som man inte kan se. Ju bättre byggnaden bidrar till möjligheterna att upptäcka, utvinna, avläsa och förstå en bredd av kulturhistorisk kunskap desto högre är dess kulturhistoriska värde. Det kulturhistoriska värdet av en byggnad eller bebyggelsemiljö är ett sammansatt värde som består av olika värdeaspekter, vilka dessutom ofta överlappar varandra. Värdet vilar både på byggnadens historiska innehåll och på dess befintliga skick. Det historiska innehållet utgörs dels av de större sammanhang som byggnaden kan sägas spegla, dels av byggnadens specifika historia.

Komplexiteten i begreppet ”kulturhistoriskt värde” gör att värdet kan beskrivas på många olika sätt. Riksantikvarieämbetet har utarbetat ett system för kulturhistorisk värdering av bebyggelse (Unnerbäck, 2002). I denna modell arbetas med ett tiotal dokumentvärden, som beskriver byggnadernas historiska egenskaper, och ett tiotal upplevelsevärden, som beskriver estetiskt och socialt engagerande egenskaper hos desamma. Till detta kan en handfull förstärkande motiv kopplas. Värdet bedöms nationellt, regionalt och lokalt. Riksantikvarieämbetets system är bra, inte minst eftersom det tydliggör så många aspekter av det kulturhistoriska värdet. Det har dock ansetts för detaljerat och komplicerat för detta arbete, där snabbhet och överblickbarhet både i själva arbetet och i den färdiga produkten satts i centrum. Begreppsapparaten har här reducerats till fem värdetermer som kortfattat förmedlar de viktigaste kulturhistoriska värdeaspekterna hos de utpekade fastigheterna:

- **Ålder**
- **Äkthetsvärde**
- **Arkitekturvärde**
- **Samhällshistoriskt värde**
- **Miljöskapande värde**

Det bör understrykas att det är de centrala kulturhistoriska värdeaspekterna hos varje utvald fastighet som beskrivs i en punktlista med dessa termer. Den ska ge de främsta motiven för utpekandet och syftar inte till en heltäckande beskrivning av byggnadernas kulturhistoriska värde. Utöver punktlistan finns ett par meningar som kortfattat beskriver fastighetens främsta kulturhistoriska värden. Det bör även påpekas att antalet värdepunkter i en utpekad byggnads punktlista inte säger något om hur högt det kulturhistoriska värdet av byggnaden är. En byggnad med en enda värdepunkt kan alltså ha ett mycket högt kulturhistoriskt värde, t.o.m. högre än ett annat objekt som har en värdelista om fem punkter.

ÅLDER

I detta arbete har alla byggnader som är uppförda innan 1875, d.v.s. äldre än cirka 150 år, tillskrivits detta värde. Gamla byggnader, oavsett om de är välbevarade, lätt eller kraftigt ändrade, har alltid en form av historiskt äkthetsvärde, samt ett värde som historiska källor. Husen har kanske legat på samma plats i ett par hundra år. Det finns ett värde i att de är genuint gamla och inte historiska pastischer. Jämför *”det här huset har legat här sedan 1700-talet”* med *”det här huset ser precis ut som ett hus som låg här tidigare som var från 1700-talet”*. Gamla, ändrade byggnader med låga exteriöra kulturhistoriska värden bidrar vanligen till den historiska upplevelsen av en miljö, genom att de uttrycker sin ålder exempelvis genom skala, form och placering. De har även ett källvärde, som stiger med byggnadernas ålder, eftersom de innehåller fakta om historiska förhållanden som vi inte är så bekanta med. Den information som finns lagrad i byggnadsdelar som inte är direkt synliga som i stommen, i dolda historiska ytskikt etc. berättar inte bara om det enskilda huset och om dem som använt det, utan också om en mer allmän utveckling. Byggnader som tillskrivits detta värde bör ej rivas eller flyttas. Värdet kan ej återskapas.

ÄKTHETSVÄRDE

Äkthetsvärde innebär i detta arbete att byggnaden är exteriört välbevarat ur antikvarisk synvinkel, d.v.s. att många av husets ytskikt och yttre delar är i original eller i ett utförande som motsvarar original. Det gör att byggnaden förmedlar ”sin” tid på ett bra och trovärdigt sätt. Ofta är byggnaden samtidigt en bra representant för den rådande byggtekniken och den rådande arkitekturstilen vid tillkomsttiden. Den är med andra ord tidstypisk. Eftersom äldre generationer av hus genomgått fler renoveringar och ombyggnader än yngre generationer av hus, är det rimligt att ställa mycket högre krav på yngre hus avseende graden av originalskick för att de ska tillskrivas äkthetsvärde. Byggnader som är äldre än från ca 1960 har ansetts möjliga att peka ut enkom på grund av sina äkthetsvärden. Byggnader som tillkommit

efter år 1960 har däremot inte pekas ut bara för att de är välbevarade - det har även krävts andra skäl. Värdet kan vara svårt att återskapa, eftersom det kräver särskilda resurser (som kunskap, handlag och/eller byggnadsmaterial).

ARKITEKTURVÄRDE

Med detta värdebegrepp avses i detta sammanhang att byggnaden har någonting ”extra” i sin exteriöra utformning - en särpräglad form, uttrycksfulla fasader, vackra material eller omsorgsfullt utformade detaljer. Termen har använts för att beskriva de byggnader som har en så avvikande eller speciell arkitektur att de flesta känner igen dem, varmed de även fyller en funktion som ”landmärken” i det att de förknippas med platsen och orten. Många skulle troligen reagera om dessa byggnader förändrades eller försvann. Värdet kan i viss mån återskapas genom historiska pastischer/liknande nybyggnader.

SAMHÄLLSHISTORISKT VÄRDE

Alla byggnader kan sägas besitta samhällshistoriska värden eftersom de i olika avseenden speglar samhällets historia, exempelvis genom sin byggnadsteknik, sin funktion eller sitt läge. I detta arbete har värdet dock främst tillskrivits byggnader som förmedlar en tydligt historisk dimension utöver det att de är tidstypiska till sin arkitektur. Det gör de vanligen genom att de kan knytas till en specifik historisk aktivitet eller genom att de tydligt speglar ålderdomliga förhållanden på den plats de befinner sig. De kan spegla större, generella skeenden typiska för samhällsutvecklingen i stort eller förmedla något om lokalhistoriska förhållanden, ofta både och. Många gånger rör det sig om byggnader som har eller har haft någon form av offentlig funktion. De utmärker sig därför ofta även genom att ha en speciell utformning d.v.s. ”Arkitekturvärde” Ibland rör det sig om byggnader som framstår som ålderdomliga i sin miljö, som en kvarvarande rest av ett äldre sammanhang. Byggnader som tillskrivits detta värde bör ej rivas eller flyttas. Värdet kan ej återskapas.

MILJÖSKAPANDE VÄRDE

Denna term betyder i detta arbete att byggnaden ingår i en miljö av en viss karaktär och att den förstärker denna karaktär. Det finns alltså liknande eller likåldriga byggnader i den omgivande miljön. En samlad karaktär ses som något positivt och ett område som är tidsmässigt och/eller gestaltningsmässigt enhetligt som bevarandevärt. Det är alltså endast de byggnader som på något sätt stärker områdets övergripande karaktär som tillskrivs detta värde, även om alla byggnader på något sätt bidrar till sin omgivning. Värdet kan i viss mån återskapas genom historiska pastischer/liknande nybyggnader.

FAKTARUTOR MED IMMATERIELLA VÄRDEN

Utöver de fem värdekategorierna finns även faktarutor för vissa av de utpekade fastigheterna med information om händelser, eller om personer som är förknippade med platsen. Informationen kommer från Stranda hembygdsförening och syftar till att återge historiska fakta som kan vara av intresse.

REFLEKTIONER KRING URVALSPROCESSEN

Kulturhistoriskt värde är ett sammansatt begrepp. Eftersom alla byggnader har ett kulturhistoriskt sammanhang, har de även någon form av kulturhistoriskt värde. I detta arbete pekas ett antal byggnader ut på grundval av graden av sitt kulturhistoriska värde, trots att kulturhistoriskt värde inte är något kvantitativt mätbart värde. Den kulturhistoriska värderingen utgör en bedömning och som sådan är den alltid i någon mån subjektiv. Det är därför inte helt enkelt att besvara frågan om vad som krävs av en byggnad för att den ska betecknas som en ”särskilt värdefull byggnad” ur kulturhistorisk synpunkt. I Boverkets byggregler (BBR 1:2213) preciseras genom ett s.k. allmänt råd begreppet ”särskilt värdefull byggnad” som en byggnad vars värde är så stort att dess bevarande kan sägas utgöra ett verkligt allmänt intresse. Det kan vara byggnader som:

- tydliggör tidigare samhällsförhållanden,
- tydliggör samhällsutvecklingen,
- utgör en källa till kunskap om äldre material och teknik.
- uppvisar särskilda estetiska kvaliteter eller har en hög ambitionsnivå med avseende på arkitektonisk gestaltning
- värderas högt i ett lokalt sammanhang, då den ex. haft stor betydelse i ortens sociala liv eller för ortens identitet eller i lokala traditioner.

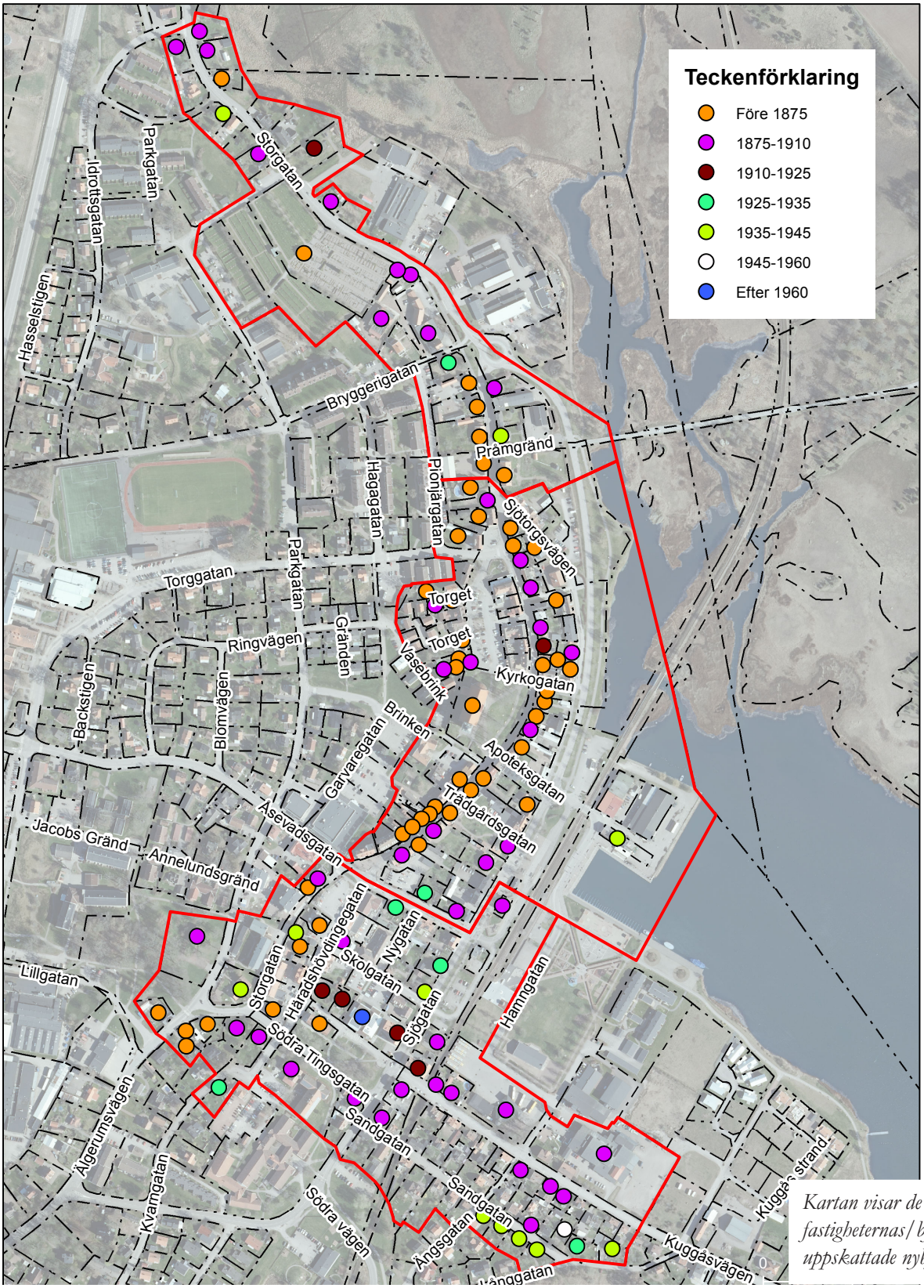
Där sägs även att i begreppet särskilt värdefull byggnad ligger att byggnaden särskilt väl ska belysa ett visst förhållande eller i sitt sammanhang ha få motsvarigheter som kan belysa samma förhållande, samt att byggnader från tiden före 1920-talets bebyggelseexpansion, som har sin huvudsakliga karaktär bevarad, idag utgör en så begränsad del av byggnadsbeståndet att flertalet av dem kan antas uppfylla något av kriterierna för särskilt värdefull byggnad.

På grund av de högt ställda kraven på de kulturhistoriskt ”särskilt värdefulla byggnaderna” pekas i detta arbete även byggnader i en lägre värdegrad ut, de ”värdefulla”. Det kan exempelvis röra sig om delvis förvanskade byggnader som relativt enkelt kan återfå höga originalvärden (ex. genom att man tar bort en utvändig tilläggsisolering) eller byggnader som, trots att de delvis förvanskats, har ett starkt tidsuttryck eller ett starkt arkitektoniskt uttryck och som har en stor betydelse för miljön och stadsbilden. Det

kan även handla om äldre byggnader som är välbevarade, men har ett svagare formmässigt uttryck.

De värderingar som gjorts baseras i hög grad på bedömningar av byggnadernas ålder och yttre skick. Med detta som utgångspunkt har därefter en samlad bedömning gjorts som även tar hänsyn till övriga värdekriterier och förhållanden.

Slutligen måste läsare vara medvetna om att denna inventering, liksom inventeringar i allmänhet, beskriver tillståndet vid en viss tidpunkt. Den är att betrakta som en färskvara och kommer att behöva uppdateras, eftersom både verkligheten och våra värderingar förändras. Vid revideringar kan det komma att vara särskilt relevant att se över gruppen av kulturhistoriskt värdefulla byggnader (s 60-78).[1]

Kartan visar de olika utpekade fastigheternas/byggnadernas uppskattade nybyggnadsår.

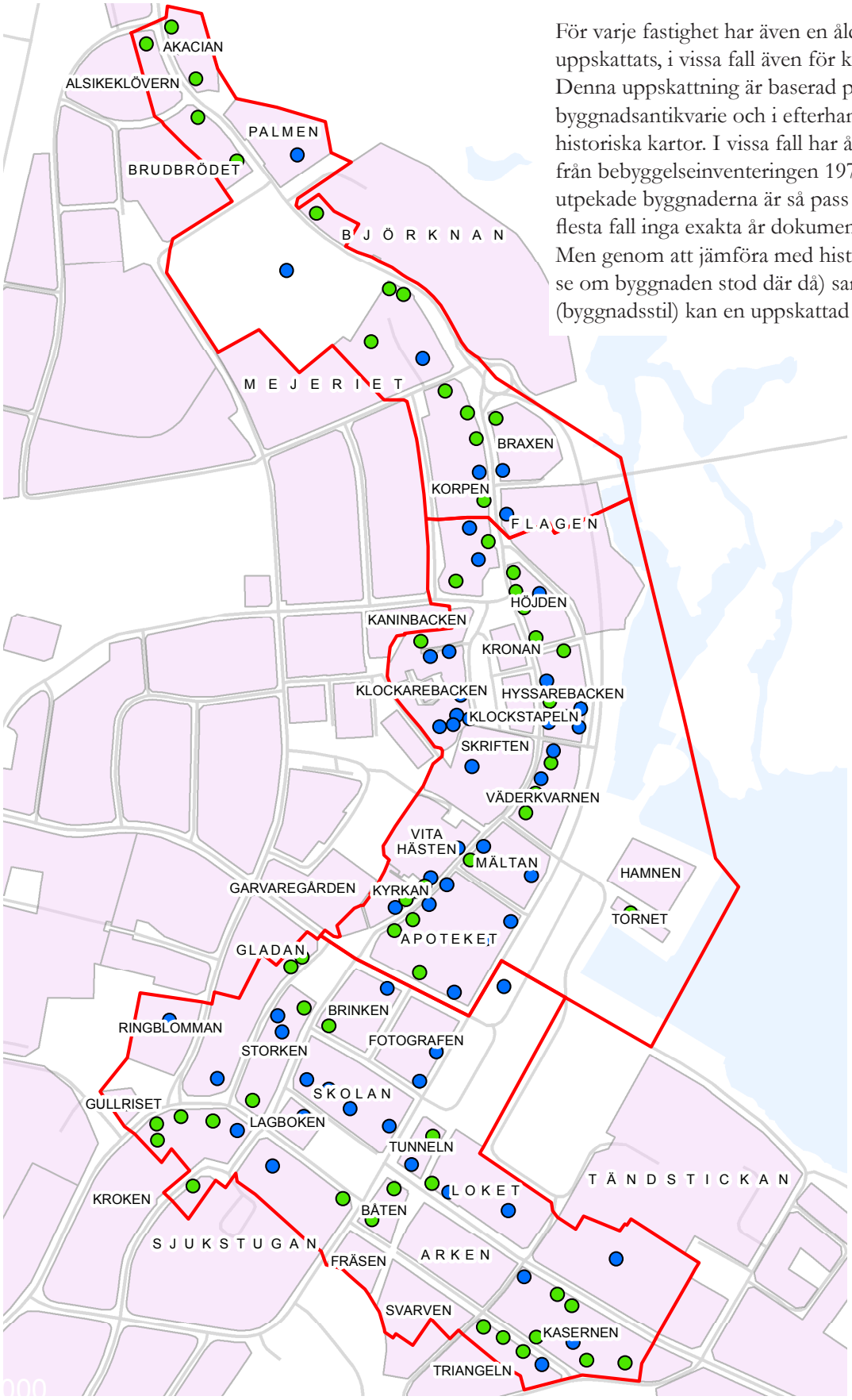
1) En värdebeskrivning från Kalmar länsmuseum har ändrats av Mönsterås kommun inför antagande, och en utpekad fastighet har tagits bort. Det är Tornet 1, s 73, som har ändrats, samt Storken 8 som har tagits bort pga byggnadens dåliga skick.

KULTURHISTORISKT INTRESSANTA BYGGNADER

I detta kapitel listas alla fastigheter där kulturhistoriskt särskilt värdefulla byggnader, och kulturhistoriskt värdefulla byggnader pekats ut. För varje fastighet finns ett antal uppgifter såsom nybyggnadsår, användningsområde, vilka av de fem värden som bebyggelsen besitter, samt en sammanfattande löptext som beskriver fastigheten.

I kapitlet listas först de särskilt värdefulla byggnaderna, sedan de värdefulla byggnaderna. Ordningen är efter fastighetsbeteckningen som är knuten till kvartersnamnet.

För varje fastighet har även en ålder för huvudbyggnaden uppskattats, i vissa fall även för komplementbyggnader. Denna uppskattning är baserad på okulär besiktning av byggnadsantikvarie och i efterhand kontrollerad mot historiska kartor. I vissa fall har åldern kunnat hämtas från bebyggelseinventeringen 1977. Då flertalet av de utpekade byggnaderna är så pass gamla finns i de allra flesta fall inga exakta år dokumenterade för uppförandet. Men genom att jämföra med historiska kartor (och se om byggnaden stod där då) samt okulär besiktning (byggnadsstil) kan en uppskattad ålder erhållas.

Kartan visar vad de olika kvartern heter, och var de är belägna inom det utpekade området.

F.d. trävarukontor och bostad för trävaruhandlare Bergström. På husväggen vid Trädgårdsgatan sitter fortfarande en plåtlåda där nattvakten fick registrera sin nattrunda.

Apoteket 1
Bostadshus, ca 1900
Gårdshus, ca 1900

- Äkthetsvärde
- Miljöskapande värde

Fastighet som, i helhet och detaljer, utgör ett mycket välbevarat exempel på hur köpingens miljö tedde sig i det tidiga 1900-talet. Denna lilla fastighet anlades på utfyllnadsmark kring mitten av 1800-talet, avstyckades dock troligen först på 1920-talet.

1977 års inventering uppger felaktigt, att huvudbyggnaden härrör från 1860-talet. Så tillvida det inte flyttats – redan på 1852 års karta finns ett hus i gårdshusets läge. Utmed norra tomtgränsen även garage/uthus från 1950-talet.

Apoteket 2
Apoteket 2 Bostadshus/samlingslokal, ca 1880

- Äkthetsvärde
- Arkitekturvärde
- Miljöskapande värde

Byggnaden, i tegel och med välbevarad, uttrycksfull och tidstypisk putsarkitektur. Uppförd som provinsialläkarbostad på 1880-talet. Har senare inrymt bl.a. Televerket och Rikets sal (Jehovas vittnen). En av de största tomterna i den gamla köpingen, stor, parkliknande trädgård. Har tidigare hört samman med Apoteket 9.

Apoteket 7
Bostads- och affärshus, före 1875

- Ålder
- Äkthetsvärde
- Arkitekturvärde
- Miljöskapande värde

”Cedergrenska fastigheten”. En av de största tomterna i den gamla köpingen. Fastighet med höga äkthetsvärden i alla byggnader, trots att byggnaden mot Storgatan på typiskt vis haft många olika skepnader. Det består

av två hus: det norra uppfört innan 1852, det södra mellan 1852 och 1862. De båda var reveterade under 1800-talet, men försågs med träpanel under 1900-talets första hälft (uppskattningsvis 1920 - 1930-tal). Troligen gjordes den södra takkupan då samtidigt som en kopia av den norra, vilken tillkommit omkring 1880-talet, så att byggnaderna nu framstår som en. De frontonformade kuporna och den kraftigt, profilerad takfoten ger byggnadens dess särpräglade uttryck. Vid södra tomtgränsen finns vedbod och ett magasin.

Första ägaren var konsul A E Johansson som anlade en imponerande trädgård och därför fick smeknamnet Blomster-Johansson. Tidigare verksamheter på fastigheten är bl a GC-modeller, Futurum damkollektion, Gustav Adolfs Asplunds specierier, Mönsterås bokhandel m fl.

Apoteket 9
Sjukstuga/bostadshus, ca 1880

- Äkthetsvärde
- Arkitekturvärde
- Samhällshistoriskt värde

”Asylen” eller ”Bergska Villan”. Fastighet med höga äkthetsvärden som även utgör en viktig del av köpingens socialhistoria. Representativ huvudbyggnad med genuin uthuslänga. Huset uppfördes som asyl/sjukstuga belägen i den nedre delen av läkarens trädgård (Apoteket 2) och bekostades av landstinget och köpingen. Inrymde ursprungligen två sjukrum, operationssal och kök.

Övergick till skola sedan den nya sjukstugan på Kuggås stod klar år 1908, och till bostadshus 1926. Fastigheten ligger på utfyllnadsmark anlagd som en kaj redan omkring år 1800 av gårdens (Apoteket 2) dåvarande ägare som var färgare.

1906 inhandlade dr Emil Almblad den första röntgenapparaten i länet till fastighetens sjusktuga. Dr Almblad var en av de allra första läkarna som trodde på nyheten. Fördelarna med uppfinningen spridde sig snabbt och det tog inte lång tid tills patienter skickades hit från hela länet för att röntgas. Utrustningen finns bevarad på Stranda hembygdsmuseum.

Apoteket 23
Affärs- och bostadshus, ca 1925-1935
Gårdshus med bostad och smidesverkstad, ca 1875-1910

- Äkthetsvärde (gårdshus)
- Samhällshistoriskt värde (gårdshuset är genuint ålderdomligt)
- Miljöskapande värde

Fastighet vars höga värde främst beror av gårdshuset, som utgör en av få bevarade riktigt ålderdomliga

hus i köpingen. Interiört och exteriört i närmast musealt skick. Marken tillkom då utfyllnader gjordes för Sjögatans förlängning, sannolikt på 1870-talet. Bebyggdes troligen med gathus och gårdshus i slutet av 1800-talet, men framstår som egen fastighet först på 1920-talet. Gathuset, idag av funkiskaraktär, kan delvis vara ett ombyggt hus från slutet av 1800-talet. Ägaren uppger att gårdshuset först var i en våning och att det inrymt smidesverkstad. Själva smedjan låg troligen mellan de båda husen. Även några enklare uthus på tomten. Mönsteråsgrind och imponerande idegran.

Har varit bostad för kopparslagare, plåtslagare samt elverkstad. Blev därefter scoutgård för N.T.O scouterna.

Braxen 16-17
Bostads- och affärshus, ca 1940

• Äkthetsvärde

Ovanligt välbevarad funkisarkitektur i helhet och detaljer. För Mönsteråsfunkisen typisk avsaknad av takfot i gaveln.

Brinken 2
Bostadshus, 1925-1935
Gårdshus + verkstadsbyggnad + uthus

• Äkthetsvärde

En sällsynt välbevarad fastighet med villa och tillhörande gårdshus, och uthus. Tidstypisk arkitektur i 1920-talsklassicism med drag av jugend. Estetiska kvaliteter, detaljer och originalmaterial som ex. fönster med munblåst glas, skivtäckt plåttak, originaldörrar och Mönsteråsgrindar. Fin gårdsbild med tomt i sluttningsläge, liten trapp ned till Nygatan, vinkelbyggda komplementbyggnader i tomtgränsen med bl.a. verkstadslokal med typiskt stora fönster/ljusinsläpp.

På fastigheten verkade Mönsterås sista kopparslagare, David Hammarström.

Flagen 10
Bostadshus, ca 1870

- Ålder
- Äkthetsvärde
- Arkitekturvärde
- Miljöskapande värde

”Rosénska fastigheten”. En imposant byggnad som utstrålar välstånd och estetisk medvetenhet. Överlag välbevarad med dekorativ putsarkitektur. Lusthus, stod tidigare längre söderut, fastigheten minskad. ”Mönsteråsdörr” av senare datum, ca 1940–1950-tal. Uppförd cirka 1870 av konsul Johan Ludvig Rosén (1817–1903), en av Mönsterås mest inflytelserika historiska personer.

Rosén var köpman, fabrikör, godsägare, skeppsredare och därtill kommunalman. Han var en av de drivande krafterna bakom bildandet av köpingskommunen och dess fysiska förbättringar vid mitten-slutet av 1800-talet. Till fastigheten hörde vedgård (upplag av timmer och trävaror), egna kajer och magasin vid stranden, där Sjögatan går idag.

På fastigheten finns ett lusthus som under 30 års tid användes som reparationsverkstad för båtmotorer och gräsklippare. Lusthuset har under 2014-2017 renoverats upp igen.

Fotografen 1
Bostadshus, ca 1925-1935

- Äkthetsvärde

Liten hyresfasighet från 1930-talet vid Sjögatan som blandar funktionalism med klassicerande drag. Mot gården finns en kolonnprydd portik. Fasaderna är mycket välbevarade sedan uppförandet. Den ohistoriska färgsättningen av fönster, fasad och markiser minskar dock äkthetsvärdet.

Båtkapten Carl Hammarström uppförde byggnaden.

Fotografen 6
Bostadshus, ca 1935-1945

- Äkthetsvärde

Ett i de flesta avseenden mycket välbevarat funkishus vid Sjögatan.

Rör-Kalle, grundare av firman Rör-Karlsson, uppförde byggnaden.

Gladan 4
Församlingshem, 1936

- Äkthetsvärde
- Arkitekturvärde
- Samhällshistoriskt värde (offentlig funktion)
- Miljöskapande värde (institutionsmiljön)

Gamla församlingshemmet. Sent exempel på 1920-talsklassicism med en överlag välbevarad exteriör med rusticerade hörnkedjor, småspröjsade fönster m.m. Viktig publik byggnad i närheten av Tingsparken som stärker områdets institutionsmiljö. Närhet även till kyrkoherdens bostad (Ringblomman 1).

Hyssarebacken 7
Bostadshus, 1905

- Äkthetsvärde
- Miljöskapande värde

I huvudsak välbevarat och tidstypiskt hus från sekelskiftet 1900 med panelarkitektur och taktassar. Samtida brygghus och vedbod som även nyttjats för saltning av hudar av den garvare Åström som ägde gården på 1920-talet. Stor betydelse för miljön vid Sjötorgsvägen/Sjögatan.

Förr i tiden låg en kaffestuga i bottenvåningen dit bönderna gick och drack kaffe under tiden deras säd maldes vid bl a valskvarnen.

Hyssarebacken 8
Hyssarebacken 9
Hyssarebacken 21
Två affärs- och bostadshus mot Storgatan, före 1875
Två bostadshus mot Sjötorgsvägen, före 1875

- Ålder
- Äkthetsvärde
- Arkitekturvärde (gavelvända)
- Samhällshistoriskt värde (ålderdomligt)
- Miljöskapande värde

Tre mycket små fastigheter med gemensam gård som utgjort en tomt. Fyra ålderdomliga byggnader som alla finns med på 1852 års karta. De båda husen mot Storgatan tycks karterade redan 1813.

De äldre bostadshusen är gavelvända. Huset mot Sjötorgsvägen på Hyssarebacken 8 har utgjort uthus och först i sen tid (efter 1977) byggts om till bostad. Trots många ändringar genom tiderna framstår byggnaderna som historiska genom sina trovärdiga material och detaljer. Ytterligt värdefulla och viktiga för köpingens historiska stadsmiljö.

På Hyssarebacken 8 fanns förr ett bageri där knäck och kola såldes för 2 öre. Struten godiset serverades i gjordes av gamla skolböcker bagerskan fick av skolbarn.

Hyssarebacken 18
Affärs- och bostadshus, ca 1875-1910

- Äkthetsvärde
- Arkitekturvärde
- Miljöskapande värde

Speciell och uttrycksfull, oputsad tegelbyggnad med omsorgsfullt mönstermurade och dekorativa friser, samt sockel i omväxlande röd och vit sten. Troligen uppförd på 1890-talet. Bevarat historiskt uttryck, trots senare insatta skyltfönster.

Byggnaden är uppförd av tegel från Harrstorps tegelbruk.

Höjden 9
Magasin, troligtvis uppfört före 1875

- (Ålder om uppfört före 1875)
- Äkthetsvärde
- Samhällshistoriskt värde
- Miljöskapande värde

Byggnaden har ett mycket högt kulturhistoriskt värde i egenskap av den sista kvarstående större äldre ekonomibyggnaden/magasinet i ett område som historiskt sett kännetecknats av sådana. Har hört samman med Höjden 1. Sannolikt uppförd under 1800-talets andra hälft – dock finns en byggnad med exakt samma läge och utbredning på 1813 års karta. Panelklätt skiftesverk. På 1930-talet tillbyggt garage i trä mot öster.

Kaninbacken 11
Metodistkapell, 1873

- Ålder
- Arkitekturvärde
- Samhällshistoriskt värde

Karaktärsskapande märkesbyggnad vid torget med frikyrkokapellets omisskännliga form. Exteriören präglad av ombyggnad år 1932.

Kaninbacken 12
Bostadshus, ca 1875-1910
Verkstad, 1944

- (Ålder om bostadshuset visar sig vara uppfört före 1875)
- Äkthetsvärde (verkstaden)
- Samhällshistoriskt värde (småskalighet)
- Miljöskapande värde

Ett av få bevarade äldre småställen på Torgbacken som visar äldre förhållanden, typiska för området, genom kombinationen boningshus-verkstad. Gammal stuga i form och skala. Finns dock ej med på 1862 års karta. Exteriören delvis präglad av ombyggnad på 1940-talet, då nuvarande verkstad ska ha uppförts. Verkstaden värdefull del av fastigheten, som en av köpingens få kvarvarande genuina småverkstäder.

Kasernen 1
Bostadshus, före 1875?

- Ålder
- Äkthetsvärde
- Samhällshistoriskt värde (småskaligt)
- Miljöskapande värde (”Kuggåsstuga”)

Den bäst bevarade av de äldre stugor som ligger utmed Kuggåsvägen. Liten, låg och diskret, men mycket viktig för områdets kulturmiljö. Äldre panel, fönster m.m.

Troligen uppförd på 1870-talet - finns med på 1881 års karta. Utbyggd i vinkel mot baksidan. Taket idag med betongpannor. Potential att öka äkthetsvärdet om takmaterialet vid tillfälle byts mot lertegel.

Kasernen 10
Bostadshus, ca 1950

• Äkthetsvärde

En sällsynt välbevarad villa i ”folkhemsfunkis”, där alla delar framstår i original. En av ytterst få funktionalistiska villor på Kuggås som genom sitt orörda skick ännu speglar historien, här i form av byggnadsskick och moderniteter (i form av källargaraget) omkring år 1950.

Korpen 2
Bostadshus, ca 1790-1800

• Ålder
• Äkthetsvärde

”Hedvigsro”. Reslig och representativ huvudbyggnad, sannolikt uppförd som handelsgård. Hög stenfot och källare med valv under huset uttrycker hög ålder. Den gustavianska takformen signalerar att byggnaden är uppförd kring sekelskiftet 1800. Bevarade äldre utvändiga snickerier av hög hantverksmässig kvalitet. Höga äkthetsvärden. Till fastigheten hör även äldre bodar mot Pionjärgatan.

Korpen 4
BYGGNADSMINNE
Affärs- och bostadshus, ca 1770
Uthus ca 1900

- Ålder
- Äkthetsvärde
- Samhällshistoriskt värde (genuint ålderdomlig)
- Miljöskapande värde

Byggnadsminnesförklarad fastighet där endast små ändringar har gjorts sedan 1920-talet. Huvudbyggnad med handelsbod och två bostadslägenheter. Till gården hör även en välbevarad brygghuslänga samt trädgård.

Korpen 7
Bostadshus, ca 1870
Uthus, ca 1870

- Ålder
- Äkthetsvärde
- Arkitekturvärde
- Miljöskapande värde

”Fornanderska fastigheten”. En anslående och i alla avseenden välbevarad fastighet med huvudbyggnad och uthus som utgör ett mycket fint exempel på det sena 1800-talets byggnadsskick och arkitektur som det tog sig uttryck hos en estetiskt medveten borgerlighet. Många dekorativa detaljer. Mönsteråsdörr i original. Uppfört av virkeshandlare Carl Fornander (1832-1923), halvbror till J L Rosén tillika delägare i hans firma innan han blev sin egen. Gården såldes 1896 till bankmannen A. Berggren.

Kroken 2
Bostadshus, 1908

- Äkthetsvärde
- Arkitekturvärde

Villa i utpräglad och uttrycksfull jugendstil. Hade ursprungligen plåttak, idag betongpannor – i övrigt välbevarad exteriör. En för köpingen modern och stilmedveten villa för sin tid. Uppförd samma år som sjukstugan intill. Stärker delområdets tidskaraktär.

Kyrkan 4
Affärs- och bostadshus, före 1875

- Ålder
- Arkitekturvärde (gavelvänt)
- Samhällshistoriskt värde (ålderdomligt)
- Miljöskapande värde

Mycket gammalt, men kraftigt renoverat och tilläggsisolerat gavelvänt hus i ett parti av köpingen som redan på 1726 års karta innehåller en räcka av fem mycket smala tomter. Fram till 1960- talet låg här fyra gavelvända hus, varav tre på rad. Detta hus är det enda kvarstående av de tre i raden. Flera äldre fönster av traditionell typ utgör ett värde.

Första kända verksamhet var svagdricksbryggeri, därefter både slakteri och cykelverkstad. Inrymde länge fruktaffär under 1900-talet (huset kallas ännu ”Fruktan”).

Kyrkbacken 3
Bostadshus, före 1875

- Ålder
- Äkthetsvärde
- Samhällshistoriskt värde (ålderdomligt)
- Miljöskapande värde

Ålderdomlig och stiltroget renoverad byggnad som stärker den historiska upplevelsen i köpingens kärna och vid torget. Enligt tidigare ägare skall huset från början varit en envånings enkelstuga, innan 1825. Ut- och påbyggt i omgångar. Har nuvarande utbredning i plan på 1852 års karta. Ovanvåningen ombyggd på 1880-talet och 1951. På gårdssidan tillbyggd med verkstad, dock oklart när.

Kallas Schenströmska gården och har varit både ateljé för fotografen August Melin och bostad för konstnären Folke Lundgren.

Kyrkbacken 4
Bostadshus, före 1875

- Ålder
- Äkthetsvärde
- Arkitekturvärde
- Samhällshistoriskt värde (småskalighet, ålderdomlig)
- Miljöskapande värde

Liten låg och ålderdomlig stuga, möjligen 1700-tal. Tillbyggd med byggnadskropp 1 ½ våning kring sekelskiftet 1900, då även en rik snickarglädje tillkommit. Bevarad historisk karaktär och äldre detaljer. Bidrar både genom skala och sitt speciella uttryck till miljön på Torgbacken.

Kyrkbacken 5
Bostadshus, 1902

- Äkthetsvärde
- Miljöskapande värde

Tidstypisk och välbevarad byggnad från sekelskiftet 1900 som bidrar till Kaninbackens småskaliga och genuina kulturmiljö. Har tidigare utgjort en fastighet tillsammans med Kyrkbacken 7 och 8.

Kyrkbacken 7
Bostadshus, före 1875

- Äkthetsvärde
- Samhällshistoriskt värde (småskalighet, ålderdomlig)
- Miljöskapande värde

Liten ålderdomlig ryggåsstuga, troligen uppförd vid slutet av 1700- talet. I huvudsak bevarat historiskt uttryck från slutet av 1800- talet. Hade vid 1977 års inventering två ytterdörrar vilket troligen innebar två lägenheter. Har tidigare utgjort en fastighet tillsammans med Kyrkbacken 5 och 8. Av stort värde för miljön på Torgbacken.

Kyrkbacken 8
Affärslokal, 1900

- Äkthetsvärde
- Arkitekturvärde
- Samhällshistoriskt värde (småskalighet)
- Miljöskapande värde

Mycket välbevarad byggnad från sekelskiftet 1900 som tidigare hört samman med Kyrkbacken 5 och 7. Tidstypisk panelarkitektur med taktassar och originalsnickerier. Har inrymt diverse olika funktioner som bageri, frisör och färghandel. Genuin historisk byggnad som stärker kulturmiljön på Torgbacken och torget.

Lagboken 1
Urpsrungligen tingshus, uppfört ca 1800

- Ålder
- Äkthetsvärde
- Samhällshistoriskt värde (offentlig funktion)
- Miljöskapande värde (institutionsmiljön)

Byggnad uppförd 1797-1800 (varierande uppgifter) som nytt tingshus för Stranda häradsrätt. I byggnaden fanns även en bostad för häradshövdingen. Fungerade till 1968, d.v.s. under närmare 200 år som tingsställe. År 1974 ändrades byggnaden till folkbibliotek, en funktion som behölls till år 2012. Byggnaden har, trots många renoveringar och ombyggnader, en i stort sett bevarad karaktär sedan uppförandet. Var ursprungligen helt symmetrisk. Förlängd mot söder under 1900-talet. Antas ursprungligen ha varit opanelad och fönstren bör ha varit småspröjsade. Tidigare fanns två ”paviljonger” – ett dass och en vedbod krönt av en tingsklocka – mot Södra Tingsgatan. Ytterligt viktig byggnad för regionen och orten.

Loket 2
Bostadshus, ca 1875

- Ålder
- Äkthetsvärde
- Miljöskapande värde (”Kuggåsstuga”)

Byggnad med relativt höga äkthetsvärden, ex. äldre panel och lertegeltak. Finns med på 1881 års karta. Var affär i början av 1900- talet. Kraftigt utbyggd mot baksidan, men mycket betydelsefull för Kuggåsvägens gatumiljö, som ett av få hus som ännu ger ett genuint intryck av en ”Kuggåsstuga”, från tiden för utbyggnaden under sent 1800-tal, tidigt 1900-tal.

Loket 4
Lokstall, 1902

- Äkthetsvärde
- Arkitekturvärde
- Samhällshistoriskt värde (offentlig funktion)
- Miljöskapande värde (institutionsmiljön)

Karaktärsfull och genuin byggnad, med mycket höga äkthetsvärden även om tornet enligt uppgift har sänkts 1-2 meter. Likt stationshuset både viktig som symbol för den viktiga samhällsförändring som järnvägen innebar och som markör av de många förändringar som skedde på inre Kuggås kring sekelskiftet 1900. Stärker institutionsmiljön och tidskaraktären i området.

Mejeriet 4
Bryggeribyggnad, utbyggd i omgångar fr. sent 1800-tal

- Ålder
- Äkthetsvärde
- Arkitekturvärde
- Samhällshistoriskt värde

En för köpingen viktig industri och arbetsplats: Mönsterås Bayerska Bryggeri. Iögonfallande, högt belägen och högrest byggnad som består av många byggnadsetapper. Den äldsta delen är från slutet av 1800-talet (uppskattningsvis ca 1890) och den mest framträdande, tornet, från 1920-tal. Omsorgsfull arkitektur och historiska material av hög kvalitet. Rörelsen grundad på platsen redan i början av 1860-talet, nedlagd 1945, varefter konfektionsfabrik (Vargen) och senare madrassfabrik (Plastomoll). Ligger granne med mejeriet. Tomten på motsatt sida av Bryggerigatan var bryggarens bostadstomt.

Mältan 3
Affärs- och bostadshus, före 1875
(ovanvåningen troligen kring 1880)

- Ålder
- Äkthetsvärde
- Miljöskapande värde

Byggnadens bottenvåning kan vara mycket gammal. Huset tycks finnas redan på 1813 års karta. 1977 års inventering uppger att byggnaden fram till 1880-talet var i en våning. Fotografi som daterats till omkring 1875 visar dock huset i två våningar. Då var det troligen rödfärgat eller tjärat. Har sedan panelats och målats med oljefärg. Hade tidigare en träveranda mot gården – idag är där en utbyggd bottenvåning, carport m.m. Huset förmedlar genom sin enkla form, de traditionella materialen samt detaljer som knutlådor och profilerad takfot en äkta historisk upplevelse mot Storgatan. I husets södra del finns en liten tillbyggd balkong, kallad ”nageltrånget”.

Under tiden det fanns en tobaksaffär i byggnaden fick kunder, även efter stängningsdags handla. Det vara bara att knacka på rutan under ”nageltrånget” så kom expediten och öppnade en lucka.

Mältan 6
Bostadshus med affärslokal vid Sjögatan, före 1875
Bostadshus inne på gården, ca 1875-1910
Uthus, ca 1875-1910
Affärslokal utmed Sjögatan, oklar ålder.

- Ålder (gamla bostadshuset)
- Äkthetsvärde (gamla bostadshuset + uthuset)
- Arkitekturvärde (gavelvänd)
- Samhällshistoriskt värde (gamla bostadshuset, genuint ålderdomligt)
- Miljöskapande värde

Fastighet som tillkom på utfyllnadsmark under 1800-talets första hälft. Det gamla, låga och gavelställda boningshuset finns med på 1852 års karta. Innanför ligger ett nyare bostadshus uppfört kring sekelskiftet 1900 då även det befintliga uthuset vid den södra tomtgränsen kan ha uppförts. Det gavelställda huset och uthuset har båda mycket höga kulturhistoriska äkthetsvärden.

(Del av) Mönsterås 3:1, 3:4, 3:5
BEGRAVNINGSPLATS MED KAPELL
Mönsterås gamla kyrkogård, 1872
(Utvidgad i två omgångar åt väster, år 1933 resp. 1963)

- Ålder
- Äkthetsvärde
- Arkitekturvärde
- Samhällshistoriskt värde

Mönsterås gamla kyrkogård utgör ett tidstypiskt och välbevarat exempel på en stadskyrkogård från 1800-talets slut med raka gångar, rektangulära kvarter, lummiga trädrader, en omgivande mur och ett central placerat nygotiskt begravningskapell som blickpunkt. (Troligen ritat av Theodor Ankarsvärd som ritade kapellet på Södra Kyrkogårde, Kalmar.) Kyrkogården – med sin välbevarade struktur, sina gravvårdar, planteringar och andra anläggningar – speglar socknens och köpingens utveckling och historiska befolkning, samt utgör en central allmän plats i Mönsterås.

Mönsterås 5:7
Stationshus, ca 1910

- Äkthetsvärde
- Arkitekturvärde
- Samhällshistoriskt värde (offentlig funktion)
- Miljöskapande värde (institutionsmiljön)

En för köpingen central byggnad som utgör den tydligaste symbolen för den revolution i fråga om förbättrad kommunikation (post, persontrafik, godstransport) som järnvägen innebar. Även en symbol för de många förändringar som skedde på inre Kuggås kring sekelskiftet 1900 (utfyllnader, gatuanläggningar, hus- och institutionsbyggen). Dessutom välbevarad jugendexteriör, även om mindre ändringar gjorts.

Palmen 3
Bostadshus, 1922

- Äkthetsvärde
- Arkitekturvärde

Jugendvilla med höga äkthetsvärden och tidstypisk arkitektur med estetiska kvaliteter. Ligger på stor tomt med äldre fruktträd m.m. Äldre uthus med höga äkthetsvärden i trädgårdens nedre del.

Ringblomman 1
Prästbostad, 1904

- Arkitekturvärde
- Samhällshistoriskt värde (offentlig funktion)

Mangårdsbyggnad/prästgård som är framträdande genom sin storlek och genom att den är högt belägen, samt omgiven av en parkliknande trädgård. Förhållandevis välbevarad, fönster från ca 1940-talet. Kan betraktas som en del av institutionsmiljön kring Tingsparken, om än uppförd på Åsevads mark, utanför köpingens dåvarande område. Stärker delområdets tidskaraktär.

Sjukstugan 16
Sjukhus, 1908 (Kommunhus sedan 1960-talet)

- Äkthetsvärde
- Arkitekturvärde
- Samhällshistoriskt värde (offentlig funktion)
- Miljöskapande värde (institutionsmiljön)

Byggnad med ett uttrycksfullt och välbevarat yttre som hyst för regionen viktiga funktioner. Ytterst viktig del av ortens historia, liksom av den befintliga institutionsmiljön kring Tingsparken. Stärker delområdets tidskaraktär.

Skolan 5
Bostadshus, 1923

- Äkthetsvärde
- Arkitekturvärde

Nationalromantisk villa med tidstypiskt och karaktärsfullt yttre, omsorgsfull arkitektur samt många fina och tidstypiska detaljer. Höga äkthetsvärden, som kan höjas ytterligare om takmaterialet vid tillfälle byts till äkta lertegel.

Uppförd av byggmästare Paul Engström.

Skolan 7
Skolhus, 1924
Bibliotek, 2013

- Äkthetsvärde
- Arkitekturvärde
- Samhällshistoriskt värde (offentlig funktion)
- Miljöskapande värde (institutionsmiljön)

Reslig folkskolebyggnad med höga äkthetsvärden vid Tingsparken. Troligen ritad av Kalmars stadsarkitekt, J Fred Olson i en blandning mellan nationalromantik och 1920-talsklacissism. Påfallande i miljön och med stor betydelse för institutionsmiljön.

På samma fastighet finns även kommunens Huvudbibliotek. En byggnad som diskret fogar in sig i institutionsmiljön vid Tingsparken med en för samtiden typisk arkitektur som parar modernismens former och öppenhet med traditionella, naturnära material och hållbarhetstankar. Ritat av Atrio arkitekter i Kalmar genom Johan Lunde och Olle Utterback.

Skolan 9
Bostadshus, 1921

• Äkthetsvärde

Överlag välbevarad villa i 1920-talsklacissism. Var överlärarens bostad. Kulturhistoriska värdet kan ökas om betongpannorna vid tillfälle byts till äkta lertegel.

Uppförd av överlärare Carl Engstrand. Engstrand var bl a förste ordförande för Mönsterås GIF.

På fastigheten låg tidigare arrestlokalen.

Gravmonumentet över kyrkoherden och skalden Jacob Wallenberg restes 1907 av familjen Wallenberg först efter lång tids påtryckning av rektor William Goijer.

Skriften 1
Kyrkoparken/kyrkotomt, troligen 1200-tal
Ulfsparreska gravkoret, 1783
Kyrka, 1845

• Ålder
• Äkthetsvärde
• Arkitekturvärde
• Samhällshistoriskt värde

Kyrkan och kyrkotomten skyddas av kulturmiljölagen. Mönsterås sockenkyrka tros ha legat på samma kyrkotomt åtminstone sedan 1200-talet. Kyrkotomten har utökats i ett par omgångar och sedan en ny begravningsplats anlagts norr om köpingen ändrades den gamla kyrkogården till ”Kyrkoparken” år 1876. Den nuvarande kyrkan är uppförd i nyklassicistisk stil vid mitten av 1800-talet och ersatte en mindre föregångare som låg något längre österut.

Ritningar till kyrkan gjordes av arkitekt J.W. Gerss och bygget leddes av byggmästare G. Rudvall. Exteriören är i stort sett oförändrad sedan byggnadstiden. Detsamma kan sägas om det Ulfsparreska gravkoret i gustaviansk stil som byggdes på 1780-talet och troligen ritades av Magnus Anckarsvärd. Där vilar medlemmar ur den Ulfsparreska familjen, bosatta på Ems herrgård.

Storken 2
Bostadshus, 1935-1945
Stuga, troligtvis före 1875

• (Ålder om stugan visar sig vara uppfört före 1875)
• Äkthetsvärde

Fastighet mellan Storgatan och Häradshövdingegatan bebyggd med ett mindre hyreshus i välbevarad funkisstil, där de mycket generösa originalfönstren ger byggnaden dess speciella karaktär.

Storken 8
Gathus mot Storgatan, före 1875?

- Ålder
- Miljöskapande värde

Det lilla gathuset mot Storgatan är av det historiska kartmaterialet att döma uppfört mellan 1866 och 1881. Värde som en äldre, småskalig byggnad utmed Storgatan. Har förändrats i flera omgångar och har därmed låga äkthetsvärden.

Tunneln 2
Missionskyrka, 1916

- Arkitekturvärde
- Samhällshistoriskt värde (offentlig funktion)
- Miljöskapande värde (institutionsmiljön)

Uppförd för Mönsterås Missionsförsamling

Här var Carl Boberg pastor med en årslön på 365 kr. När Boberg hade skrivit en av sina många sånger sjöng han den på gudstjänst. Så här började den: - *Jag är barn till en kung, fast liten och ringa, är jag barn till en kung.* Då reste sig en gammal dam och muttrade till bänkgrannen: - *Jag ids inte höra hans skryt och osanning, jag som känner både hans far och mor!*

Triangeln 3
Bostadshus, ca 1945

- Äkthetsvärde
- Arkitekturvärde
- Miljöskapande värde (Sandgatans snarlika hus)

Det mest välbevarade huset i den rad av sju hus med ungefärligen samma mått och proportioner, vilka står i gatulivet utmed Sandgatan och skänker enhetlighet och en viss stadsmässighet till gaturummet.
Uppförd av murarmästare Sigge Engström.

Tändstickan 6
Tändsticksfabrik, om- och utbyggd i omgångar från 1892

- (Äkthetsvärde 1930-tal)
- Arkitekturvärde
- Samhällshistoriskt värde
- Miljöskapande värde

Mönsterås tändsticksfabrik, en av köpingens största och mest långvariga industriarbetsplatser. Anlagd 1892 av E & F Kreuger utgjorde fabriken inledningen till det Kreugerska tändsticksimperiet. Av regionalt intresse som den enda fullständigt bevarade tändsticksfabriken

i Kalmar län, landets största tändstickslän sett till antal fabriker. ”Spetan” stängdes 1968, samtidigt som fabrikerna i Kalmar och Västervik, när tändsticks-bolaget (STAB) strukturrationaliserade och bytte affärsstrategi. Byggnaden har en typisk industri-arkitektur som fångar ögat och utgör en ytterst viktigt markör av Kuggås historiska funktion av industri-område. Byggnaden har idag 1930-talskaraktär, men som sådan höga äkthetsvärden. Till fastigheten hör även fabrikens kontorsvilla i rött tegel från 1960-talet samt ett äldre och ombyggt bostadshus för disponenten.

Kreuger hade lovat att inte lägga ner Mönsteråsfabriken, men sålde den till Rausing som inte hade lovat något. Fabriken lades ner 1968.

På denna plats låg även en av tre avrättningsplatser på Kuggås

Väderkvarnen 3
Bostads- och affärshus, troligtvis före 1875
Kvarnbyggnad, ca 1890

- Ålder (boningshuset)
- Äkthetsvärde (kvarnen)
- Samhällshistoriskt värde (kvarnen)
- Miljöskapande värde

Boningshuset är sannolikt mycket gammalt och tycks finnas med på 1852 års karta. Flera ändringar tycks ha gjorts omkring år 1930, bl.a. de stora takkuporna som bryter takfoten. Mot gårdssidan tilläggsisolering, bytta fönster etc. som förtar det historiska intrycket av byggnaden. Vid Sjögatan en helt intakt kvarn, med samtlig utrustning bevarad. Kvarnen inrättades cirka år 1930 i en byggnad som 1890-1920 inrymt CM Åckerströms Ullspinneri och Ångfärgeri. Kvarnen lades ned omkring år 1975. Byggd i vinkel, där gårdslängan inrymde ångmaskin. Kvarnen med utrustning har ett mycket högt kulturhistoriskt värde och utgör en viktig komponent i köpingens kulturmiljö. På gården även ett par mindre uthus.

Väderkvarnen 12
Affärs- och bostadshus, före 1875

- Ålder
- Äkthetsvärde
- Arkitekturvärde (gavelvända)
- Samhällshistoriskt värde (ålderdomliga)
- Miljöskapande värde

Två mycket gamla, gavelvända bodar vilka sannolik finns med på 1813 års karta och som har byggts ut och samman mot baksidan i omgångar. Trots många ändringar genom tiderna framstår de båda byggnaderna som historiska genom sina trovärdiga material och detaljer. Ytterligt värdefulla och viktiga för köpingens historiska stadsmiljö.

Vid ombyggnad av huvudbyggnaden hittades bränt trävirke som tros härstamma från danskarnas härjningar 1612.

Vita Hästen 2
Gästgiveri/hotell/restaurang, före 1875
”Vita hästen”, hotell/restaurang, före 1875

- Ålder
- Samhällshistoriskt värde
- Miljöskapande värde

Två historiskt sett för köpingen viktiga fastigheter som sammanslagits till en. Den ursprungliga tomt-indelningen framgår genom de två byggnader som ligger mot Storgatan. I grunden mycket gamla byggnader med en återhållen, tidlös putsarkitektur som ger dem ett visst äkthetsvärde, trots att fasaderna förändrats över tid. Den norra tomten gick tidigare ända fram till Kyrkoparken, tills gatan Brinken anlades. Denna tomt har sedan 1700-talet, kanske längre, hyst köpingens gästgiveri och krog, vilken tidvis även kan ha fungerat som tingshus. Där markeras en byggnad vid Storgatan på 1813 års karta som med 1852 års karta får exakt samma utbredning som dagens hus. Ovanvåningen, som tidigare hade korspostfönster, kan ha byggts (eller förhöjts) mot slutet av 1800-talet. Huset hade träpanel i början av 1900-talet, nuvarande revetering kan ha tillkommit på 1920- till 1940-talet.

Byggnaden på den södra tomten byggdes under 1800-talets första hälft, enligt historiska kartor, och var inledningsvis privatbostad. Namnet Hvita hästen kan möjligen bero av byggnadens ljusa revetering. Omkring 1880 slogs de båda husen samman som hotell- och restaurangrörelse, vilken kom att bestå länge – idag finns endast restaurangrörelsen kvar. Till hotellet hörde en lustträdgård utöver det vanliga med krattade grusgångar, snäckskalskantade blomsterrabatter och en mängd olika paviljonger. År 1981 flyttades den sista kvarvarande paviljongen, med fantastisk ”snickarglädje”, till hembygdsparken. På bakgården ett relativt välbevarat brygghus från cirka 1900.

Vita Hästen 3
Bageri och bostadshus (norra gathuset), ca 1955
Bostadshus, 1842 (södra gatuhuset)
Gårdshus, troligtvis före 1875

- Ålder (södra gatuhuset, gårdshuset)
- Äkthetsvärde (södra gatuhuset)
- Arkitekturvärde (södra gatuhuset)
- Miljöskapande värde

Två historiska tomter som sammanslagits till en. Den ursprungliga tomtindelningen framgår genom de två byggnader som ligger mot Storgatan. Fastigheten framstår som relativt sargad dels genom rivningar på gården, dels genom ovarsamma renoveringar. Det södra gathusets gatufasad är dock mycket värdefull som ett av ytterst få exempel på en äldre panel, i detta fall dessutom med mycket vackra skurna trädetaljer. Även porten och portgången har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Detta hus, uppfört 1842, kallas för ”Klingbergska huset” och har inrymt bageri och/eller kafé från 1870-talet till 1960-talet, då verksamheten överflyttades till det norra huset. Det senare har en relativt välbevarad 1950- talsexteriör och är ännu bageri/kafé. Gårdshuset, från början tillhörigt tomten söder om dessa två tomter, framstår som ålderdomligt i sina proportioner men är troligen uppfört under 1800-talets andra hälft. Ett litet hus i den västra fastighetsgränsen, framstår som nybyggt i sen tid på äldre grund.

Akacian 1
Bostadshus, ca 1875-1910

• Äkthetsvärde, 1940-tal
• Samhällshistoriskt värde (småskalighet)
• Miljöskapande värde (infartsbebyggelse)

Liten stuga som förefaller ålderdomlig, men inte finns med på 1904 års karta. Värde som äldre, småskalig infartsbebyggelse. Byggnadens fasader präglas idag enhetligt av en renovering gjord omkring 1940-talet, vilken i sig har ett kulturhistoriskt värde. Fin veranda och lertegeltak.

Akacian 2
Bostadshus, ca 1875-1910

• Samhällshistoriskt värde (småskalighet)
• Miljöskapande värde (infartsbebyggelse)

Liten, tydligt äldre stuga som inte finns med på 1904 års karta. Värde som äldre, småskalig infartsbebyggelse, men låga äkthetsvärden i befintlig exteriör.

Akacian 3
Bostadshus, före 1875?

• Samhällshistoriskt värde (småskalighet)
• Miljöskapande värde (infartsbebyggelse)

Fastigheten ”Rosenvik”. Liten knuttimrad stuga som finns med på 1904 års karta. Kraftigt ombyggd i flera omgångar, bland annat har källare grävts (troligtvis omkring 1950-talet), varvid huset sannolikt lyfts. Värde som äldre, småskalig infartsbebyggelse, men låga äkthetsvärden i befintlig exteriör.

Alsikeklövern 4
Bostadshus, ca 1875-1910

• Miljöskapande värde (infartsbebyggelse)

Fastigheten ”Hjälmedal”, inköpt och bebyggd av byggnadssnickare Hjälm. Ursprungligen ett tvåfamiljshus som ändrats i flera avseenden – bl.a. fönster av funkissnitt och sentida tilläggsisolering – men som till skala och form har karaktär av det tidiga 1900-talet. Lertegeltak värdefullt drag. På tomten står ett fint reveterat uthus uppfört på 1950-talet som kemtvätt och för försäljning av skinnplagg. Finns ej med på 1904 års karta.

Apoteket 14
Bostadshus, ca 1930

• Äkthetsvärde

I huvudsak välbevarad, reveterad villa med brutet tak i tidstypisk 1920-talsklassicism.

Apoteket 18
Affärs- och bostadshus, före 1875

• Ålder
• Miljöskapande värde

Högrest byggnad vid Storgatan med låga äkthetsvärden men potential för visst återställande. Kan i grunden vara mycket gammal. En byggnad med motsvarande utbredning finns på 1813 års karta. 1977 års inventering uppger att den under 1800-talet bebotts av en sjökapten. Under 1900-talet först kortvaruaffär och under en lång period först apotek, senare Ica-affär (”Åkes livs”). Även uthuslänga på tomten.

Apotek till 1959, apoteksinredningen från 1880-talet finns bevarad på Stranda hembygdsgård

Översta våningen har tidigare använts som kommunalkontor samt bibliotek.

Apoteket 20
Polisstation,
södra delen 1940, norra delen troligtvis kring år 1900

• Äkthetsvärde
• Samhällshistoriskt värde
• Miljöskapande värde

Byggnad som inrymt flera viktiga samhällsfunktioner vilken trots en del iögonfallande sentida ändringar i huvudsak ännu har bevarad funktionalistisk arkitektur från uppförandet 1940. Är egentligen två byggnader. Flera fastighetsförändringar har berört denna del av kv Apoteket. Polishuset ligger över två 1700-talstomter. Den norra delen av huset avslöjar i takfot och grund sitt förflutna som en byggnad uppförd kring sekelskiftet 1900. (Ett mindre hus finns karterat på tomten redan 1813, dock troligen ej en del av dagens byggnad.) Den södra delen av byggnaden uppfördes som polishus 1940 och i början av 1960-talet expanderade lokalerna in i grannhuset, vars fasader då harmonierades med polishusets.

Björknan 4
Bostadshus, ca 1875-1910

• Samhällshistoriskt värde (småskalighet)
• Miljöskapande värde (infartsbebyggelse)

”Aspeliden 1”. Liten knuttimrad stuga som finns med på 1904 års karta. Renoverad cirka 1940-tal med vissa kvaliteter från denna tid som fönster, dörr och lertegeltak. Sentida panel.

Braxen 18
Bostadshus, ca 1875-1910

• Arkitekturvärde
• Miljöskapande värde

Hyresfastighet med flera lägenheter i sekelskiftesstil, men renoverad till funkis. Tidstypisk och uttrycksfull form. Hade ursprungligen fältindelad panel och många snickeridetaljer.

Brinken 4
Frälsningsarméns kapell, ca 1890

• Arkitekturvärde (tydligt kapell)
• Samhällshistoriskt värde (offentlig funktion)
• Miljöskapande värde (institutionsmiljön)

Har sitt värde som en äldre, traditionsrik, offentlig byggnad belägen i närheten av Tingsparken. Exteriören har frikyrkokapellets tydliga form och uppbyggnad, men är tilläggsisolerad med modern panel, har tegelimiterande plåttak, moderna fönster etc. och har därför för närvarande låga äkthetsvärden. Byggnaden skall ha funnits då Frälsningsarmén inköpte den och lät ändra den till sin lokal. De lämnade byggnaden först år 2016.

Brudbrödet 3
Bostadshus, 1940-tal

• Äkthetsvärde

Byggnad i välbevarad funkisstil som ursprungligen inrymt en affär. Markislisten visar var skyltfönster och butiksingång varit. Troligen ändrad till renodlat boningshus i slutet av 1960-talet, varvid gatufasaden fick nuvarande utseende. Fastigheten ”Eriksberg 3” motsvarade ursprungligen dagens Brudbrödet 3, 5 och 7. (Det gavelvända grannhuset på grannfastigheten Brudbrödet 5 byggdes troligen redan på 1880-talet. Idag dock kraftigt ombyggt och renoverat).

Brudbrödet 6
Bostadshus, ca 1875-1910

• Miljöskapande värde (infartsbebyggelse)

”Eriksberg 2”. Kraftigt renoverat hus med låga exteriöra äkthetsvärden, men med ”sekelskiftshusets” form, hög stenfot och fin skorsten som alla ger karaktär. Ursprungligen två lägenheter. Huset finns med på 1904 års karta, men skall enligt uppgift vara flyttat. Stod innan 1885 norr om Häradssparbanken.

Båten 1
Skolbyggnad, 1906, fritidsgård 2017

• Arkitekturvärde
• Samhällshistoriskt värde (offentlig funktion)
• Miljöskapande värde (institutionsmiljön)

Samrealskolan. Byggnad med uttrycksfulla takformer som ligger väl synlig vid Tingsparken och som sådan en märkesbyggnad i miljön. Troligen en tegelbyggnad som alltid varit putsad och haft falsat plåttak, vilket den ännu har. Fasaderna är dock förändrade i fönstersättning, fönstertyper och fönstrens storlek har minskats. Har därför relativt låga äkthetsvärden, bl a saknas skorstenar.

Båten 2
Nykterhetsloge, 1897 (senare biolokal Mönsterås Bio)

• Samhällshistoriskt värde (offentlig funktion)
• Miljöskapande värde (institutionsmiljön)

Uppförd för Godtemplarlogen Arken och har även tidigt använts för andra sammankomster. Byggnaden har ett värde som offentlig byggnad vid Tingsparken, men har mycket låga äkthetsvärden. I ”En bok om Mönsterås” uppges den vara ombyggd 1925 och 1952 då den även tillbyggdes (i vinkel mot baksidan). Förefaller av historiska foton också ha byggts om 1981-82.

Gladan 12
Affärs- och bostadshus, 1870-1880

• Ålder
• Miljöskapande värde

”Lindénska huset”, Mönsterås första egentliga hyreshus enl. inventering 1977. Har sitt främsta värde som en tydligt äldre byggnad utmed Storgatan söder om den gamla köpingsgränsen. Idag låga äkthetsvärden. Ursprunglig panelarkitektur med fältindelningar och fönsteröverstycken kan delvis ha bevarats under nuvarande tilläggsisolering. Originalfönster i den lilla takkupan.

Gladan 13
Bostadshus, före 1875

- Ålder
- Arkitekturvärde (gavelvänd)
- Samhällshistoriskt värde (småskalighet)
- Miljöskapande värde

Ålderdomligt gavelställd stuga som troligen är uppförd innan 1850. Senare utbyggd och ändrad i olika omgångar. Byggnadens kulturhistoriska värde beror av dess höga ålder, som även uttrycks i dess läge, form och skala. Representerar det äldsta skiktet av byggnader utmed Storgatan söder om den gamla köpingsgränsen.

Gullriset 1
Bostadshus, före 1875

- Ålder
- Miljöskapande värde (infartsbebyggelse)

Kan vara en mycket gammal byggnad – finns sannolikt med på Åsevads skifteskarta från 1840. Idag dock låga äkthetsvärden. Har ett kulturhistoriskt värde som del av den äldre infartsbebyggelsen utmed Älgerumsvägen.

Bryggeriet Nordstjärnans tidigare lokaler. Huset har även varit musikerns Enoch Preutz bostad.

Hyssarebacken 6
Bankhus, 1910-1925

- Arkitekturvärde
- Samhällshistoriskt värde
- Miljöskapande värde

Resligt bankhus i 1920-talsklassicism som genomgått exteriöra förändringar. Ursprungligen spröjsade fönster i ovanvåningen och korspostfönster nere. Sekundärt upptagen entré i fasadens norra del. Troligen uppfört för Svenska Handelsbanken på 1920-talet.

Claes Nelssons barndomshem.

Hyssarebacken 22
Bostadshus, troligtvis före 1875

- (Ålder om huset visar sig vara uppfört före 1875)
- Miljöskapande värde

Avser lilla huset. Tidigare självständig fastighet Hyssarebacken 2. Liten knuttimrad stuga som troligen finns med på 1852 års karta. Förmodas ombyggd i flera omgångar, men har ett historiskt värde som en i grunden mycket gammal byggnad. Genom sin skala och huvudsakliga karaktär är byggnaden värdefull för stadsbilden. Vissa äkthetsvärden, som äldre panel och lertegeltak.

Höjden 1
Hotell och bostadshus, före 1875

- Ålder
- Miljöskapande värde

I grunden en timrad byggnad som av kartor att döma tycks vara uppförd omkring år 1860. Har hört samman med magasinet på Höjden 9. Ändrad i omgångar. Affär från 1910, då med hissvinsch till lagret på vinden. Sannolikt hotell från 1946. Exteriören präglas av 1950-tal, då ”rivierabalkongen” på baksidan kan ha tillkommit. Flera senare ändringar ex. fönster och dörrbyten, och betongpannor.

Höjden 4
Affärs- och bostadshus, 1880

- Miljöskapande värde

Har framförallt ett miljöskapande värde i egenskap av en äldre, småskalig affärsbyggnad vid Storgatan med traditionella material. Tegelbyggnad med senare tillbyggd träveranda på hög stenfot på baksidan (tidigt 1900-tal). Gatufasaden ändrad i flera omgångar. Vid inventeringen 1977 stora skyltfönster, men mycket nätta takkupor.

Höjden 6
Affärs- och bostadshus, 1880
Uthus, 1880

• Miljöskapande värde

Har framförallt ett miljöskapande värde i egenskap av en äldre, småskalig affärsbyggnad vid Storgatan med traditionella material Tegelbyggnad med litet uthus i trä, samtida med stora huset. Inrymde ursprungligen ölhall, inreddes till affär och källaren till bageri 1887. Vinden inredd på 1950-talet.

Uppförd av bryggmästare Paul Schmid som öl- och biljardhall. Caféinredningen i huvudbyggnaden är år 2017 fortfarande intakt från 1950-talet, likaså bageriet i källaren.

Höjden 7
Affärs- och bostadshus, före 1875

• Ålder
• Miljöskapande värde

Odaterad, timrad och i grunden ålderdomlig byggnad som tycks finnas med på 1852 års karta. Kan eventuellt vara sammanbyggda 1700- talsbyggnader, på 1813 års karta finns fyra små hus/fastigheter i samma läge. 1977 års inventering anger dock att knutarna är laxade, vilket indikerar senare delen av 1800-talet.

Kaninbacken 21
Stora bostadshuset, före 1875, flyttat till platsen 1881
Lilla bostadshuset, ca 1875-1910 (möjligen äldre)

- Ålder
- Miljöskapande värde

Två kraftigt renoverade äldre boningshus med få exteriöra äkthetsvärden. Visar dock genom skala och läge äldre förhållanden på Kaninbacken. Finns ej med på 1852 eller 1862 års kartor. Tvåvåningshuset troligtvis vara flyttat till platsen från Storgatan år 1881.

Kasernen 5
Bostadshus; gatuhus, troligtvis före 1875
Bostadshus; gårdshus,

- Ålder
- Miljöskapande värde (”Kuggåsstuga”)

En av de äldsta stugorna utmed Kuggåsvägen. Finns med på 1881 års karta. I den bakre tomtgränsen ytterligare ett äldre hus. Låga äkthetsvärden.

Kasernen 7
Bostadshus, ca 1875

- Ålder
- Miljöskapande värde (”Kuggåsstuga”)

En av de äldsta stugorna utmed Kuggåsvägen. Finns med på 1881 års karta. Äldre utbyggnad från tidigt 1900-tal mot baksidan.

Kasernen 12
Bostadshus, ca 1935-1945

• Äkthetsvärde

En av få funkisbyggnader på Kuggås som fått behålla sin karaktär, trots en del ändringar, bl.a. modern sprutputs.

Uppförd av byggmästare Hilding Engström.

Kasernen 14
Bostadshus, ca 1910-1925

• Äkthetsvärde

Renoverad med sprutputs och flera fönster utbytta, men som helhet väl genomfört med respekt för byggnaden. Har därmed en överlag bevarad karaktär.

Korpen 1
Bostadshus, 1821 (enl. inventering 1977)

• Ålder
• Miljöskapande värde

En i grunden mycket gammal byggnad, som byggts om kring sekelskiftet 1900 och vid mitten av 1900-talet. Har framförallt värde som en äldre och för Mönsterås typisk byggnad. Även vissa äkthetsvärden förknippade med senaste ombyggnadsperioden.

Korpen 3
Affärshus (och även troligtvis bostadshus), 1875-1910
Uthus, ca 1900

• Miljöskapande värde

Handlaren Axel Lundgrens affär, uppförd i slutet av 1800-talet. Låga äkthetsvärden. Ovanvåningen kan ha varit bostad, kanske för bodbetjänt. Till fastigheten hör litet genuint uthus med dass och bodar. Lundgren bodde i huset tvärs över gatan (Flagen 14).

Korpen 5
Bostadshus och postkontor, före 1875
Uthuslänga, ca 1900

- Ålder
- Äkthetsvärde (uthuslänga)
- Samhällshistoriskt värde
- Miljöskapande värde

”Postmästaregården” eller ”Gamla posthuset”. Imposant huvudbyggnad från 1800-talet med låga exteriöra äkthetsvärden. Uppges i 1977 års inventering vara uppförd 1865, men finns på 1852 års karta med nuvarande utbredning. Fastigheten som helhet talande för det historiska tomtmönstret. Uthuslängan på hög stenfot viktig för köpingens helhetsmiljö.

Korpen 8
Affärs- och bostadshus, före 1875

- Ålder
- Miljöskapande värde

Sannolikt en gammal byggnad från mitten av 1800-talet, som först ombyggts kring sekelskiftet 1900 och 1959. Ett hus med exakt samma utbredning i plan finns med på 1852 års karta. Profilerad takfot. Har värde som en äldre, för Mönsterås typisk byggnad och även vissa äkthetsvärden förknippade med ombyggnadsperioden på 1950-talet.

Korpen 9
Affärs- och bostadshus, ca 1850

- Ålder
- Miljöskapande värde

Uppges i 1977 års inventering, men något otydligt formulerat, vara mangårdsbyggnad till en av Åsevads gårdar. Torde då ha byggts upp i samband med laga skifte på 1840-talet. Byggnaden finns med på 1852 års karta. Huset byggdes om och moderniserades 1935. Knutarna avlägsnades och fasaden reveterades 1941. Har värde som en äldre, för Mönsterås typisk byggnad och även vissa äkthetsvärden förknippade med ombyggnadsperioden.

Korpen 10
Bostadshus, 1920-tal

- Äkthetsvärde
- Arkitekturvärde

Direktörsvilla i 1920-talsklacissism med relativt höga äkthetsvärden och tidstypisk arkitektur med estetiska kvaliteter. Väl utförd tilläggsisolering med återskapad putsarkitektur med rusticeringar. Hörde till bryggeriet och uppfördes på platsen av äldre bryggargård av Oskar Friedleiff som övertog rörelsen 1919. Kan möjligen vara byggd under tidigt 1920-tal. Fin smidesgrind i jugendstil.

Kroken 5
Bostadshus, före 1875

- Ålder
- Samhällshistoriskt värde (småskaligt)
- Miljöskapande värde (infartsbebyggelse)

Troligen ett riktigt gammalt, men kraftigt om- och tillbyggt boningshus. Låga exteriöra äkthetsvärden. Har dock ett kulturhistoriskt värde som del av den äldre infartsbebyggelsen utmed Älgerumsvägen.

Kroken 7
Bostadshus/Epidemisjukhus/BB, 1870-tal, ombyggt på 1930-talet

- Ålder
- Samhällshistoriskt värde (offentlig funktion)

Byggnad som hyst för orten viktiga funktioner. Troligen ursprungligen uppfört på 1870-talet. Har sitt främsta värde som en för lokalsamhället socialhistoriskt viktig byggnad. Även del av ”institutionsmiljön” kring Tingsparken, men ger idag snarast intryck av 1920-talsvilla (1925-1935) som senare tilläggsisolerats.

Kroken 19
Bostadshus, före 1875

- Ålder
- Äkthetsvärde, 1940-tal
- Samhällshistoriskt värde (småskaligt)
- Miljöskapande värde (infartsbebyggelse)

Äldre stuga som framförallt har ett samhälls- och lokalhistoriskt värde som en del av infartsbebyggelsen utmed Älgerumsvägen. Husets yttre präglas ännu enhetligt av en ombyggnad gjord på 1940-talet, ett idag bevarandevärt tidsskikt. Äldre exteriör källartrapp har värde.

Tidigare bostad för musikprofilen Sven ”Kapon” Pettersson.

Kroken 22
Bostadshus, före 1875

- Ålder
- Miljöskapande värde (infartsbebyggelse)

Gammal byggnad som finns med på 1881 års karta över Kuggås. Sannolikt ombyggd till ”frontespishus” under tidigt 1900-tal, idag snarast funkisexteriör, d.v.s. renoverat/reveterat och bytta fönster kring 1940-50-talet. Senare betongpannor och dörr. Har kulturhistoriskt värde som del av den äldre infartsbebyggelsen utmed Älgerumsvägen. Äldre exteriör källartrapp har värde.

Kyrkan 5
Bostadshus, före 1875
Gårdshus/uthus

- Ålder
- Miljöskapande värde

Både gathus och uthus med motsvarande läge och utbredning finns på 1852 års karta. Gathuset skall ursprungligen vara en parstuga flyttad från Björnö eller Ödängla, avbildning finns i 1977 års inventering. Där uppges även att huset ombyggts 1920 (trapphus), 1935 (höjt och tillbyggnad väster) och 1960 (tillbyggnad söder). Har 2017 funkisstil med sentida tilläggsisolering och låga äkthetsvärden. Uthuslängan har högre äkthetsvärden men är ombyggd i flera omgångar.

Kyrkan 11
Affärs- och bostadshus, före 1875

- Ålder
- Miljöskapande värde

Ågrenska gården. Knuttimrat gathus, kraftigt ombyggt, ca 1960-tal, men med viss potential för återställande. En mer anpassad färgsättning skulle förbättra det kulturhistoriska intrycket. Gårdshus förefaller helt sentida, men byggt på äldre grund.

Loket 2
Bostadshus, ca 1875-1910

- Miljöskapande värde (”Kuggåsstuga”)

Byggnad som trots ändringar och många utbytta byggnadsdelar ännu har något av sin ursprungliga karaktär från sekelskiftet 1900 bevarad. Ligger väl synlig i egenskap av det första lilla boningshuset utmed Kuggåsvägen från Tingsparken sett.

Mejeriet 2
Mejeribyggnad, utbyggd i omgångar fr. 1884

- Äkthetsvärde
- Arkitekturvärde
- Samhällshistoriskt värde

Anrik industrifastighet av stor praktisk och ekonomisk betydelse för köpingen och dess omland. Skorstenspipa och många byggnadsetapper ger en särpräglad exteriör, med äkthetsvärden i material och byggnadsdelar. Ligger granne med bryggeriet, men indraget från gatan. Ursprungligen uppfört 1884 av Mönsterås Mejeri AB, som drev anläggningen till 1916 då Mönsterås Mejeriförening bildades och drev vidare som andelsmejeri till nedläggningen 1972. Om- och tillbyggt 1917, 1925 – 1931, samt 1939 då funkisbyggnaden vid ostfasaden torde ha tillkommit.

Mejeriet 5
Bostadshus, ca 1875-1910

• Samhällshistoriskt värde (småskalighet)
• Miljöskapande värde (infartsbebyggelse)

”Kristinedal 1”. Liten stuga som finns med på 1904 års karta, idag utbyggd mot baksidan. Renoverad cirka 1940-tal med vissa kvaliteter från denna tid som fönster, dörrar och lertegeltak.

Mejeriet 6
Bostadshus, ca 1875-1910

• Samhällshistoriskt värde (småskalighet)
• Miljöskapande värde (infartsbebyggelse)

Liten stuga som finns med på 1904 års karta, idag utbyggd mot baksidan. Har vissa äkthetsvärden, delvis återskapade. Utvändig källartrapp har kulturhistoriskt värde.

Mältan 4
Affärs- och bostadshus, före 1875
Ekonomibyggnad/gårdslänga, ca 1900.

• Ålder
• Miljöskapande värde
• Äkthetsvärde och arkitekturvärde – verandan

”Cederlundska huset”. Huset tyck finnas representerat på både 1813 och 1852 års kartor. Cederlund köpte fastigheten 1902. Troligen var det då huset fick frontespis mot gatan, en rikt dekorerad veranda i två våningar mot gården, samt fasadpanel. Gårdslängan som inrymt diverse funktioner bl.a. stall och brygghus tillkom troligen också vid denna tid. I öster en lokal byggd på 1970-talet. Fastigheten är kraftigt renoverad, även rådsytan. Med ett väsentligt undantag: verandan, som har både högt arkitektur- och äkthetsvärde. Lertegeltaket utgör också ett värde.

Mönsterås 4:6
Affärs- och bostadshus, före 1875

- Ålder
- Arkitekturvärde (gavelvänt)
- Samhällshistoriskt värde (småskalighet, ålderdomligt)
- Miljöskapande värde

Mycket gammalt, men delvis förvanskat, gavelvänt litet hus i ett parti av köpingen som redan på 1726 års karta innehåller en räcka av fem mycket smala tomter. Fram till 1960-talet låg här fyra gavelvända hus, varav detta hus är ett av två bevarade. Goda möjligheter till återställande, genom att återinsätta spröjsade fönster och se över färgsättning. Finns på 1852 års karta.

Sjukstugan 1
Bostadshus, ca 1925-1935

- Äkthetsvärde
- Miljöskapande värde

1920-talsvilla i ett område med flera liknande villor, dock ingen så exteriört välbevarad som denna.

Sjukstugan 8
Bostadshus, ca 1875-1910

- Arkitekturvärde
- Miljöskapande värde

Särpräglat ”tvillinghus” med två frontespiser som utgjort en del av stadsbilden vid Tingsparken sedan cirka sekelskiftet 1900. Idag kraftigt utbyggt mot baksidan och tyvärr hårdhänt renoverat, med utbytta dörrar, fönster etc. och har därför låga äkthetsvärden. Lertegeltak utgör ett stort värde för denna byggnad där taket är en så viktig och synlig del.

Storken 1
Affärs- och bostadshus, delvis före 1875

• Ålder

Den västra delen av byggnaden är troligen uppförd innan 1862, enligt kartan från detta år. Denna del av byggnaden äger enkom genom sin höga ålder ett högt kulturhistoriskt värde. Troligen utbyggd på 1920-talet.

Här låg Önnergårds pensionat på 1950- 1960-talet.

Storken 6
Bostadshus, före 1875

• Ålder

Knuttimrad byggnad som genom form och proportioner visar att den i grunden är mycket gammal. Senare utbyggd och ändrad i olika omgångar, bl.a. har källare byggts under. Byggnadens kulturhistoriska värde beror av dess höga ålder, som även uttrycks i dess läge, form och skala. Representerar det äldsta skiktet av byggnader söder om den gamla köpingsgränsen.

Tornet 1
Turistbyrå, restaurang och spannmålssilo, ca 1935-1945

• Samhällshistoriskt värde
• Miljöskapande värde (hamnmiljön)

Mycket framträdande landmärkesfunktion. Vid sidan av kyrkan den enda höga byggnaden i den historiska köpingen. Vid framtida förändring av hamnområdets markanvändning bör silon ersättas av ny byggnad med samma framträdande landmärkesfunktion.

Värdebeskrivningen är ändrad från Kalmar Länsmuseums förslag.

Triangeln 2
Bostadshus, ca 1935

• Äkthetsvärde
• Miljöskapande värde (Sandgatan, husrad)

Ett av de mer välbevarade husen i den rad av sju hus med ungefärligen samma mått och proportioner, vilka står gatulivet utmed Sandgatan och skänker enhetlighet och en viss stadsmässighet till gaturummet.

Triangeln 10
Bostadshus, ca 1935

• Äkthetsvärde
• Miljöskapande värde (Sandgatan, husrad)

Ett av de mer välbevarade husen i den rad av sju hus med ungefärligen samma mått och proportioner, vilka står gatulivet utmed Sandgatan och skänker enhetlighet och en viss stadsmässighet till gaturummet.

Triangeln 11
Bostadshus, ca 1935

• Äkthetsvärde
• Miljöskapande värde (Sandgatan, husrad)

Ett av de mer välbevarade husen i den rad av sju hus med ungefärligen samma mått och proportioner, vilka står gatulivet utmed Sandgatan och skänker enhetlighet och en viss stadsmässighet till gaturummet.

Tunneln 1
Barnhem, 1892

• Samhällshistoriskt värde (offentlig funktion)
• Miljöskapande värde (institutionsmiljön)

Mönsterås spädbarnshem. En viktig del av orten socialhistoria, tillika av institutionsmiljön på Inre Kuggås. Byggnaden har en helt symmetrisk huvudfasad, hög stenfot och en centralt placerad dubbeltrappa som skänker ett representativt, institutionellt uttryck. Originalfönstren har ett högt kulturhistoriskt värde och bör bevaras i byggnaden. Klädd med mexitegel, ursprungligen träpanel.

Väderkvarnen 2
Affärs- och bostadshus, 1831
Brygghus, ca 1900

• Ålder
• Äkthetsvärde (brygghuset)
• Miljöskapande värde

Huvudbyggnaden uppges i 1977 års inventering vara uppförd år 1831. Har idag en exteriör karaktär av cirka år 1950. Mot Sjögatan en plåtinklädd uthuslänga, samt en mycket välbevarad komplementbyggnad vilken

i 1977 års inventering uppges som brygghus (idag, dock ingen skorsten). Den senare utgör, trots sin ringa storlek, en mycket viktig byggnad för köpingens och Sjögatans kulturmiljö.

Första fastigheten i Mönsterås som fick elektricitet.

Väderkvarnen 4
Affärs- och bostadshus, ca 1875-1910 (möjligen ännu äldre)
Garveri/magasin, 1800-talets andra hälft

- Ålder
- Samhällshistoriskt värde (garveri/magasin)
- Miljöskapande värde

Boningshuset tycks finnas med på 1852 års karta, men 1977 års inventering anger att byggnaden är uppförd i restimmer och ursprungligt reveterad, vilket indikerar att det uppförts under 1800-talets andra hälft. Äldre foton visar att fasaden mot Storgatan hade en putsarkitektur med lister och omfattningar. Sedan den avlägsnats och fönsterhöjden minskats framstår fasaden som bar och oproportionerlig. Kraftig utbyggnad mot gården från 1962.

Magasinsbyggnad utmed gårdens norra sida skall under 1800-talets andra hälft ha inrymt Eklund & Langes garveri, då även länga med barkkvarn ut mot Sjögatan. Denna länga riven och magasinet istället påbyggt med en andra våning ca 1910. Relativt låga äkthetsvärden i materialen, men trots detta ytterst viktig för kulturmiljön, i egenskap av ett av de mer genuina magasinen mot Sjögatan.

Tidigare låg här Mönsterås första telegrafstation. Även en väderkvarn som malde bark till garveriet har funnits på fastigheten. Kvarnen såldes till Sandviks stenhuggeri på Öland.

Väderkvarnen 5 (-6)
Affärs- och bostadshus, före 1875 (Väderkvarnen 5)
Magasins- och garagebyggnader, 1932

- Ålder (huvudbyggnaden = ”Gamla apoteket”)
- Miljöskapande värde

Två fastigheter som länge fungerat som en. Den södra tomten var, åtminstone från mitten av 1800-talet, apoteksträdgård. Apotekarens gård, med apotek, låg på den norra tomten. En del av trädgården gjordes till gata i slutet av 1800-talet, Apoteksgatan. År 1932 byggdes ”Gamla apoteket” om och förlängdes åt söder utmed Storgatan. Blev då kemikalieaffär. De flesta gårdsbyggnader tycks ha tillkommit samtidigt, även den stuga som ligger ut mot Sjögatan och som inrymt glasmästeri.

Byggnaden mot Storgatan har sannolikt ändrats ytterligare under 1900-talets senare del. Vindsvåningen har höjts så att huset framstår med tre fulla våningar mot gårdssidan. Nya fasadmaterial och byggnadsdelar ger överlag låga äkthetsvärden på fastigheten, men skalan, byggnadsfunktionerna och byggnadsstrukturen stärker köpingens kulturmiljö.

UNDERLAG OCH KÄLLOR

Nedan följer de viktigaste källorna som använts i framtagandet av denna rapport. Utöver dessa har även Riksantikvarieämbetets material om arkeologi inom det utpekade området, samt kommunens egna kulturminnesprogram från 2003 använts. Mycket av rapportens innehåll baseras även på fältstudier.

BYGGNADSINVENTERING 1955
År 1955 genomförde Nordiska Museet en selektiv kulturhistorisk byggnadsinventering i centrala Mönsterås på uppdrag av Stranda Hembygdsförening. Syftet var att snarast dokumentera ett antal kulturhistoriskt intressanta byggnader. Någon analys av köpingens bebyggelse som helhet gjordes inte och arbetet kom aldrig att användas i den fysiska planeringen.

BEBYGGELSEINVENTERING 1977
År 1977 genomförde Kalmar läns museum en byggnadsinventering av Mönsterås centrala delar. Inventeringen hade som uttalat syfte att fungera som ett planeringsunderlag. Bebyggelsens framväxt och karaktär analyserades och utifrån analysen delades det aktuella området in i fem delområden, s.k. kulturmiljöområden, för vilka antikvariska rekommendationer utfärdades. Dessa fem kulturmiljöområden var:

A. Landtorget med kv. Kaninbacken, kv. Klockstapeln och kv. Kronan
B. Storgatan med omgivande kvarter
C. Sjögatan med tillhörande bebyggelse
D. Området söder om Åsevadsgatan
E. Kuggås

Inom varje delområde pekades även några kulturhistoriskt särskilt värdefulla fastigheter ut, totalt 20 stycken, genom att de föreslogs som byggnadsminnen. Det har inte i detta sammanhang kontrollerats huruvida fråga någonsin väcktes hos Länsstyrelsen om byggnadsminnesförklaring av dessa fastigheter. Den enda som kommit att byggnadsminnesmärkas är den Modéerska gården, vilken förklarades för byggnadsminne år 1993.

OMRÅDESPLAN FÖR CENTRALA KÖPINGEN 1983
År 1982, i samband med planarbeten i den centrala köpingen, lät kommunen upprätta en områdesplan där Byggnadsstadgans 38 § skulle gälla. Förslaget gjordes av K-Konsult i samråd med Länsstyrelsen (länsantikvarien) och antogs av kommunen år 1983.

Områdesplanens avgränsning byggde på Kalmar läns museums utredning, men det utpekade området utvidgades något. Det gällande lagrummet (SFS 1981:873) stadgade hänsyn vid nybyggnation inom området, samt att *byggnader av större värde* inte fick förvanskas:

En byggnads yttre skall ges sådan utformning och färg, som stads- eller landskapsbilden fordrar och som är lämplig både för byggnaden som sådan och för en god helhetsverkan. Inom ett bebyggelseområde som utgör en värdefull miljö skall dessutom särskild hänsyn tas till områdets egenart.

En byggnad som är av större värde från historisk, kulturhistorisk eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas vare sig genom arbeten på själva byggnaden eller genom bebyggelse i grannskapet. Om fasta fornlämningar finns särskilda bestämmelser.

RIKSINTRESSE H56 FÖR KULTURMILJÖVÅRDEN
De centrala delarna av Mönsterås utgör ett riksintresseområde för kulturmiljövården: H 56; Mönsterås. År 2015 fastställdes en ny avgränsning och beskrivning av området, som anger följande motivering:

Köping med småstadskaraktär som i nära samband med vatten utvecklats på en ås, något som sedan 1700-talet präglar både bebyggelse, gator och tomtstruktur.

I riksintressebeskrivningen identifieras följande företeelser som viktiga uttryck för riksintresset:

• Storgatan som sedan medeltiden följer en rullstensås med branta tvärgator och utblickar mot hamnen och havet.
• Långsmala tomter utmed Storgatan och Sjögatan.
• Bebyggelse och trädgårdar i samma läge sedan tidigt 1800-tal.
• Puts- och trähusbebyggelse utmed Stor- och Sjögatan målade i ljusa färger och med 1½ till 2½ våningars höjd.

SKYDDAD BEBYGGELSE
En fastighet i Mönsterås tätort är skyddad genom byggnadsminnesförklaring, den Modéerska handelsgården (Korpen 4). Ett 80-tal byggnader skyddas i detaljplan genom Q (äldre markanvändningsbestämmelse formulerad skyddsbestämmelse), enligt den räkning som gjordes år 2011 av Länsstyrelsen i Kalmar län.

FORNLÄMNINGAR
Inom centrala Mönsterås finns endast en registrerad fornlämning, en milsten (Mönsterås 100:1). Utöver denna finns två s.k. bevakningsobjekt: torget (Mönsterås 290:1) och kyrkotomten (Mönsterås 464). Dessutom finns en minnessten från år 1977 som registrerats som s.k. övrig kulturhistorisk lämning (Mönsterås 232:1).

KULTURHISTORISK VÄRDERING AV BEBYGGELSE
2002 utgavs denna handbok som syftar att ge information om ett genomtänkt system för att bedöma, skydda, dokumentera och vårda byggnader och byggnadsmiljöer.
Det vardagliga och det representativa ska värnas, lika väl som det exklusiva och unika. Byggnader och deras miljöer är en historisk och hantverksmässig faktabank, och de har bestämda skönhets- och upplevelsevärden. Axel Unnerbäck och Per Lierud är författare.

KULTURMINNESVÅRDSPROGRAM FÖR MÖNSTERÅS KOMMUN
Kulturminnesvårdsprogrammet fastställdes 2003 av kommunfullmäktige. Arbetet utarbetades 1999-2002 av Gunnar Svensson, och beskriver kommunens historia, samt lyfter fram intressanta kulturmiljöer i hela Mönsterås kommun.

ETT SÄRKILT TACK TILL
Stranda Hembygdsförening som bidragit med immateriella värden samt granskat rapporten. Även lokalhistorikern Jonny Nilsson förtjänar ett omnämnande som genom sina många artiklar och notiser om Mönsterås historia på webben, rikt illustrerade med historiska fotografier, har underlättat arbetet.